

ОЛЕКСАНДРА КОВАЛЬОВА

ПОДІЇ ТА ПОСТАТІ

ВІДГОМІН ГІРКОЇ САГИ

Василь Боровий, "Полинова сага"

(Харків, Майдан, 2003)

Що потрібно для того, щоб людське життя постало перед нашими очима ніби бездоганний витвір мистецтва? Небагато й немало: щирість сповіді, вірність своєму покликанню, благословення долі. Що потрібно для того, щоб читач шукав не модну книгу чи модне ім'я, а живу поезію так, як містично настроєна релігійна людина шукає Бога живого? Небагато й немало: треба, щоб був такий читач і була така поезія. Слушність урочої години і точки перетину. Уроча година настала — у харківському видавництві "Майдан" вийшла друком поетична книга Василя Борового "Полинова сага" (2003) в художньому оформленні Уляни Мельникової. Точки перетину будуть з'являтися і множитися. Принаймні в одній із них в цей момент знаходжуся я — читач, водночас зацікавлений і доскіпливий. "Полинова сага" — поезія автобіографічна, сповідальна, традиційна. У цьому контексті важить одне: чия автобіографія, чия сповідь, ким інвентаризовані, трансформовані чи акумульовані традиції. Перевертає душу, б'є в груди цей вічний український сюжет: блакитнооке хлоп'я-сирота з селянською цнотливою душею несміливо прочиняє ворота в світ, де сатана тішиться людським безголів'ям, де вже на повну силу навісніє найперший геній української поезії: "У нас одна лиш думка є / одним одна турбація / традицій підрізація / колективізація" (П.Тичина). Ці шаленства геніїв і негеніїв ознаменують собою обидві половини двадцятого і повинню переллюються в двадцять перше століття. За цією тотальною "підрізацією" всього і ще раз усього годі відшукати осміяну і затоптану першу стежинку. І все ж вона легко й непомильно стелиться перед тим, чий ноги ступають на рідний ґрунт з селянською довірою, чия душа не відає лукавства. Сивий, вироблений, мордований московськими "чингісханами" та київськими мародерами чоловік дивиться на світ теплими блакитними очима все того ж наївно схвильованого юного поета Василя-Василька Борового з тривожних передвоєнних літ. "Раз добром нагріте серце вік не прохолоне". Шевченко згадається ще не раз, як і Тичина, і Олесь.

Образ матері. Своєї і Божої. Скорботної мадонни, Діви небесної і земної. Образ завжди високий і чистий, не зражений ні мрією, ні помислом. Варто позаздрити ідеалісту, його незмінній звичці триматися усталеної ієрархії цінностей, де віра вчить ходити по хвилях розбурханого моря житейського і не тонути в ньому. Це красиво. Просто і прозоро:

Стежинка, мати...

Течія

Видінь майнула.

Холуя

Тепер не страшно — ні одного.

Це все нічого.

Все б нічого.

Коли б не був тим хлопцем —

я.

Світ прочесали ідеологічні санітари.

"Очистили" його від усього, що могло думати, аналізувати, приймати рішення. На одному полюсі постала все заступаюча тінь "холуя", а на іншому — отих іще "малих і голих", з яких мали колись вирости ідеалісти, українські буржуазні націоналісти, шукачі Бога і всілякі інші душі -"самосійки". І вони виростали. Холуям доводилося непереливки:

А він — нероба із нероб —

У люті тре вузенький лоб

І аж сичить злобою гада: —

Стіхі пісал? Давіть вас нада!

Душі -"самосійки" власною снагою піднімалися до аристократів духу, в казематах проходили академії. Вражає ця самодостатня культура думки, почуття, ця шляхетна простота. А найбільше — найпростіша чеснота – людська гідність, позбавлена як гордині, так і самоприниження. Цього холуї не прощають, це доводить їх до сказу. Це, так би мовити, моральний бік. Мораль віруючої людини має своєю передумовою вселюдське спасіння. Молитва за ворога і відсутність помсти:

Навіть зраднику — ворогу лютому

— Моя кара — не помста. О ні!

Я не буду й для ката Малютою

У моїй справедливій борні.

І все ж мораль не є основною цнотою поезії. Навіть найбільший з поетів-моралістів Фрідріх Шиллер заслужив любов і захоплення нащадків не завдяки тому, що був добрим моралістом, а тому, що був великим поетом. Отже, мова йде про магію поетичного слова. Які її чинники змушують затамувати подих, коли раптом згадаються такі рядки:

Мала жаринка звіробою.

Ой, як же тепло із тобою

На цій беззахисній землі,

Де із яруг вповзає морок,

Де сотню перемнож на сорок —

І то не всі мої жалі!

Магія слова Василя Борового постає з природної музичності вірша, багатства ритму, імпресіоністичних навіювань, барвистої гри алітерацій та асонансів:

Важкі — чумацькі, вічні — материні,

Й дрібні, як сіль, — заблуканих сиріт...

І ліг, мов хмара, сумом по долині —

Легкий, як легіт, і цупкий, як дріт.

(Полинова сага)

Поетичний ритм, своєрідність художніх образів попри весь ідеалізм моральних імперативів мають реальне земне підґрунтя. В цьому контексті Василь Боровий — поет степу, точніше - слобожанського степу. "Жаринки звіробою", "хрещатий полин над ярмом" зумовлюють суть і структуру його поезики. Це не просто поетичні символи — це і є наочний приклад того, як зміст переходить у форму і навпаки. Степовим менталітетом зумовлений образний та асоціативний ряд, логіка поетичних сюжетів, жанрова своєрідність. Степ обумовлює епічність мислення незалежно від кількості рядків твору. "Полинова сага" охоплює вічність. Степ розсуває обрії, у степу видно далеко, степова дорога має своєю метою небо.

Пашистий степ, немов медові соти.

П'янив і звав у неозорий світ.

І я пішов...

("Вечірній дощ дуднів у лопушинні")

З чого постає поетичний твір? "Когда б вы знали, из какого сора растут стихи, не ведая стыда...", — сповідалася Анна Ахматова. Душевні порухи, емоційні злети і падіння спричиняються часом найнесподіванішими, далекими від поезії подіями і вчинками. Але в поетичні рядки вони втілюються в руслі якоїсь традиції, школи, впливу. Кожен має своїх вчителів:

Колись журба моя мала

Хиталась, як осичина,

Вечірнім наспівом села

Так ніжно замузичена.

Як легіт в шумі трав пливла,

Сирітством спричинена.

Та в ній чужа сльоза жила —

Олесева, Тичинина...

Своя сльоза не забарилася набігти на очі... І все ж усе це своє, власне і не позичене, органічно зливається з тим, що творить спадкоємність, традицію. Традиція народної пісні. Шевченкове слово. Селянське релігійне сприйняття Шевченкового слова. На жаль, у масі все це давно безповоротно втрачене. Василеві Боровому пощастило пережити релігійне осмислення Шевченкового слова в дитинстві:

За присмак солоний у хлібі,

Палкий "Отче наш" при свічі,

За казку твою — спасибі,

І сон з таємниць на печі.

А ще — як заляжуть морози,

На шибці зоря янтарем,

Спасибі за перші сльози,

За Катрею, над "Кобзарем"...

Шевченкові слова як традиційний український катехізис. Релігійність як основа світогляду. Релігійність сквородинського типу, певною мірою внаслідок сумних історичних обставин. Релігійність поза офіційною церквою. Пошуки Бога без посередників. Це, власне, і шевченківська, і сквородинівська традиція. Релігійність світогляду знаходить своє відбиття в ключових словах-символах (Мати Божа, Діва, Марія, Христос, Дух Святий), в епітетах (скорботний, віщий, нетлінний, життєдайний); у дієсловах (благодіяти, благословляється, деревце заскорбилося, сніжок священнодіє) тощо.

Під пером Василя Борового найбуденніші речі і події набувають вселенського, вселюдського значення. Привертає увагу і змушує надовго задуматися вірш з такою, як на сучасне сприйняття, неймовірною назвою "На буряках". Наш втомлений від усіляких збочень та провокацій сучасник на таку тему написав би в кращому випадку беззубу пародію чи розповідь би анекдот.

З-під пера Василя Борового виходить ліричний шедевр:

Вже осінь все тепло позамикала

Посрібленими — в інеї — ключами,

А ті ключі закинула глибоко

У став колгоспний, що й не відшукать...

Мовою міфу, ліричного епосу говориться, з одного боку, про сірі непролазні колгоспні будні, а з іншого — про пробудження молодої душі до сприйняття загадок світу. Скарби душі людської, що їх не купити і не продати, що їх під убогою світою буває більше, ніж під шовками та єдвабами. Чисті порухи простої душі, на них тримається світова гармонія:

І ні образ, ні гніву — тільки став

Так дивно весь просвічує і грає,

І серце їй бентежить...

О, пора

Осінніх чар, людських надій і щастя!

У полоні суєти суєт, у полоні егоїзму та сліпого егоцентризму такі речі годі помітити. З такою любов'ю про просту людину, її прості турботи, радощі та жалі писав хіба що Василь Мисик ("Стара-стара"). Треба ж бо й самому бути простим, нелукавим, позбавленим будь-якого егоїзму.

Поетичні акварелі Василя Борового тішать око, його музичне слово чарує. Поет переступив поріг нового століття-тисячоліття і розгорнув перед нашими очима вишитий добірним хрестиком рушник-шлях. Адже "є тільки шлях". А край шляху — полин, а ще — "Жаринки звіробою".

Дерево душі

/М. Сарма-Соколовський: „Коріння пам'яті”, Київ, 1998/

Вперше з поезією М.Сарми-Соколовського мене познайомив Микола Козак, готуючи до друку книгу „Очима серця”. Пізніше багато захоплених слів на адресу о.Миколи, людини незвичайної долі, всебічно обдарованої, сильної духом, я чула від свого земляка (по Луганщині) київського поета і перекладача Миколи Мірошніченка. І от нам подаровано ще одну нагоду спілкування з поетичним світом М.Сарми-Соколовського: у київському видавництві ім. Олени Теліги вийшла друком нова книга поета „Коріння пам'яті”.

Книга має три розділи: „Арена”, „Дерево моєї душі”, „Постукаю серцем у браму”. Як на мій погляд, така побудова, вірніше, такий поділ на розділи чисто умовний і його можна пояснити хіба що за законом дихання – бо треба ж читачеві дух перевести, читаючи цю вражаючу своєю моторошною правдивістю книгу. Книга М. Сарми-Соколовського надзвичайно цілісна, як цілісна душа поета, де найінтимніше є водночас візитною карткою його світогляду. У мистецтві багато складників, не всі загадки можна пояснити. А розгадка часто дуже проста: хтось пише чорнилом, а хтось кров'ю. Можна імітувати що завгодно: стиль, оригінальну манеру письма, різноманітні технічні „па”. Не можна імітувати життя душі. Бо те вдихає Дух Святий, те від Бога, ніхто інший його дати неспроможний. І коли душа не зраджує своїх витоків, їй даровано багато. І тоді з'являється диво: стражденне життя, де були свої прірви і певне ж, моменти зневіри і розчарувань (їх відав навіть Спаситель), подане читачеві вже в поетичній переробці, здається цілісним, чистим і прозорим.

Душу проймає подив: таки справді кожному воздасться за його вірою. Кобзареві слова:”Я так її, я так люблю /Мою Україну убогу,/ Що прокляну святого Бога,/ За неї душу погублю!” мабуть, найповніше виражають життєве кредо поета М.Сарми-Соколовського. Україна і її історія, культура, символічна географія з воздвигнутим тужливою душею поета олтарем – Карпатами. Реальні предмети водночас виступають як алегорія, знак чогось іншого, істотнішого. Ця поезія

виражає передусім релігійне світовідчуття. Світ образів твориться із середини душі. Тому політична лірика автора – така ж молитва за Україну, вона того ж порядку, що й найінтимніша рефлексія.

Кілька вмілих штрихів, і створюється виразний, неповторний образ:

Несе дівча на торг до

Коломиї

В бесагах яблука такі, – як

мід.

Вже гребенем золотим

веселий схід

Розчісує густі дівочі вії.

(„Волосожар Карпатських сонетів”)

Майстерно вихоплені і виписані деталі діють за принципом натягнутої струни. Особливо вражають мініатюри. У п’яти рядках вірша „Галюцинація”, написаного в Інті у 1950 році, вміщено психологічну і філософську драму життя в нашій неозорій совіцькій зоні:

На колючі дроти з вишки

Прожектор світить,

А мені здається,

Що сушаться на осонку

Рибальські сіті.

Будь-яка чиста мрія буде розіп’ята тут на колючому дроті, але все одно вона буде витворена наново. І в цьому суть мудрого оптимізму о.Миколи і поета М.Сарми-Соколовського. Його оптимізм не в „хепіенді”. „Знаю, що скоро помру, а поскаржитись нема кому – всі смертні”. Його оптимізм – у послідовності вчинків і думок на нелегкій життєвій дорозі. Така позиція обумовлює повне злиття душі і творчості, це шлях етичної людини: жити так, як думаєш. „Хто я?”, – запитує поет і відповідає віршем:

Звичайний собі

Пересічний поет,

Тільки з глибоким

Баченням

І з підвищеним

Відчуттям

І навіть – із невеличким

Кобзарським голосом,

Але в моєму горлі –

Червоний кляп заборони,

Котрим приреченому

Затикають горлянку.

Коли ведуть на страту,

І цей кляп мене

Постійно мучить ...

А часом мені здається.

Щов моєму горлі –

Власне серце.

Чому М.Сарма-Соколовський називає себе у цьому вірші „пересічним поетом”? Від скромності? Гадаю, що ні! Мабуть, це та крапля гіркоти, що осідає навіть у найчистіших душах, бо людина живе між людьми (поет – між поетами), людська байдужість ранив іноді дужче, ніж колючі дроти. Але ж є творчість і є імітація творчості. Творчість – рідкісний дар і пересічною вона не буває. А скромність – вона перш за все в спокійному розумінні свого місця в потоці космічних перевтілень:

Згоден стати

Грудкою землі,

Тільки такою.

Що бачить, відчуває,

Мислить.

Щирість, гранична щирість із самим собою. Поет пройшов так багато чистилищ цього світу, його так часто й нещадно висвічували усілякими прожекторами, що ця мить присутності Останнього Суду (Страшного Суду) для нього звична. Він звик свідчити правдиво:

Віра в Бога
Всім відомо, –
Це віра в потойбічне
Життя;
Але я так натовився
В цьому,
Що не хочу нічого –
Лиш небуття.

(Епітафія)

Поетична книга М.Сарми-Соколовського – визначне явище. Це правдивий документ життя душі, яка не була ледачою, не була байдужою в цьому світі. Чи багато хто може сказати це про себе?

Дерево моєї душі
Вже настільки виросло,
Що тілові заважко
Його тримати.

(Дерево моєї душі)

Урожай цього „дерева душі” – велике надбання для народу, серед якого таке дерево проростає. Гадаю, що таке явище, як життя і творчість М.Сарми-Соколовського ще буде переосмислене і наново поціноване новим поколінням, котре на відстані все бачитиме інакше – об’ємніше, в інших вимірах.

Бунт триває

(Козак М. Бунтівний вітер. -Харків: «Майдан», 2000)

Доробок Миколи Козака – то особлива сторінка в книзі харківської поезії. Митця не сплутаєш ні з ким ні в написаному слові, ні у вчинкові, ні в помислі. Оголений нерв його поетичного слова обпікає душу. Таке не імітують, це територія надто небезпечної напруги. Люди з нормальними показниками інстинкту самозбереження обачливо обійдуть її межі, – SOS – небезпечно для душевного комфорту. Така щирість і відвертість не вписуються в правила

сучасного соціального механізму, де лукавство народилося раніше за людину, де будь-яке спілкування – це роль і функція, а не природна потреба людини. Сучасний світ (як, зрештою, і всі попередні) з божевільною впертістю відрікається від потреби мати серце. А якщо й мати його, то для виконання виключно фізіологічних функцій. Лише б уникнути незапрограмованих, непередбачених вибухів болю. Поетові сучасний світ болить нестерпно, бо жертвами тут стали всі – птахи, дерева, звірі й найнеприкаяніша істота – людина. Світ – вічна стерня, де щирій душі не дістанеться й зернини («все оддав пташатам, аби не чути благального писку...»). Лукава людина сподівається схитрувати й перед силами, недоступними її розумові, але є інші виміри, інші торги, є страшні закони «розтріскої стихії», перед якими безсиле людське лукавство. Порушена гармонія мікросвіту людини й макросвіту космосу. Ось про це і йде мова в книзі М. Козака «Бунтівний вітер», яка була надрукована в харківському видавництві «Майдан» (2000). Голос поета не втримується в ліричному темпоритмі й зривається на профетичний речитатив: «не бий, хлопче, зраненого журавля, бо ж іще існують гадюка і змія»; «... забродам не вірте, вони - хижі, бачу погорду... життя вміють красти, сліди замітають. Хрести ворущаться... Бунтують закатовані мислі, прострелені наскрізь. Мій хребет - земна вісь...».

Навпіл розкраяний світ пройнятий трагічною амбівалентністю. Дволикій світ, святе і грішне змішані в ньому безбожно і безжально. Від тої дволикості страшно нелукавій душі. Ситуація амбівалентності перетворює науку життя в науку вмирання: «Підіслали, підкупили, щоб відрубали руки-крила, щоб привчали мене до могили». У віршах і в ліричних прозових мініатюрах часто зустрічається християнська символіка, християнська тематика. Але ж декларується, послідовно стверджується світовідчуття мітологічне, дохристиянське, у якому людина відчуває себе органічною часткою великого космічного потоку життя, де вона рівновелика найменшому й найбільшому водночас. «Дятел зронив сльозу палаючу – усе життя несучи, сумної співаючи».

Поетичний світ М. Козака, з одного боку, традиційний. Він увібрав у себе мотиви

української народної пісні, казки. Час від часу в інтонаціях помічаємо відлуння романтичних мелодій молодого Тичини. З іншого боку – на цій поезії трагічне тавро дисгармонійності, якість невластива фольклорній традиції, невластива, очевидно, і душевному складу самого автора, якість, спровокована дійсністю. Уривчасті фрази, обірвані думки, уламки якогось іншого вимріяного світу творять основу цієї поезії й справляють неоднозначне враження – неначе перед твоїми очима розбито тонкий кришталь. І тобі лишається або байдуже відвернутись, або плакати разом із власником коштовної речі, котру так нагло розбила зла сила.

Поезія М. Козака метафорична. Хоча сказати так – означає сказати приблизно. Бо якщо під метафорою розуміти вторинну номінацію, то в цьому разі таке твердження буде хибним. У поезії М. Козака світ відтворюється наново, і один єдиний раз тут усе називається на ім'я. Це особливий поетичний синкретизм, де наївність не награна, не зімітована для вдалої стилізації, а є причиною й суттю трагічної колізії нелукавої душі у світі лукавства. Метафоричність цієї поезії домислюємо ми – філологічно налаштовані читачі. А насправді тут відбувається достовірність міту. Коли М. Козак говорить: «Викопали тишу, залишили божевілля», – то розуміти це треба в прямому смислі.

Оголений нерв болю порушує ілюзію комфорту, а саме ілюзія комфортного самопочуття – мета сучасної цивілізації. Про «розтрісну стихію» «вузьколобі» не хочуть замислюватися навіть перед лицем очевидних глобальних катастроф. Лукава душа сподівається на персональний патент комфорту з рук нечистого, як би там не було.

Микола Козак – поет глибоко національний. Треба мати ключ до коду, який покладено в основу кожної поетичної думки. Тут історія й праісторія сконденсовані у вулкані єдиної людської долі – долі поета, котрий зважився не ховати свого серця від безсердечного світу. («Слово замовили б – і врятували...»). Не замовлять і не врятовують. У сучасному світі щирість тлумачиться як ознака дефективних. Людей розставлено по соціальних нішах (хто не з нашої пісочниці – з тим не граймося!). З іншого боку, культура

немислима без тонкої сіті умовностей. Хто встановить золоту середину'? Етичний максималізм – прерогатива підлітків і пророків? Поет у ролі пророка? Пророк у театрі абсурду? Тут умирають всерйоз перед очима в збоченої публіки, якій кожна нова смерть видається не досить смішною. Публіка зомбована. Вона чужа? Чи, може, вона та сама, і це її Кобзар називав колись «люде»?! Оці «люде» завжди були готові каменувати всіх «причинних» та запускати пазурі в незахищені душі.

У поезії М. Козака зміст переважає форму. Форма завжди готова поступитися, трансформуватися, урватися. Власне, якщо пророцтво вважати літературним жанром, то мова мала б іти саме про нього. Монолог без кінця й без початку. Кожна фраза могла б стати окремим сюжетом: «планетна голова – окопна»; «про своїх погане говорити – негарно, навіть невільно, обпалиш душі крила»; «труна – безкрилий птах»: «вікна налиті безсонням»; «гора в хрестах, під хрестами нема неба»...

Цього літа Микола Козак відзначив свій ювілей. Хочеться побажати йому творчої наснаги, ясної години, світлого неба над Україною. Як він сам сказав:

Моя доля - поле... Аж ген. Сійте, люди, щось вродить. От і розпочався день. Синій день на погоду.

Дорожні роздуми

(Харків – Нюрнберг, 2000 р.)

Час може збігати повільніше, може зовсім зупинитися, а може зірватися в галоп. Коли людина в дорозі, час знаходиться за вікном її засобу руху. Якраз людині вільніше подумати про щось своє.

На рубежі століть/тисячоліть ми всі раптом опинилися на пружі часу, де втриматися просто неможливо. Одних вітер відкидає назад у минуле, інших жбурляє вперед назустріч невідомому. А зрештою все це лише слова. Ситуація на пружі нікому не дарує спокою та стабільності. Кінець світу – це, як відомо, початок світу. Річ не в тім, з якого боку підійти, а в тім, що сама картина світу

змінюється на наших очах надто швидко. Ми стаємо свідками якихось прискорених зйомок. Притидія сил. З одного боку недремне око комп'ютерного бога перебирає на себе право контролю за всім і всіма. З іншого боку – космічна, неповторна суть людини, що не підлягає інвентаризації, а тим більше засобами рацію. Молоде покоління, навіть не читавши Гоголя чи Гофмана, починає розуміти суть їхнього магічного реалізму. Бо хіба може мета людського життя полягати у тім, щоб упхатися в якусь соціальну щілину (хай навіть розкішно оздоблену і причеплену високо вгорі) і все життя зі смертельною серйозністю грати одну й ту ж саму одноманітну та нудну роль?! „Нудно на цьому світі, панове”, скрушно хитав головою велико-малоруський маг слова. Здається, людство вже перепробувало все і йому залишається повторити монолог Фауста (себто, вчив юриспруденцію, медицину і навіть теологію, а лишився таким же дурнем, як і раніше). Інформація надуває людину, мов гумову ляльку, але пізнання та розуміння світу недодає...

Контрасти буття однаково помітні як на голодному посткомуністичному сході, так і на ситому заході. Сита Німеччина сяє чистотою, підвіконня вгинаються від квітів, кожен сантиметр причепурено як на Великдень. Гостинність перевищує дозу розумного самозбереження. Скоро тут гостей буде більше, ніж самих господарів. Хто і кому тоді задаватиме тон? Який? Країна Гете і Шиллера, Фіхте і Вагнера...

Нюрнберг – місто німецького середньовіччя та ренесансу. Коли бачиш ці могутні кам'яні споруди, то починаєш розуміти первісну етимологію німецького слова „steinreich” (дуже багатий, такий багатий, що може побудувати дім з каменю). Німецьке кам'яне середньовіччя. Уся Франконія – суцільний музей середньовічної архітектури: Бамберг, Вюрцбург, Амберг. Єпископські резиденції – могутній оплот католицизму в протестантському краї. Долі міст нагадують людські долі. На якомусь повороті історії хтось вчасно виривається вперед, вихоплюючи шанс із рук інших. Амберг і Мюнхен. Колишні суперники. Маленьке містечко-музей і велике сучасне світове місто. Сьогодні важко собі уявити, що ролі могли випасти в іншому розкладі. Хто програв, а хто виграв?

Нюрнберг – місто золотої середини. Старе і нове вживаються досить мирно без

разючих контрастів. Мешканці люблять показувати своє місто гостям, причому кожен показує свій Нюрнберг. Колишній чеський дисидент, нині відомий німецький поет (неодноразовий гість Харкова) Вальтер Загорка веде гостей передусім до алеї Прав людини, майдану Сахарова тощо. Йому, як жертві репресій, найбільш імпонують загальнолюдські, гуманістичні тенденції в культурному, соціальному та політичному житті міста. Архітектор Карл Шмідт розповість вам якнайдетальніше про унікальність стародавніх споруд. Його дружина, добре відома у Харкові поетеса Наду Шмідт, пише лірику німецькою літературною мовою, але також активно культивує франконський діалект, охоче пояснює його фонетичні особливості (перехід глухих приголосних у дзвінкі: Audo, Dichder). Перекладачка Урсула Керстан проводить романтичні екскурсії по старому місту, де про кожен куточок складено легенди та перекази. Чудові музеї, пам'ятки старовини...

Раптом під час однієї прогулянки містом лунає репліка, котра звучить дисонансом. Лунає вона біля нового пам'ятника німцям, що в 20-му столітті були депортовані, репресовані, переслідувані. „Коли німець зупиняється біля цього пам'ятника, він оглядається на всі боки, чи не образив тим самим представника якогось іншого народу.” Німець оглядається, бо почуття провини – то надто важка ноша, особливо для того, хто про цю провину знає не з власного досвіду.

У колі літераторів знову й знову виникають розмови про те, наскільки мистецтво повинне (може) бути (було, буде) національним. Міхаелю Целлеру болить засмічена англіцизмами сучасна німецька мова. Чужомовного сміття надто багато, мовні мутації – явища надто небезпечні, мова може втратити свою душу. Нова ситуація на рубежі століть нагадує іншу порубіжну ситуацію, коли близько 200 років тому Фіхте писав свої знамениті „Промови до німецької нації”. Тоді мода на французьку мову ширилася, мов ракова пухлина, і потрібен був могутній спалах генія Ваймарської класики та наснага романтиків, щоб німецька література сягнула світових вершин.

До власних болячок звикаєш настільки, що перестаєш їх помічати, чужі кидаються у вічі відразу. Українським емігрантам, котрі прожили в Німеччині багато років, німецькі проблеми не чужі. Вони болять їм, як власні.

Мистецтвознавець із Мюнхена Лідія Крюкова-Качуровська вважає, що в німецькій культурі та духовності упродовж багатьох років переважає небезпечна тенденція пригнічувати національний елемент. Навіть із старого мистецтва німці намагаються якомога менше виставляти твори, проникнуті національним духом, наприклад, малярство епохи романтизму чи імпресіонізму. Усі знають французький імпресіонізм, німецький відомий мало кому. Коли пані Лідія хоче показати мені німецький імпресіонізм у мюнхенській Пінакотечі, то раптом виявляється, що саме ці картини відправлено на склад і ніхто не знає, коли вони знову потраплять на очі відвідувачів музею. Пані Лідія вбачає в цьому не випадок, а прикру закономірність. Ще іншу тенденцію вона називає просто "гідотою". Це коли в експозиції класичного мистецтва починають вкраплювати одну-дві картини так званого „модерну". Ця „ложка дьогтю" нестерпна для витонченого смаку мистецтвознавця старої школи. Річ не в тім, щоб такі картини не виставляти, зауважує пані Лідія, боронь Боже! Але нащо вносити дисонанс у таку цілющу гармонію старого мистецтва?!

Чи мистецтво нового часу збереже свою національну сутність, чи втратить її? Розмови знову й знову точаться навколо цього питання. Й.В.Гете став великим національним поетом у Страсбурзі завдяки могутньому впливові Й.Гердера, котрий якнайповніше виклав ідею національної сутності мистецтва. Лише коли Гете виріс до національного генія, він став цікавим для всього світу. Міхаель Целлер і Райнгард Кнодт у якійсь мірі опоненти у цьому питанні. Проамериканські симпатії філософа Кнодта, його тяжіння до позанаціональних цінностей в чомусь суперечать поглядам на мистецтво, які близькі літераторові М.Целлеру, для якого мова – стихія його життя. Мистецтво, яке витворило людство у відомі нам епохи, було національним. Картина світу, безумовно, змінюється. Важко прогнозувати життя духа, ще важче собі уявити життя бездуховне, запрограмоване, уніфіковане.

Південна Німеччина – баварська, франконська, швабська – сприймається туристами як суцільний музей старовини, так багато тут збережено від середньовіччя, відродження, бароко. „Збережено" – слово приблизне. Адже після війни від усієї цієї величі лишилися суцільні руїни. Треба було підняти кожен камінь і повернути його на старе місце. Чи в усіх би вистачило на це терпіння? У

німців вистачило. Старше покоління добре пам'ятає, чого це було варте. Гітлер знищував інші народи фізично і матеріально, німцям він наніс ще й нищівний моральний удар. Підійнятися після такого удару нелегко. Визбирувати самоцвіти душі в моральних руїн – справа ще важча, ніж камінь за каменем відновлювати споруди старих готичних соборів.

Старовина – це не засушений гербарій чи пересипаний нафталіном музейний експонат. Старовина – це дух предків. У німців стара готика втілилася не лише в стрімких лініях середньовічних церков. Перенасичена приголосними німецька мова – це також готика. Давнє озивається сьогодні, відлунює в якійсь мелодії, інтонації. У літературі з'являються історичні постаті. Манфред Шваб викликає із забуття середньовічного лицаря і поета Вірнта фон Греферберга. Ледь не все містечко Грефенберг приходить на зустріч з письменником. Патріотизм „малої Батьківщини”? Що ж, це непогана традиція німецької літератури. На думку спадає пафос поезії і прози Т.Шторма з його залюбленістю в північну Німеччину, рідний йому Гузум. Любов до Швабії озивається в кожному рядку Едуарда Меріке.

Сучасні франконські автори також не цураються теми „малої Батьківщини”. М.Шваб – один із них. Колоритна і симпатична його постать: спокійний бородань, завжди осяяний привітною мудрою усмішкою. Поет і художник К.Г.Демус говорить нам, киваючи на М.Шваба: Щось у його постаті таки є незвичне. Недаремно ж бабусі біля Києво-Печерської Лаври самовіддано хрестилися на нього, коли він в ось такій спокійно-розважливій задумі проходив мимо. Жарт сприймається як художньо осмислена реальність...

Дух свого краю, пафос „малої Батьківщини” плекають не лише професійні літератори. Мов откровення показує свій Кірхгайм-Тек, свій Швабський Альб Ганс Рапп. За плечима у нього нелегке, драматичне життя. Молодим хлопцем він був мобілізований до німецької армії. У 1943 р. пережив зиму в окупованому Харкові. Був одним із окупантів. На цей час припадає його юнацьке захоплення українською дівчиною, зацікавленість українською культурою, котре він проніс через усе життя. Постать Ганса Раппа неординарна. Це той випадок, коли людина в душі художник, коли естетичний принцип становить основу всього єства, а життя змушує займатись чимось іншим: марширувати з військом, працювати

заради хліба насущного тощо. Художник усе одно відстоює своє право на красу. Він помічає і цінує її в усьому: в природі, в історико-культурній спадщині, у людських вчинках. Він прагне створити її своїми руками. У Ганса Раппа велика колекція каміння, він дійсно *steinreich* (багатий на каміння), має велику цікаву бібліотеку. Він малює, пише вірші, прозу, грає на кількох інструментах, співає в хорі. Порцеляновий посуд у шафі також розписаний його рукою, узорі він також підібрав сам. Його дружина Брігітта також пише вірші („для себе”), естетично спрагла душа прагне виразити себе в слові. Весь побут цього дому пронизаний тихою прозорою гармонією. Діти давно вирости і розлетілись по світу. А коли були малими, батько і мати писали для них казки, робили саморобні родинні книжечки. Душу охоплює щемливий радісний смуток, коли береш до рук такі сімейні реліквії. До фрау Брігітти приходять в гості її сестри та кузини. Обговоривши рецепти печива, вони рано чи пізно переводять розмову в сферу естетики. Це в них родинна генетична установка. Одна з кузин – правнучка німецького романтика Вільгельма Гауфа. В колі цих людей душу не покидає враження, що час не плине надто швидко, що нитки людської долі не рвуться від сваволі випадку чи злого умислу, що полотно людського життя з покоління в покоління тчеться дбайливо і бережно. Швабський Альб. Літні люди збирають букети польових квітів. Ілюзія пасторалі? Мабуть, що ні. Просто людям вдалося влаштувати своє життя, орієнтуючись на пріоритети гармонії, етики та естетики.

Чи вдається такий триб життя молодшим? Чи прагнуть вони до того, щоб саме щоденне буття було прекрасним та гармонійним, мов витвір мистецтва? Чи багате суспільство – то достатня запорука для цього? Хто зна... На жаль, соціальна активність у дисгармонійному світі таку можливість виключає. Дисгармонія пронизує сьогодні всі сфери сьогодення. Люди втрачають відчуття певності. Певності не дає багатство. Певності не дає родинне життя, кохання обертається напруженим протистоянням полюсів. Люди шарпаються, міняють орієнтацію: політичну, соціальну, статеву. Розшарпаність систем цінностей, відсутність душевного затишку – цього також не скинеш із терезів. Але на першому плані – квіти на підвіконні, чисті вулиці, доглянуті будинки...

ВІКНО В НІМЕЧЧИНУ – ВІКНО В УКРАЇНУ

1. ВІЗИТНА КАРТКА

Міста, як і люди, мають свою єдину і неповторну долю, їм, як і людям, випадає той чи інший шлях; вони, як і люди, використовують його або прогавлюють. Полкове місто Ізюм, законсервувавшись на провінційному рівні, вже не сперечається з півторамільйонним Харковом — колись також полковим містом — за пальму першості.

Не сперечається за подібну пальму й маловідоме містечко Амберг (перетворившись на суцільний музей) з величезним світовим містом Мюнхеном — південною столицею Німеччини. Усі взаємні претензії залишилися надбанням історії (істориків), утіхою туристів, а життя пішло своїм шляхом.

Південна Німеччина — рай для туристів, котрі кохаються на середньовіччі. Пфальц, Франконія, Швабія — осереддя старовини. Туристам подобається дізнаватися про давно забуті в повсякденні факти й подробиці. Як, наприклад, про те, що в 1034 році кайзер Конрад II подарував бамберзькому єпископові місто Амберг. Не більше і не менше... Туристи знаходять у Вюрцбурзі могилу поета-лицаря Вальтера фон дер Фогельвайде, переймаються ліричним настроєм і не хочуть позбутися його, навіть коли набридливі гіді невтомно прагнуть затовкти у щільники пам'яті той пікантний факт, що в поета-лицаря ця могила в Німеччині не одна. «Ліричні поети рідко бувають однолюбам», — відмахуються очманілі туристи і продовжують фотографувати монастирські стіни, повіті плющем, за-човгану бруківку і таке інше.

Єпископські резиденції Вюрцбург і Бамберг—оплот католицизму у протестантській Франконії. Міста-музеї, заповідники середньовіччя з унікальними величними соборами. На візитній картці Бамберга не лише могутній собор зі скульптурами Вайта Штосса,¹ перед якими моляться зачаровані польські шанувальники, встигаючи поміж молитвами пояснити непосвяченим чужинцям, що Вайт Штосс — то скульптор,

власне, польський, що його рідне місто Краків, а не Нюрнберг.

За великих людей сперечаються міста. Як правило, тоді, коли вже святий Петро давно відкрив їм свою браму...

На візитній картці Бамберга — ім'я химерника Гофмана. Пам'ятник із котом на плечі зображає його маленьким і зіщуленим. Таким і пам'ятають його кам'яні бамберзькі споруди. Поінформовані екскурсоводи нашіптують тобі, під яким будинком, коли і з ким стояв неприкаяний німецький геній, шукаючи, де б опохмелитися. А тобі спадають на думку слова іншого генія з іншого краю: «Нудно на цьому світі, панове...»

На візитній картці Нюрнберга —усе німецьке Відродження: Альбрехт Дюрер, Адам Крафт, Вайт Штосс (Нюрнберг" не віддасть його Кракову ні за які злоті), до цього славного товариства долучається ще й простувато-мудрий Ганс Закс. Нюрнберг" — місто золотої середини. Старе мирно вживається з новим. Старе місто, підперезане кам'яним муром, — це, власне, зернина в горісі. У Нюрнберзі починаєш розуміти первісну етимологію німецького слова «steinreich » — багатий (тобто такий багатий, що може поставити будинок із каменю).

Нюрнберг" — місто німецького бароко. Нюрнберзькі купці дбали не лише про власне багатство, але й про багатство та добру славу рідного міста.

Слави понадміру не буває. Про славу треба дбати повсякчас. Про добру славу. Погана дбає сама про себе. Погану не змиєш навіть водою Лети.

На добрій славі Нюрнберга є плями. Остання велика в'їлася настільки міцно, що вивести її не вдасться нічим і нікому. Все, що так дбайливо накопичували упродовж століть митці та меценати, Гітлер залив мазутом божевілля за якусь темну мить. Містично настроєні моралісти кажуть, що то є кара за інший гріх (іншу пляму), а саме — за середньовічну провину перед євреями, котрим було дозволено поселитися в Нюрнберзі, осушити, окультурити чималі ділянки землі, а потім тих старанних євреїв було жорстоко одурено і вигнано.

Шляхи Господні несповідимі. В усякому разі тягар кари виявився

нелегким. В останні півстоліття назва міста стала викликати цілком конкретні політичні асоціації. Дюрера з шанованою в усі віки компанією вже було ледь не витіснено на задній план. Туристам показувався передусім плац, де відбувалися гітлерівські паради, та дім, у якому проводився Нюрнберзький процес. Злочин і покарання. Естетичного виміру такі факти не потребують.

Ім'я — від Бога, але імідж можна підкорегувати й самому. Корекцією займаються всі: художники, поети, музиканти, гуманісти з редакції журналу «Штрассенкройцер», котрий видається із благодійною метою підтримати знедолених — тих, кого життя відкинуло на узбіччя. Підтримка ця досить реальна, кожен може спробувати шанс, продаючи журнал на вулицях Нюрнберга, збираючи по марці з кожного примірника.

Сьогоднішній бургомістр Нюрнберга Людвіг Шольц не шкодує сил, щоб Нюрнберг усе впевненіше почувався привабливим світовим, демократичним містом. Чарівні жінки з відділу міжнародних відносин муніципалітету також мають свої ідеї щодо цього. Одну з них вони реалізували: під іменем Германа Кестена вони зібрали авторів (письменників та журналістів) із дванадцяти країн світу.

Новий час потребує нових імен. Хто він, письменник, котрий став почесним громадянином міста Нюрнберга, чиє ім'я слугує тепер для примноження тієї слави, біля витоків якої стояли Альбрехт Дюрер, Вайт Штосс, Адам Крафт, Ганс Закс? Якими літерами виведено це ім'я на візитній картці міста?

2. ХАЇМ З ПІДВОЛОЧИСЬКА

У ювілейному для Нюрнберга 2000 році виповнилося і 100 літ від дня народження відомого письменника, правозахисника, гуманіста Германа Кестена. У досить насичену й різноманітну програму стипендіатів Германа Кестена було включено також лекцію Ульфа фон Девітца, молодшого сучасника й дослідника творчості Германа Кестена. Ульф фон Девітц спинився

на окремих фактах біографії видатного письменника, котрі варті уваги читачів та дослідників.

Хоча Г. Кестен пішов із життя не так давно (він помер 3 травня 1996 р. в Базелі, Швейцарія), в його біографії не все здається вивченим і однозначним. Германові Кестену довелося жити в бурхливу епоху, багату на трагічні катаклізми, війни, соціальні негаразди. У німецьких літературних довідниках місцем народження Г. Кестена зазначається Нюрнберг. І коли в 1954 році письменник одержав премію міста Нюрнберга, то не останню роль у цьому відіграв той факт, що місцем його народження вважався саме Нюрнберг. Почестей за свого життя Г. Кестен одержав чимало: це — премія ді Калабрія, премії Георга Бюхнера і Неллі Закс, звання почесного доктора університетів Ерлангена і Берліна тощо. Г. Кестен називав себе громадянином світу, йому випадало жити в багатьох містах Європи та Америки. І все ж Нюрнбергові належало особнє місце в душі письменника. Але народився він не в Нюрнберзі...

Ульф фон Девітц звернув на це особливу увагу стипендіатів. Адже в останні роки життя Г. Кестен багато роздумував про місце свого народження. Друзів та дослідників творчості він просив надалі зазначати скрізь справжнє місце його народження, а саме — містечко Підволочиськ у Західній Україні. Тут він народився 28 січня 1900 року.

•Йому виповнилося чотири роки, коли сім'я переїхала до Нюрнберга. У Нюрнберзі письменник виріс, закінчив гімназію Меланхтона, пізніше навчався в університетах Ерлангена та Франкфурта-на-Майні, писав дисертацію про творчість Гайнріха Манна.

У 1921—23 роках Г. Кестен визначав своє громадянство як українське. Тепер важко зрозуміти і пояснити логіку мислення молодого письменника: адже містечко Підволочиськ на той час відійшло до Польщі. Як і будь-яке інше прикордонне місто, воно пережило чимало негараздів. У різні часи воно було австрійським, російським, польським, українським. Цікаво, що мати письменника на початку

20-х років зазначала у своїх посвідченнях: «без громадянства».

У 1931 році Г. Кестен одержав німецький паспорт. Звичайно, в цьому документі його громадянство визначалося як німецьке і стояло німецьке ім'я Герман замість єврейського Хаїм, котре він одержав при народженні. Із цим німецьким паспортом письменник зміг проникнути в березні 1933 року на Берлінське радіо, прочитати з нового роману главу про молодого нациста, котрий убив свого батька за те, що той не був нацистом. Завдяки німецькому паспортіві та задубілій німецькій бюрократії Г. Кестен зміг без перешкод покинути Берлін, емігрувати спершу до Парижа, а потім через Амстердам до Америки. Про те, що Г. Кестен був різнобічною, кмітливою людиною, свідчить той факт, що в 40-ві роки він займався разом зі своєю сестрою Кароліною торгівлею діамантами. Адже, щоб допомогти іншим, треба самому стояти на ногах. У Нью-Йорку Г. Кестен співробітничав з Томасом Манном в «Resque Commitee», допомагав творчій та науковій інтелігенції, котра зазнала переслідувань нацистського режиму.

Після війни письменник повернувся до Європи, з 1977 року проживав постійно у швейцарському місті Базелі, де й похований.

...Герман Кестен любляв працювати в кав'ярнях, у тому числі й у нюрнберзьких. Там виникали і лягали на папір його неповторні сюжети. «Герман Кестен у кав'ярні» — так називається знаменита картина Міхаеля Матіаса Прехтля, на якій письменник зображений з єврейською зіркою на грудях у товаристві Мойсея та Ісуса Христа.

Проживши в цьому прекрасному світі ледь не століття, Герман Кестен мав час для всього: рятував людей, писав для них, роздумував про смисл життя. Мав прекрасну пам'ять, пам'ятав свою першу закоханість, котру пережив ледь не в ясельному віці, шанував свого батька Ісаака Кестена, для якого поняття честі було рівноцінне праву на життя. Старий умів у часи розхитаних і розмитих цінностей зберігати честь і гідність.

Герман Кестен написав десятки романів, які були перекладені багатьма європейськими мовами, а також китайською, японською, гінді, івритом тощо. Найвідоміші його романи: «Йозеф шукає свободу», «Шарлатан», «Чужий бог», «Пригоди мораліста». Відомий вислів Томаса Манна про манеру письма Германа Кестена: «Кестен розповідає так майстерно, що тобі перехоплює подих». Улюблений герой Г. Кестена — скептичний мораліст. Психологічні та моральні питання... Які відповіді дає на них світ? Найчастіше — дуже невтішні. Але в усі часи знаходяться люди, що, подібно до батька Кестена, честь і гідність ставлять понад усе. Бо їхня шляхетна душа не приймає нищості світу, хай би як їм не втлумачували, що ось саме тепер треба змінитися: бо змінився увесь світ — чому ж опиратися одній людині?!

У такому контексті спадає на думку тихий, ніколи не афішований моральний подвиг Василя Мисика. Коли в гебістських катівнях його переконували, що треба підписати свідчення проти самого себе — адже всі так роблять, зрештою, це полегшить долю, — поет органічно не міг цього зробити: бо брехня (проти себе самого чи проти когось іншого) — це не гідно людини.

Герман Кестен очолював упродовж багатьох років німецький пен-клуб. Свобода творчості, готовність прийти на допомогу тим, хто її потребує, — гасла, які не втратять своєї актуальності доти, доки світ буде розірваний негараздами, доки гармонія лишатиметься мрією ідеалістів.

Нові часи потребують нових імен. Чиє ім'я додає слави місту, країні, народові? Коли гості Харкова — німецькі письменники Наду Шмідт, Юрген Бауер, Міхаель Целлер, Райнгард Кнодт роздумували восени 1994 року про те, чиє ім'я взяти для літературної премії, заснованої в харківській гімназії № 23, вони одностайно назвали ім'я Германа Кестена.

Можна було б удатися до містики, тлумачачи той факт, що ім'я письменника — вихідця із Західної України — актуалізувалося у найбільшому місті Східної України як магнетичне явище німецької культури. Але все це домисли. Реальним фактом лишається те, що Герман Кестен в Україні сьогодні майже невідомий. Підволочиську не доводиться сперечатися за свого генія ні з Нюрнбергом, ні з Базелем. Добре, що на землі не переводяться ентузіасти. Без

них серйозні, прагматичні люди потрапляли б час від часу у прикру халепу. Доки прагматичні люди поняття не мали, хто такий Кестен і що з того можна мати, вчитель історії підволочиської середньої школи № 1 Юрій Мокрій відшукав двоповерховий будинок біля колії, де на початку століття мешкала родина Кестенів. Через карантин та інші українські негаразди урочистості з приводу 100-річного ювілею Г. Кестена в місті Підволочиську так і не відбулися. Українці надто часто запізнюються...

Герман Кестен обрав для самовираження німецьку культуру. Батьківщиною він вважав усю Землю, світовідчуття його було позначене свідомим послідовним космополітизмом — але писав він німецькою мовою, перекладав на німецьку мову. «Все на світі можна вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину». Істину не заперечують. Але до кожної істини доходять своїм власним розумом. Іншому свій розум підказує ще й таку істину: «Духовну Батьківщину споруджують упродовж усього життя». Духовна Батьківщина Германа Кестена — не для ледачих туристів. Вона втамовує спрагу і духовний голод тих, хто цього потребує. Німцям, євреям, українцям завжди відкритий цей багатий материк людського духу.

3. МОВА ЧУЖА І СВОЯ

«Хто не знає жодної іноземної мови, той не знає і своєї рідної», — сказав великий Гете і як у воду дивився. Вірніше — не у воду, а в якийсь сучасний німецький часопис. Отже, знаменитий вислів із поправкою на сьогоденні реалії потребує невеличкого редагування: «Хто не знає англійської мови, той ні греця не зрозуміє в німецькій мові сучасних німецьких газет і журналів, бо там кожне п'яте чи шосте слово буде англійським».

Що то — мода? Наслідок американської окупації? Відсутність патріотизму? Однозначно на це запитання, мабуть, не відповість ніхто. Відомий німецький письменник Міхаель Целлер пише цілу поему про неправильне вживання родового відмінка, про все англійсько-американське сміття, яке засипає душу мови, що аж її перестає бути видно. Але цей крик душі хвилює далеко не всіх. Для письменника Міхаеля Целлера мова — стихія його власного життя,

мовні недолугості викликають у нього фізичний біль. Але далеко не поодинокі й ті голоси, котрі готові заперечувати важливість національних коренів мови, національної суті мистецтва. Світ, мовляв, змінюється, культура стає наднаціональною, відповідно і мова одержує інші права у зміненому світі. Дехто посилається на приклад Гете, котрий із часом став відчувати себе світовим (наднаціональним) Генієм (у Ваймарі), забуваючи при цьому, що перед тим він став національним генієм (у Страсбурзі), органічно всотавши ідеї Гердера. Справжній поет— національний поет, — доводив Гердер своєму молодшому побратимові на прикладах Гомера та Шекспіра. Мова є чистим виразом спілкування людини з природою і Богом. Адже на початку було Слово. Через мову ми пізнаємо світ. Скільки мов — стільки і світів. Втрата мови — то втрата єдиного і неповторного світу. Не тільки ми говоримо мовою — мова говорить нами. Коли наші душі стають нечутливими до мови — вона вмирає.

Ще інший німецький геній на рубежі інших століть, німецький філософ Фіхте гостро реагував на засилля французьких слів у німецькій мові того часу. Зокрема він вважав, що мова, в якій певні абстрактні поняття чи означення конкретних реалій замінені мовними одиницями іншої нації, втрачає власну динаміку, тому що носії мови змушені користуватися чужими відносинами, при цьому поводяться із чужими висловами поверхово, бо в таких випадках втрачається істинний зв'язок зі смисловим внутрішнім образом слова. Фіхте наводить цікаві приклади, а саме — слова «Humanität », «Liberalität », «Popularität ». Спиняючись на останньому слові, він зазначає той факт, що в Німеччині слово «populär» має негативний присмак. Коли про когось кажуть як про «populär», то це означає щось поверхове. У запозиченні чужих абстракцій і реалій філософ убачав небезпеку внутрішнього спустошення, втрати чуттєвої мовної достовірності. Чуже — воно і є чуже. Тому цілком слушне обурення сучасного письменника ледачою пасивністю німецького споживача, митця. Письменники — ревниві садівники. А садівник цінує найменшу рослину, коли вона не бур'ян. З ретельністю садівників плекають німецькі автори діалект. Наду Шмідт — одна з них.

Література на діалекті — могутній потік сучасної німецької літератури. Це досить ефективний профілактичний засіб проти втрати «чуттєвої мовної достовірності». Книги, написані діалектом, розходяться швидше, ніж книги тих же авторів, написані літературною німецькою мовою. Популярні й регіональні (місцеві) видання, як наприклад журнал «Plärrer» (назва діалектного походження від «plärren» — «кричати»)¹.

Виступи на діалекті проходять в атмосфері рідкісного взаєморозуміння з публікою. Гумор на діалекті — то тричі гумор. На жаль, іноземцям те важко оцінити, перекласти німецькі діалекти українською мовою — це у принципі неможливо.

Німці охоче плекають тему «малої Батьківщини». Ця традиція давня, німецькі романтики підняли її так високо, що знизити «планку» пізніше було просто неможливо. Тема «малої Батьківщини» асоціюється з іменами Теодора Шторма та Едуарда Меріке. Не цуралися її й ідеалісти (Ф. Шіллер, Ф. Гельдерлін). І сьогодні ця тема знаходить вдячних читачів. Франконські автори також культивують її. Зокрема Манфред Шваб воскрешає з небуття франконського поета-лицаря Вірнта фон Гrefенберга. Ледь не все містечко Гrefенберг приходить на зустріч з автором. Місцевий колорит додає успіху. Виступ поета проходить під супровід франконських народних пісень та мелодій.

Літератори охоче видають регіональні антології. Засоби масової інформації орієнтуються на регіонального читача (слухача, глядача). Місцевий сепаратизм? Страх утрати «чуттєвої мовної достовірності»? В усякому разі такі тенденції сприяють урізноманітненню засобів мовної виразності. Діалект не вмирає, діалектом користуються, при цьому естетичний аспект не поступається прагматичному.

Водночас на кожному кроці чується якась іноземна мова. Не було такого виду транспорту, зайшовши до якого я б не почула російської мови. Яку і чию Батьківщину символізує вона на німецькій землі? У Нюрнберзі з нею може сперечатися хіба що турецька мова.

Можливо, таке насичене мовне оточення сприятиме розвитку мовного

почуття німецьких аборигенів? Можливо. Мовне море безкрає...

2000 р.

Видіння явора

Часто з нетрів моєї пам'яті виринає саме ця світлина: явір угорі – на схилі над Шатилівським джерелом. Явір, що вже увійшов у свої літа. Про таких співають: «Стоїть явір над водою,/ в воду похилився./ На козака пригодонька,/ Козак зажурився.» Козаків під явором кілька, пригод за їхніми плечима вистачило б на сотні людських доль. Земляцтво по Павловому Полю: Іван Вирган, Василь Мисик, Василь Сокіл, Андрій Чернишов та ще єдина жінка – Інна Христенко. «Під явором-яворцем/ стоїть дівка з молодцем.»

У чиєму альбомі мелькнула ця світлина? Де тепер цей унікальний знімок, коли усі відбиті на ньому постаті зникли за туманом часу?

Пригадуються слова: «Оце саме вся наша дружна компанія повернулася зі Сквородинівки.» Отже в цю мить «земляків» об'єднує не лише явір, що під ним вони звикли сходитися ледь не щодня подихати свіжим повітрям, попиту джерельної води, а й щойно пережите відчуття причетності до «земельки нагорної» та горніх вершин духу великого мандрівка, філософа і поета.

Кажуть, мудрецам не треба слів для порозуміння. Але наші мудреці під явором – поети, їм слова потрібні. Іван Вирган ще й укладає словник. Як же тут без слів?!

Уже вийшов «Чорнотроп» Василя Мисика. Інна Христенко цитує напам'ять вірші з цієї епохальної книги і не перестає дивуватися: Як можна так розгортати слово в міф?! У контексті тодішньої української радянської поезії це була бомба уповільненої дії. Скільки голосів захлинулося в купелі соцреалізму, скільки голів розтрощила голобельна критика, скільки веселих і динамічних поетів та поеток до скону вже могли рухатися на теренах слова лише завдяки милицям та ходулям. А тут такий високий небесний лет, така прасвіжість і глибина голосу з народних джерел!

Явір шумить то тривожно, то меланхолійно в ритмі заколихування. З явора

тесали колыску, на лаві з явора снилися віщі сні. Угорі, в гіллі, чути голос горлиці. Він віщує добрі події в житті кожного. Бо якщо навіть життєві умови складуться несприятливо, добрі події не забаряться, їх сотворить спрагла на добро душа...

Точена голова Василя Мисику трохи схилена набік. Поет ніби прислухається до чогось такого, чого іншим не чути. Так слухають голос долі.

Неабияке в тебе щастя –
Пройшов ти погані царства:
Перше – чорне, друге – колюче,
Третє не лучче –
Сонне-сонне, дрімотне-дрімотне.
Поламав чотириста голок,
Підпираючи жовклі повіки,
Переплив
Ріки...

Людина знає, що вона смертна, звикає жити з цим знанням. Комусь вдається дістатися глибокої старості, так і не втрапивши під гнітючу тінь смерті, а комусь, як приміром, Василеві Мисику, ця густа тінь ще змолоду перебиває цілі смуги життя. Людина з живим серцем, творчою уявою щомиті прагне оновлення, наново намагається переступати межі явленого, проникати крізь грані видимого, шукаючи свого безсмертя:

Не дожидай, щоб ліг
Сніг,
Щоб замерзла
На гілці роса,
Щоб вернулась
У казку краса.
Іди між капустою й кропом,
Іди молодим чорнотропом!

Тінь скорботи впала на обличчя Івана Виргана, кутики губів трохи опустилися вниз, мов подовжуючи вуса. Про що задумався поет? У голосі горлиці вчуваються

знайомі інтонації:

А як сонце осяє твою слободу,
Я, роззирнувшись округ,
У питиме зілля впаду
І буду лежати – темний, німий –
Аж до другої ночі.
Якщо ж уночі
Кричатимуть знову над краєм моїм сичі,
Хай роса мені виїсть очі.

«Поворітьма» – один із найщемливіших віршів Івана Виргана. Він друкувався і в «загратовані» часи. «Повернувся» – автоматично сприймалось як «повернувся з війни». Лише пізніше Інна Христенко у свої спогадах про поета розкриє читачеві очі на те, що означає «Поворітьма»: Липень 1944 року. Повернення поета з Печорського Гулагу, а попереду дороги війни...

А доньки, що мене так довго ждали,
Так сподівалися день при дні,
Між нами як стовпчики білі,
Будуть ні в сих, ні в тих стояти
Й на бородатого ланця – на мене –
То мов на чужого когось,
То мов на свого поглядати...

«Чи є горлиці в Австралії?» – снується в думках Василя Сокола. Очевидно є! Бо де є українська душа, там чується і голос горлиці («Голос горлиці чути по світу» – за Сковородою). Сам Василь Сокіл іще стоїть із найдорожчими друзями під Шатилівським явором, а дорога його долі вже повернулася на Австралію, де більше простору для вільнолюбивої душі, де розкутіше дихається...

Тиха усмішка в очах Андрія Чернишова. Він з тих, хто надто багато знає, надто глибоко зазирає в людські серця. Він з тих, хто все бере в душу і відає ціну людським чеснотам, явним і уявним. Тому він, критик, так любить своїх друзів-поетів, любить їх понад усе і, звісно, більше, аніж самого себе...

Мініатюрна, ніжна Інна. Тичинівська ніжність. Замріяне дівча, вічно юне дівча,

поза літами, поза людським віком...

Явір шумить, мов чийсь невидимі руки невтомно перебирають густе листя, а воно з тонкого металу: то подзвонює, то погримує, то мов натягнута струна, звучить проникливо і тривожно.

Явір високо угорі, а його коріння досягає джерела і п'є цілющу воду. Віриться, що так буде вічно: джерело і небо, і незрадлива земля. Я йду схилом і шукаю омріяне дерево, високе, могутнє, але не знаходжу. Бачу його, лише коли заплющую очі. Явір, під явором дружне земляцтво з Павлового Поля: Василь Мисик, Іван Вирган, Василь Сокіл, Андрій Чернишов, Інна Христенко.

І голос горлиці...

2012

Одна із незабутніх

(До 90-ліття з дня народження Інни Христенко)

Інна Митрофанівна Христенко належала до рідкісно цілісних натур, про яких в народі говорили: „Їм життя прожити, як пісню проспівати.” Так вона і прожила своє дуже нелегке, але таке насичене людьми, подіями, творчістю життя. Народилася і померла під знаком Маковія (14 серпня 1919 – 21 серпня 2001) і все її життя проходило в умовах суцільних макотрусів. Її батько був педагогом з великої літери, одержимим ідеєю створення справжньої української школи, автором надрукованих, а здебільшого неопрілюднених і недописаних підручників. Саме за порадою батька Інна вступила на історичний факультет Харківського університету. Ішов 1937-й рік. Батька звинуватили в українському буржуазному націоналізмі; його домовиною стало Охотське море. Від доньки вимагали зректися батька-„ворога”. Це було її перше нелюдське випробування на вірність. Дівчина батька не зреклася, з університету її виключили. Згодом, коли ставлення до дітей „ворогів народу” дещо пом'якшилося, їй було дозволено здобувати освіту, але історія („партійна наука”) залишалася для неї закритою. У матері за спиною були царські тюрми, за душею – освіта, здобута по тюрмах, у серці – пісня. Голос оперної співачки кликав її на сцену, а привів на ниву просвітництва, опікуватися сільською самодіяльністю. Саме від матері

письменниця успадкувала співочу душу і любов до пісні. Батьки були для дівчинки зразком в усьому, і сама вона намагалася жити за цим зразком, жити за велінням серця, не проводячи межі поміж життям та творчістю. Тому й саме її життя, незважаючи на всі трагічні епохальні макотруси й житейські негаразди, скидалося на витвір мистецтва. Це було справжнє втілення „філософії серця”.

Літературне ім'я спершу здобула як авторка творів для дітей. Перше оповідання Інни Христенко було опубліковане 1952-го року. Відтоді її прозу охоче друкували в Києві, перекладали в Москві та Варшаві. У різних видавництвах виходять друком її книги для дітей: „Хоробрий ведмедик” (казки, 1958), „Настуся” (повість, 1959); збірок оповідань „Миколина перемога” (1960); „Вредний хлопчисько”(1963), „Славкові канікули” (1970), „Про Андрійка, сонечко та вільний вітер” (1984). Відомі також і її книги прози: „Цвіте терен” (1979), „Місяцю-князю”, „Вибрані твори” (1989).

Короткі оповідання письменниці нагадують замальовки з натури, побачені уважним, спостережливим оком. Вибір слова вражає точністю, непомильністю. Вимогливість до слова, глибоке знання української мови, шляхетна природність в усьому, – риси, що були притаманні їй від народження. Такими ж рисами відзначалися її шкільні друзі Оксана Соловей та Олекса Веретенченко. У часи воєнного лихоліття доля закинула їх до Америки, а Інна лишилася в Харкові. Ниточка дружби не уривалася й перегодом. „Мій привіт уклінний – Христенковій Інні”, – писав у новорічному привітанні на 1993 рік Олекса Веретенченко (у березні цього ж таки року його не стало...). З Василем Мисиком та Іваном Вирганом Інну Христенко єднала багаторічна творча дружба, своєрідне „земляцтво” по Павловому Полю, Шатилівські джерела, явір університетського ботанічного саду – дороговкази і символи. В архіві письменниці зберігалося чимало унікальних фотографій, де вони тепер?...

Одна з граней творчого обдарування Інни Христенко – поезія. Вірші писалися з дитинства, але поетичні книги вийшли друком уже у 80-90-их роках). Критика високо поцінувала поетичну збірку „Три любові” (Київ, 1989), в якій містилася й „Поема про батька”. Вірші писалися й пізніше в Німеччині, де письменниця мешкала впродовж 90-их років.

У її долі був ще один несподіваний, але водночас закономірний поворот – кохання юності (Jugendliebe –нім.). Але то окрема сторінка. Про цю неймовірну історію йдеться в повісті „І вітер сторінки змете останні...” (Харків: Акта, 2002). На жаль, авторка вже не змогла її побачити...

Як і більшість творів Інни Христенко, ця повість позначена автобіографічними рисами, сповідальністю й глибоким ліризмом. В основу сюжету покладено романтичне кохання молодого німця Ріхарда та української дівчини Інни, їхні зустрічі в окупованому Харкові й потім, через 50 років, у Швабії. Повість звучить, мов захоплююча казка про вічну боротьбу добра і зла, про чари світлих ілюзій і пастки чорної зневіри. Читаючи ці сторінки, думаєш, яким же багатим і розгалуженим мало бути коріння почуттів, щоб і півстоліття нелегкого життя-буття не засипало їх дріб'язком щодення! Невигадана історія про кохання, над яким час виявився безсилим. Повість позначена тонким психологізмом. Іскринки гумору не послаблюють ліричної стихії, а навпаки додають їй повноти та достеменності. Повість належить до тих творів, які не лишають байдужим нікого, адже дуже нечасто з такою майстерністю в художньому слові поєднуються наївність і мудрість, невимушеність і вишуканість, складність і простота. Остання частина твору дописувалася перед Маковієм 2001 року, якраз перед поїздкою письменниці на Чорне море, яким їй так хотілося подихати – і де закінчився її життєвий шлях...

Про духовний світ жінки, про жіноче щастя й жіночі розчарування йдеться в оповіданнях „Любов перед смертю”, „То була ловка забавка”, „Не всі ж тії садки цвітуть, що весною розвиваються...” Як зазначав відомий критик В.Брюгген, Інні Христенко вдалося в прозових творах останнього періоду творчості вийти на нові творчі рубежі, виробити свій якийсь особливий, новий стиль письма. Дуже шкода, що до ювілею відомої письменниці не видано ані її творів для дітей, ані прози та поезії. Таку неувагу можна було б, звичайно, „списати” на кризу, тоді лишається надія, що криза, як і невігластво, справа минуца, а висока творчість – вічна і незабутня.

Роздуми про сходження духу

(Спогади про Василя Мисика)

Спогади, як і сни, не приходять на замовлення. Вони спалахують раптово і освітлюють ті стежки, якими ти колись ходив, людей, які траплялися на твоєму шляху, – усе, що ти чув і бачив, що запам'яталося і що забулося. Спогади про Василя Олександровича Мисика – то особливо яскраві спалахи пам'яті, що несуть і світлу радість від того, що було таке щастя – спілкування з незвичайною людиною, геніальним поетом і перекладачем, і невимовний сум, що цієї людини вже немає з нами.

На жаль, Василь Мисик на сьогодні аж надто забутий, його творчість не включено до шкільних програм, його не завжди згадують і у вузівських лекціях з української літератури. У часи суєтні, перенасичені абсурдом, люди втрачають розуміння того, що для них є актуальним, що їх рятує, а що руйнує.

Чим актуальний Василь Мисик сьогодні? Перш за все тим, що його життя і творчість – це рятувальна доброякісна клітина народної духовності в пору небезпечного набрякання і поширення клітин недоброякісних, небезпечних для духовного здоров'я народу.

Життя Василя Мисика – це втілення сковородинівської філософії серця. Він жив як мислив і мислив як жив. Це про нього шевченківські слова: «У нас нема зерна неправди за собою». Василь Мисик актуальний сьогодні як моральний взірець для молоді: ось людина вищої проби, що пройшла крізь усі криваві пекла 20-го ст., довівши, що хитромудрі казки про відносність цінностей – то просто бездарний плагіат середньовічних переказів про куплю-продажу людської душі. А насправді людська душа не продається. Звичайно, за умови, що вона є. То справді щастя для нас, сучасників та нащадків поета, що ми маємо перед очима такі духовні Єверести. І коли ми піднімаємо очі над болотом відносних цінностей, нам відкриваються вершини цінностей абсолютних.

Роздуми про Мисика-людину – це роздуми про людську гідність. Не показну, не для реклами, а справжню, шляхетну і природну. Що може знати про гідність людина, вихована на відносних цінностях? Людина, для якої успіх понад усе?

Кому вдалося зберегти гідність у столітті минулому, для кого вона ще існує у дні сьогоднішньому?..

Вперше про Василя Мисика я почула від свого університетського викладача латини та зарубіжної літератури Олега Миронова. На одній із лекцій він з гордістю оголосив, що у Харкові є три поети світового рівня, це Іван Вирган, Василь Мисик та Ігор Муратов. Про Василя Мисика говорив з великим пієтетом як про феномен, для розуміння якого потрібне особливе сходження духу. Це вкарбувалося в пам'ять, це створювало дистанцію: там, на горніх вершинах, живуть поети-небожителі, і якщо до нас униз впаде хоч якийсь промінь із їхніх корон, то нам дуже пощастило.

Сама б я ніколи не зважилася показати Василеві Олександровичу свої перші поетичні спроби. Але так трапилося у каламутні 70-і роки, що мій перший наївно-мрійний, безідейно-безневинний рукопис чомусь аж надто дратував пильність цензури. Наче й не було там нічого «анти», нічого критично-гострого, але якось воно все було не так. Рукопис кому тільки не давали на рецензію, кому тільки не показували. Тоді комусь спало на думку показати його Василеві Мисику. Ось так мені пощастило. Рукопис поетові сподобався, він поставився до моїх перших поетичних спроб на диво схвально, по-справжньому тепло і відверто прихильно. Так вийшла друком моя перша книжечка «Степові озера». Пізніше Василь Олександрович ще й помістив у «Літературній Україні» свою рецензію на цю книгу.

Дивно, як така зайнята людина знаходила час для нас, молодих початківців, переймаючися нашими проблемами, делікатно шліфуючи нашу недовершеність, нашу неготовність вловлювати саму суть?! Дивувала поетова щедрість у великому і в малому, вміння прислухатися до іншого, заторкувати саме ті струни, які цій людині притаманні. Дивувало його бажання робити подарунки. У цьому з ним змагалася його дружина Марія Іванівна Таран-Мисик, котра також любила обдаровувати. Лише поет дарував передусім книги, а вона витвори своєї кулінарії, цілющі трави, цінні поради, як покращити здоров'я. Саме Марія Іванівна дуже багато робила для того, щоб поліпшувати самопочуття і здоров'я поета після всіх поневірянь у радянських та німецьких концтаборах.

Василь Олександрович дуже шкодував, що у Харкові йому немає кому передати скарби зі своєї бібліотеки східної літератури. З європейською в цьому плані було веселіше.

Якось я написала цикл віршів про зорі, були там і зорі-гіганти, і зорі-карлики, і всілякі зоряні сюжети. Мені здавалося, що я нарешті написала щось розумне, навіть інтелектуальне. Треба було бачити ту особливу невловну мисиківську усмішку: доброта і доброзичливість знімали навіть тінь насмішки, просто ти раптом сам починав розуміти, що ти смішний у своїй наївній потузі здаватися тим, ким ти не є. Пізнай себе і будь собою. От і все. Мисик тоді подарував мені книгу про зоряне небо, бо слово має бути достовірним, бо все треба пережити зсередини.

На жаль, я не належала до по-справжньому старанних учнів, часто надовго зникала і не обзивалася, довгий час не мала постійного місця проживання. Василь Олександрович делікатно натякав, що до найцінніших людських чеснот належать обов'язковість та дисциплінованість, що в літературі, як і в будь-якій іншій серйозній справі, неприйнятна епізодичність, легковажність, що література – то борозна, котру треба невтомно і ретельно тягти упродовж усього життя, не відволікаючись ні на що і ніколи.

Для мене були дуже цікавими розмови про німецьку літературу, яку поет добре знав і любив. Він був обізнаний з творчістю Й.В.Гете, Фр.Шіллера, знав романтиків. На жаль, німецька мова не була його основною робочою мовою в перекладі. З німецької він переклав мало. В його системі естетичних цінностей «Схід і Захід», безумовно, переважає перша частина. А в західній «мозаїці» виразніше і яскравіше проступають англійські складники. Англійську мову поет удосконалював постійно. Харківський перекаладач Олександр Решетов говорив, що найчастіше зустрічав Мисика біля газетних кіосків, де той полював за найсвіжішими англійськими газетами. Французький елемент і потенційно не претендував на перший план. А от фрагментарний характер німецького потоку навряд чи відповідає первинному задуму Мисика-перекладача, будівничого цієї унікальної світобудови «Схід і Захід». Адже в його системі естетичних цінностей німецька духовна спадщина важила дуже багато. У різних виданнях було надруковано переклади німецьких народних пісень, віршів Й.В.Гете, Фр.Шіллера,

Фр.Гельдерліна. Відомо, що на Соловках поет працював над перекладами поезій Г.Гайне. У мене лишився коштовний подарунок В.Мисика – прижиттєве видання Г.Гайне з мисиківським штемпелем та помітками. Було повідомлення в пресі, що готується окреме видання поезій Фр.Гельдерліна у перекладі Василя Мисика. На жаль, мало що здійснилося з цих задумів. Надто багато часу та життєвих сил відібрали в поета жорстокі обставини життя.

Фр. Гельдерлін – мій улюблений поет зі студентських років. Тоді ж в юності я пробувала його перекладати. Ось ці свої незграбні потуги я й виклала перед очима майстра. Не можна сказати, що мене погано вчили в університеті. Ні, я там мала добрих учителів, але чомусь ніхто не звернув моєї уваги на особливу поетику Фр. Гельдерліна. Мабуть, надто мало годин відводилося на німецьку літературу, а сама я не здогадалася придивитися до поетичної форми німецького романтика уважніше. Не спрацювало правило: до всього треба доходити самому. Василь Мисик прочитав мені цілу лекцію про значення античності в творчості Фр. Гельдерліна, про особливості алкеєвої та асклепєйдової строф, про силабічні традиції взагалі. Після такої просвітницької роботи потреба оцінювати мій переклад, звісно, відпала.

Пізніше, аналізуючи мисиківський переклад вірша Фр.Гельдерліна «Смерть за Батьківщину», я відкрила для себе й інші (крім силабічних) загадки «важкоперекладності» німецького романтика, а саме, особливий езотеречний смисл поетичних символів, очевидність елементів палімпсесту, постійна присутність двох планів «Еллада –Німеччина». Усе це вимагало вдумливого аналітичного рішення, у чому Василь Мисик був великим майстром.

Василь Мисик завжди з особливим теплом згадував про свою матір, говорив, що в неї було дивовижне відчуття слова, що саме від матері він привозив багато виразних народних слів для свої друзів-прозаїків.

Зі своїх старших сучасників найбільше цінував Павла Тичину. Згадував про нього завжди з особливою симпатією. Цінував не лише як геніального поета, але й передусім як привітну, м'яку, невибагливу людину. Один із таких спогадів: скрутні часи, відчуття голоду, В.Мисик знає, що Тичина нічого не їв, щось йому пропонує, хоче з ним чимось поділитися, а старший товариш відповідає, що він

ситий. А що ж він їв? – Грушку. У цьому весь Тичина.

Василь Мисик постійно цікавився творчістю молодих харківських поетів, навіть іноді бував на засіданнях літературної студії, що діяла при обласному відділенні СПУ. Не пригадую, чію творчість того разу обговорювали, але в пам'яті чітко закарбувалася гнітюча атмосфера самого обговорення. Молоді поетичні «метри» (самі іще початківці) бездумно і легковажно оперували такими термінами, «бездарність», «графоманство», «безідейність». Василь Олександрович був усім цим безкінечно обурений. «Проти природи ми всі графомани», – сказав він тоді з гіркотою в голосі. І додав: «Як можуть творчі люди бути такими безоглядно жорстокими?» У його часи ось такі безоглядні звинувачення в безідейності планувалися в інших кабінетах, а закінчувалися на Соловках.

Сам В.Мисик вважав, що вірші повинні писати всі, що колись в класичних гімназіях була добра традиція писати вірші латиною. Такі спроби треба лише вітати. Як можна так багато на себе брати, щоб нищити квіт іще в насініні?! Не кожен, хто пише вірші, стане поетом, але через спробу написати вірш людина підійде до глибшого розуміння поетичного слова.

Свою власну критичну думку Василь Олександрович дуже вимогливо зважував, був дуже делікатним у своїх зауваженнях, підкреслював, що бувають мовні помилки, їх не можна допускати, буває очевидний несмак, тут треба щось робити. Але бувають речі, з критикою яких не варто поспішати, молодий автор повинен сам «перерости», «перехворіти», дійти власним розумом до своєї істини, таким чином виявити свою самотність.

Молодим В.Мисик намагався завжди допомогти дієво, підтримавши добрим словом, згадавши в якійсь статті чи рецензії, написавши передмову до книги молодого поета тощо. Коли видання моєї другої книги знову почали відкладати на невідомі терміни, цього разу мотивуючи небажання видавати небажаного автора вже не ідейними причинами, а браком паперу, Василь Олександрович потелефонував у видавництво і сказав: «Візьміть якусь частину паперу з накладу моєї книги і видайте книгу Олександри Ковальнової. Мені воно вже не так важливо, а для молодого автора видання книги – це подія життя.»

Ще спогад. Щоб підтримати творчість початківця тоді ж у 70-і, Василь

Олександрович написав схвальне слово до якоїсь добірки моїх віршів і надіслав усе це до одного з київських часописів. Добірка загубилася. Раз і вдруге. Мені було соромно, що через недостатню якість моїх текстів так вийшло. Василь Олександрович порадив мені не займатися самокатуванням. «Ви ж не думайте, – сказав поет, – що в Києві всі так уже мене люблять. Справа не в якості Ваших віршів, а в тому, що мої недоброзичливці стали й Вашими недоброзичливцями. От і все.»

Із сучасних українських поетів В.Мисик виділяв Ліну Костенко, у її поетичний світ він був просто закоханий. Говорив, що слід чекати цікавих унікальних здобутків від творчості жінок, маючи на увазі не традиційну «жіночу» поезію, а різнобічну, багату на несподіванки творчість авторів-жінок. Бо саме тут є своєрідний сплав емоційного та інтелектуального, світ земного щастя і політ фантазії.

Його здатність радіти новому обдаруванню була гідна подиву. Пригадую, з яким щирим захопленням він виловлював окремі поетичні знахідки у віршах тоді ще школярки Ірини Мироненко і з якоюсь особливою втіхою стверджував: «Коли в поета таке глибинне розуміння слова, коли в нього така природність, то в нього попереду багато творчої радості».

Саме такою творчою радістю повнилася душа після кожної зустрічі з Василем Мисиком.

СЛОВО ІЗ ЧИСТИХ ДЖЕРЕЛ

Василь Мисик – унікальне явище в українській літературі ХХ ст... Унікальна його біографія: ранній високий злет і безодні нелюдських випробувань долі; унікальні людські якості: вищого порядку шляхетність і людяна мудрість; унікальна його спадщина: оригінальна творчість і численні переклади зі східних і західних мов. Усе це мало б підняти поета над його сучасниками і поставити на чільному місці, що обумовило б повторні перевидання його творів за життя і після смерті, а також посилене зростання інтересу до його творчості серед читацького

загалу, інтенсивне дослідження його спадщини літературознавцями. Цього не сталося з багатьох причин...

На сторіччя з дня народження нашого великого земляка (24.07. 2007 р) відгукнулися лише харківський літературний музей та харківське видавництво «Майдан», підготувавши до друку ювілейну книжечку поета.

Писати вірші Василь Мисик почав у ранньому дитинстві. Сьогодні таких дітей називають дітьми «індиго». Подібне раннє творче самоствердження завжди мало місце в мистецтві. Але воно траплялося, як правило, в мистецьких родинах. Василь Мисик народився в селянській родині у селі Новопавлівка на Дніпропетровщині. Проте йому пощастило з учителями. Голодні вітри революції та громадянської війни занесли в це далеке від цивілізації село висококультурного ентузіаста-ідеаліста, поета Аркадія Казку. За роки свого вчителювання він встиг посіяти в багатьох душах дітей та їхніх батьків зерна любові до краси, поезії, пісні. Він познайомив ще зовсім юного Василька з найбільшим поетом того часу – Павлом Тичиною. Захоплення П.Тичини (а пізніше і Миколи Зерова та багатьох інших авторитетних поетів та літературознавців) молодим автором легко стає зрозумілим, коли читаєш його ранні твори. Двотомник творів В.Мисика, що вийшов друком у Києві у рік смерті поета(1983 р.) відкривався віршем «Степ», написаним п'ятнадцятилітнім сільським хлопцем. Вірш вражає зрілістю думки, довершеним відчуттям слова, свіжістю спостережень:

Де жовтий цвіт лямує межі сонні,
Де схил у балку й вітру дикий пах,
Там зрідка ходять серед паші коні,
Подібні до комах.
А далі ще, на самім видноколі,
Старий чабан іде, за кроком крок,
За ним отара міниться поволі.
Мов хмарки холодок.

Ранній В.Мисик розпочав свій творчий шлях як член літературного об'єднання «Плуг». Одночасно він навчався на курсах іноземних мов і літні місяці проводив у Середній Азії. Виходять друком його книги: «Трави» (1927), «Блакитний міст»

(1929), «Чотири вітри» (1930), «Турксиб» (1934). Безумовно, його світогляд не вкладався у вузькі рамки «Плуга». Внутрішньо Василь Мисик тяжів до неокласиків, з котрими найближче доля звела його на Соловках.

Біографічний вимір життя поета – це два концтабори (сталінський та гітлерівський), участь у Великій Вітчизняній війні (у лавах Радянської армії), повоєнні поневіряння, переслідування, робота в колгоспі, а потім на шарикопідшипниковому заводі в Харкові. Нарешті, після реабілітації (1956) в часи Хрущовської відлиги виходять друком епохальні книги: «Борозни» (1962), «Чорнотроп» (1966), «Біля криниць» (1967), «Берег» (1972). Ці книги з новою силою засвідчили, що до читача повернувся поет глибоко національний. Вибір слова, міфотворення, емоційна оцінка, – уся авторська позиція Василя Мисика визначається передусім його приналежністю до українського етносу. А з іншого боку, В.Мисик, як мало хто із сучасних йому українських поетів, умів акумулявати в своїй творчості досягнення світової культури. У його перекладах виходять поезії Д.Кітса, Р.Бернса, Омара Хаяма, Рудакі, Гафіза. Перекладав він і німецьких автрів – Й.В.Гете, Г.Гайне, Фр.Гельдерліна. Уже після його смерті було знайдено його юнацький переклад трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта».

Великий материк творчої спадщини поета ще відкривати й відкривати, бо незважаючи на вирвані роки, а то й цілі десятиліття, незважаючи на зруйноване вщент здоров'я, він встиг зробити дуже багато. Як уже було зазначено вище, Василь Мисик – поет глибоко національний, за що й громила його голобельна критика в усі часи. Як мало хто в українській поезії того часу, В.Мисик умів знайти одне вагоме, родовите слово і розгорнути його в міф. Для нього це була не інтелектуальна вправа, а природне вміння творити магію слова. На таких словах-міфах тримається світобудова його поезії («хата», «терем тихий», «чорнотроп»), котра своєю естетикою, усім своїм густо розгалуженим корінням углибає в народну етику. Цій поезії притаманні не якісь окремі фольклорні мотиви, вся авторська позиція споріднена з авторською позицією народних дум, казок та пісень. Звідси і своєрідність поетики: образів, інтонації, прозорої, мов перемитої в народних джерелах, мови. Міфологія В.Мисика – особливе надзавдання для перекладачів. За позірною простотою треба вміти якщо не розгадати, то принаймні

завважити неоднозначність міфу, відтворити лексичний ряд, що виражає його національну символіку. Те саме стосується лексичних одиниць, що виражають реалії, пов'язані з історико-культурною традицією.

У листі до Т. Масенка від 01.09. 1956 р. В. Мисик писав: «Робота художника полягає в тому, щоб «велике показати через мале». Цей штрих дуже важливий для розуміння творчого методу В.Мисика. У його віршах немає і просто бути не може жодного випадкового слова, жодної зайвої деталі. Кожна деталь тут продумана, адже через неї поет зображає дійсність в усій повноті життєвої правди. При цьому голос його звучить спокійно, зосереджено, ненав'язливо:

Із глибини й мого

малого,

Малесенького

світу-всесвіту

Викочується, як

належить,

Самовдоволено округле,

Нікому непідвладне

Сонечко.

У творчому доробку поета не було творів гострополітичного змісту. Він не закликав до повалення політичного ладу, за панування якого зазнав стільки поневірянь, який жорстоко і послідовно намагався знищити його фізично і морально. Він писав здебільшого філософську та пейзажну лірику, але пастухи від ідеології слухно вбачали в цих творах небезпеку та загрозу. Для них несприйнятним і небезпечним був сам тип людини, що його втілював поет, його бездоганність і шляхетність. Таке не вибачалося. Не секрет, що багатьох дратував цей аристократизм жестів, ходи, ця зовнішня стриманість, неймовірна вимогливість до себе, це раритетне поєднання почуття людської гідності та повної відсутності гордині. Усі ці риси свідчили – перед нами Людина вищого порядку.

Мабуть, є якась невідворотність у тих процесах, що відбуваються у наш час на наших очах. Багатьох втрат не повернути, і все-таки варто в час панування масової культури нагадувати: є культура інша, культура шляхетних почуттів і вчинків, є

вищі цінності, і лише вони варті уваги мислячої людини. Саме тому актуальний Василь Мисик сьогодні, як актуальна доброякісна клітина в пору небезпечного набрякання і поширення клітин недоброякісних, небезпечних для духовного здоров'я народу. Василь Мисик актуальний сьогодні передусім прикладом своєї життєвої поведінки, якістю своєї творчості.

Мабуть у наші дні цьому треба вчитися наново – радіти весні, її молодому пробудженню, як споконвіку радів селянин чи та ж селянська дитина:

Перший вигрів. Зачорніла масно
На горбі рілля. А дома, тут,
У подвір'ї ще синіє кут
За повіткою. Над садом ясно
Голубіє небо. З стріхи вниз
Бородою дід-мороз одвис.

Або, скажімо, так переживати зиму:

Сніг... Скільки його ждали. За ніч
Попорався він у дворі.

Сніг попорався по-селянськи, як дбайливий господар. Саме «попорався». Народне, родовите слово – це і є свідченням високої майстерності поета. Народну українську мову в її слобожанському варіанті в такому майстерному втіленні, як у В.Мисика, можна зустріти тільки в поезії І.Виргана. Таке слово росте на рідному культурному ґрунті, як ростуть трава, колосок, квітка. Це слово живе і пахуче, дзвінке і тихе, воно несе в собі всі ознаки свого родоводу. Таке слово могло бути сказаним тільки певною людиною, а саме людиною з народу.

О як ти, серце, розрослося
У ці літа, як долягає
Тобі усе тепер...

Серцю поета саме долягає біль усього світу. На нейтральній мові це мало б такий вигляд: «поетові болить». На казенній мові сучасного шкільного підручника воно б набрало іще якогось (важко вгадати, якого саме) вигляду. Вибір слова – альфа і омега кожного акту комунікації. Що ми вибираємо, чому і нащо?! Але Поет вибрав «долягає», бо так говорив (чи іще говорить?!) народ. Потрібні роки

регенерації, нового відродження, ошляхетнення, щоб наново відкрити для себе вже призабутого поета, взяти собі за взірць великий приклад його життя як джерело духовного здоров'я і багатства.

Беларуська легенда Харкова

(До 75-и річчя з дня народження Майї Львович)

«Беларуська легенда» – це усталений вираз стосовно поетеси. Але хіба лише беларуська? Є явища настільки багаті змістом, настільки унікальні, що їх не лише варто вивчати глибоко і систематично, до них варто повертатися знову і знову. Великий німецький поет і мудрець Й.В. Гете якось зауважив, що для розуміння творчості поета, треба відвідати його Батьківщину. Чи завжди політичні, географічні кордони цієї Батьківщини збігаються з обрисами Батьківщини духовної? Знову ж таки дозволю собі звернутися до німецького прикладу: ідеаліст і романтик Фрідріх Гельдерлін шукав у сучасній йому бюргерській бездуховній Німеччині іншу Німеччину – еллінізовану, одухотворену, героїчну. Ці пошуки духовного Єрусалиму коштували йому душевного здоров'я.

Духовна спрага, туга за Батьківщиною ідеальною, розбудова свого духовного Єрусалиму – стрижень багатьох поезій Майї Львович («У Айчыне я сумую об Айчыне»). Гадаю, що ключі до розуміння творчості М.Львович варто передусім шукати в її біографії. Батьки її походять із Беларусі. Єврейська родина, раніше ідишмовна, згодом російськомовна, але водночас із невтраченим беларуським корінням. Про беларуських євреїв відомий мовознавець Я.Станкевич писав, що емігрувавши до Великого князівства Литовського зі сходу, вони засвоїли старобеларуську мову як свою мову культури, побуту і навіть релігії, від них лишилися старі переклади священних книг. У сім'ї М. Львович беларуською мовою як мовою побуту не користувались, але:

Моя маці слова «теперь»
з мяккім т, з цьвёрдым р
вымавляе, хоць дауно ж
каля ног хлюпацеу Сож,
хоць плыве тут рака іншая,

хоць у маці дачка – українская.

Біографія зовнішня і внутрішня досить-таки розбіжні. Народилася М. Львович у страшному 1933-му році в Одесі, під час війни була в евакуації в Казахстані, де вперше близько зіткнулася з українською мовою, полюбила її як рідну. З евакуації повернулася до Харкова, у кінці 40-х років почала писати вірші українською мовою. Навчатися на факультеті української мови їй не дозволили – заважала п'ята графа. Дозволили вивчати німецьку, але дівчина не здалася, писала навіть до самого «батька народів». Сьогоднішній молоді важко уявити собі таку логіку – відмовитися вивчати престижну іноземну мову, щоб випрохати найвищий дозвіл на вивчення мови, від якої практичні батьки звільняли своїх дітей у школі. М.Львович своє право виборола, хоча ця боротьба коштувала їй втрати здоров'я. Так і лишилася вона прикутою до ліжка на все життя...

Свій творчий шлях починала як перекладачка. Підтримка Г.Кочура багато важила для неї в моральному плані, але не в реальному житті, і аж ніяк – у пошуках роботи в харківських видавництвах. Перекладала беларуських авторів: прозу Я.Бриля, У.Колесника, А.Адамовича, переклала ледь не всю беларуську поезію, починаючи від Янки Купали та Максима Богдановича до своїх наймолодших сучасників. І лише пізніше, значно пізніше – аж у 80-х роках зважилася виступити як оригінальний беларуськомовний автор. Логіку цієї мовної еволюції можна лише домислювати.

Чаму пішу беларуською
Тлумачыць вам спрабавала.
Але то няудачная справа,
Марная. І не бяруся.
Сталася так сама яне,
А чаму, таго вы ня рушце.
Пішу беларускаю,
Сваёю пішу моваю.

М.Львович – член беларуської спілки письменників, у Беларусі її знають і шанують (принаймні так було за життя старшого покоління беларуських поетів). Беларуска мова – це мова її душі, як і українська. То ж і книги виходять відразу

двома мовами: українською і беларуською, як дихається, так і пишеться. Так вибудовується її духовний Єрусалим, ідеальна Батьківщина – ідеальна «Літва», що є водночас Беларуссю і Україною. Так вибудовується і образ ідеального мешканця цієї Батьківщини – «літвака»:

Пазнаеце, як стрэнецца ён вам.

Ня рускі, ня жамайцкі.

Ня ляскі ён і, зноу жа не маскоускі.

Літвак.

Пазнаеце яго адразу вы.

Бо азавуцца

І гукі вам, і пахі Беларусі –

Літвы.

Мова для авторки в однаковій мірі засіб самовираження і пізнання. Мова – стежка до духовного Єрусалиму. Дві стежки пробігають паралельно, вони однакові і різні, як однакові і різні їх етико-естетичні виміри. Звідси органічна потреба духу в обох вимірах. Це явище по-своєму цікаве як об'єкт психологічного, соціо-культурного та філологічного дослідження. Психологічний аналіз підказує, що стежин мало бути три, адже на рівні соціокультурних чинників вони прослідковуються чітко. На рівні мовного вираження третя стежина не увиразнилася з багатьох причин, одна з них:

Ня толькі ідыш дауно зрабіуся экзотыкаю.

Экзотыкаю спярша. А пасля ужо ня дыша

Забытая іншымі, пакінутая душа.

По давно забутой третій стежині іде єврейський предок – «балагола»:

Балагола, пане возу.

Ты бааль, калі папросту,

Пан – бааль, а воз – агола,

Пане возу, балагола.

Едзеш позна, едзеш рана,

Едзеш лукамі й барамі,

Каля поля каля лесу,

І спяваеш па-габрэйску,
Па-украінску й беларуску.
На тры мовы азавуцца,
Адгукнуцца на тры песны
Тут, удома, на Палессі.

Мабуть, саме в такій послідовності і лежать наріжні камені цього духовного Єрусалиму: український, беларуський, гебрэйський. Бо так склалося біографічно, біографічний шлях виявився автодидактичним – шлях самопізнання через мови. Мова стала тереном кривавих змагань. Поетеса добре розуміє, що у мові не буває дрібниць, втрата котроїсь мовної одиниці – то втрата, яка в етико-естетичному вимірі набирає космічних масштабів. Людська історія багата мовними репресіями, мовними могильниками. Свого часу було репресовано беларуський м'який знак, українську літеру г. У витонченій системі репресій з боку своїх і чужих опинилася мова ідиш. Як відомо: втрачається мова, втрачається душа народу, втрачається цілий світ, мовний космос. Мова, її доля, визначає не лише тематику, а весь образно-семантичний лад поезії Майї Львович. У час тотальної стандартизації, намагання звести всі засоби вираження до одновимірної інформації, набуває особливої ваги і значення той масштабний мовний експеримент, у який виростає двомовна поетична творчість М.Львович.

І гебрэйський спів лунає, український, беларуський...

(Передмова до книги перекладів М. Львович з ідиш)

Голос поета має своє особливе покликання в світі, незалежно від того, наскільки, ким і коли він буде чи не буде почутий. Голос поета озвучує сокровенне. Голос поета озвучує те, що з якихось тих чи інших причин не змогли озвучити інші представники роду, отже поет обраний як певний інструмент, його голос має звучати, як би там не було. Як зазначив великий німецький культурфілософ Йоганн Гердер, не лише ми говоримо мовою, мова також говорить нами, виражаючи водночас життєву самодіяльність. У мови багато функцій, вони всебічно вивчені науковцями, та все ж конкретні життєві ситуації ніколи не бувають до кінця передбачуваними і вичерпними. Через мову людина, як маленька

краплинка, долучається до великого потоку духовності того чи іншого народу. Людина народжується в потоці якоїсь мови, чи поміж двома або й кількома руслами мовних потоків. Передусім така ситуація складається в багатомовних імперіях. Є мова предків, мова найближчого оточення, мова освіти, самоосвіти тощо. Національність не обирають, але мовнокультурна причетність може бути скорегована життєвими обставинами. Трапляється й таке, що літератор з якихось вищих інтересів обирає мову і національність, як наприклад, російський письменник з аристократів Володимир Державін, котрий у графі „національність” писав: „ українець за переконанням”.

Кожен випадок багатомовності (культурної багатовекторності) літератора цікавий по-своєму. Творчість Майї Львович у харківському літературному контексті аж ніяк не належить до стандартних явищ. Психологія творчості приховує багато таємниць, що їх не так просто відкрити. Чому дівчинка з єврейської російськомовної родини, повернувшись з евакуації з Казахстану в російськомовний Харків вперто обирає українську, а згодом і беларуську мови як інструмент свого творчого самовираження? Є така риса характеру шляхетної людини – здатність реагувати на кривду, не свою влсану, а кривду велику, завдану цілому народові (народам), спільноті людей. Коли прагматично налаштовані автори успішно розробляли кон’юнктурні теми, у Майї Львович вірш народжувався „на руїні мов”.

Що в поета від вибору, а що від коріння? Що дають поетам їхні матері? Матері по-різному реагують на той неоднозначний факт, що їхні діти зголошуються на служителів муз. Одні, як наприклад, Олена Пчілка, приймають це як дарунок долі, мудро знаючи, що всі справжні дарунки важкі, що нести їх нелегко, що материнська поміч просто необхідна. Інші, як мати Максима Богдановича, бідкаються, що їхня дитина навернулася до такої непрестижної мови, якою вважалася беларуська, що ось тепер ця неслухняна дитина пише вірші упослідженою говіркою. Майї Львович з матір’ю пощастило, хочеться згадати добрим словом цю на диво мудру, щедру душею жінку, котра прожила дуже нелегке, але таке змістовне і цілісне життя. Вже сама географія цього життя багато чого варта: Беларусь (Гомель), Одеса, Казахстан, Харків. Через

материнські спогади донька долучалася до коріння свого роду. В Одесі Сару Львович називали „литвачкою”. З материнських спогадів виокреслювався в поетичній уяві доньки образ ідеального „литвака”, носія ідеї духовної беларуської Вітчизни:

Пізнаєте, як стрінеться він вам.
Не руський, не жамойтський,
Не ляський він і, знов же, не московський .
Литвак.
Пізнаєте його відразу ви.
Бо озовуться
І гуки вам, і пахи Беларусі –
Литви.

Чи долучилася б до своєї ріднзни, загубленої в часі і просторі, дівчинка, що народилася в Одесі, дитячі роки провела в Казахстані, а юність в Харкові? Чи догукалася б без материнського посередництва? Може, б і догукалася, але на щастя, мати завжди намагалася наблизити оті „гуки і пахи Беларусі”, щоб вони ставали рідними, щоб росла причетність до беларуської культури, відчуття свого беларуського кореня:

Здорова будь, здорова будь
Ти міць моя, здоров'я,
Країно Литво-Беларусь
З Бресця і до Гомля.

У материнських спогадах-розповідях вимальовувався ще й інший образ, давно забутий, але до болю рідний. Далекою стежиною пам'яті їде її єврейський предок „балагола”:

Їдеш полем, їдеш гаєм.
І гебрійський спів лунає,
Український, беларуський.
На три мови озовуться,
Озовуться на три пісні
Тут, удома, на Поліссі.

Мати завжди супроводжувала доньку підчас її творчих поїздок до Беларусі, де вона зустрічалася з авторами, яких перекладала, набиралася нових вражень, припадала до беларуських джерел, за якими так тужила в розлуці. Ця неповторна щирість беларуського слова, задушевна мелодія народної пісні органічно влітається в оригінальну творчість авторки:

А моїй матусі голівка болить,
А болить матусі голівонька,
А болить матусі об дітках малих,
Скільки їм, скільки лишенька.
... Ти ж моя, ти ж моя пташечко..."

На диво зворушливе народно-пісенне звертання до матері. На диво зворушлива інтонація.

Добираю слово до слова. Я вробляю землі мову,
Я вробляю землю мою.
І зникну колись я в одвічнім жаданні злитися
З усім, що люблю.

Так склалося, що оригінальна поезія Майї Львович з часом стала з'являтися друком відразу двома мовами: українською та беларуською з дзеркальним розташуванням віршів на сторінках книг.

На окрему велику розмову заслуговує переклад, котрий завжди займав вагоме місце в творчому доробку авторки. Майя Львович – відомий перекладач поезії і прози з беларуської, ідиш, польської, російської, сербської, чеської мов. Читачі цієї книги мають унікальну нагоду ознайомитися з перекладами єврейського фольклору. Особливістю цього перекладу є той факт, що перекладачка спробувала прозові тексти відтворити в поетичному слові, по-своєму перестворивши динамічну, гнучку мелодію, витончений гумор, багатогранність образного вислову. Тут присутній і глибокий ліризм, і філософська споглядальність, і комічна виразність жанрово-побутових сценок. В окремих рядках відчувається відлуння беларуських та українських мелодій, їхня внутрішня спорідненість, органічність. Нова книга – нові грані творчого обдарування, нова спроба виглибити всі глибини духовних пошуків. Лишається побажати читачеві

натхненного читання, а книзі – натхненного читача.

Слово про слово і чистоту повітря

З чого б не почала людина свої роздуми, думки все одно приведуть її до того, що їй в цю мить болить найбільше. Нам в Україні завжди щось болить. У тій реорганізації посткомуністичного часу і простору, в якій опинилася Україна тринадцять літ тому, вона так і не спромоглася на послідовну національну самореалізацію. Як національна одиниця вона існує виключно завдяки фразі: „Я на сторожі коло їх поставлю слово”. Слово стоїть завдяки тому, що його поставив Поет. „Найвищою школою народу є поезія”. Це сказав німецький філософ-ідеаліст Фіхте. Народ не живе лише сьогодні, у кожному часовому вузлі ув’язано в одне ціле вчора, сьогодні, завтра. Що ми беремо сьогодні від учорашнього дня визначає у великій мірі наш день завтрашній. Наше національне самовизначення визначить і наше місце, і нашу роль у наднаціональному вимірі, наприклад, у світовій культурі. Ще одна цитата із Фіхте, бо крім нього ніхто не сформулював цю думку з такою силою і правдивістю. Смісл її полягає у тому, що „доки народ пригнічений іншим народом, він не має власного часу. Він не сам розмотує клубок свого часу, його розмотують”. Він визначається у чужому часовому просторі, і чужа історія визначає його долю. Для такого народу час є чимось, що йому не належить. Такий народ живе не із своїх начал, не із своїх сподівань, він тільки с п і в ж и в е, підкорений чужими устремліннями, відрізаний від власної мови, своєї волі, своєї сучасності, це значить і від своїх громадських справ. У такому народі формується почуття солідарності, котре представляє чуже почуття солідарності і відриває погляди всіх від власного, і все це разом вивільнює байдужість і егоїзм, і цей егоїзм зруйнує, де тільки можна, останні рештки національного духу...

Наймогутнішою зброєю у цій боротьбі за власний історичний час і право цей час визначати є мова. У ній генетична пам’ять народу, у ній його минуле і майбутнє. У світовому просторі дві великі надпотужні держави (США та Росія) з невідворотною послідовністю нав’язують світові свої деструктивні егоїстичні рішення. Тон задають не аристократи духа, як це траплялося ще в минулому

столітті, а відверті шукачі вигоди. Егоїзм давно вже заповнив усе. На рівні мови ми спостерігаємо, мов у прискореній зйомці, ріст ракових пухлин сленгу, вульгаризацію, розмиття понять, відсутність мислення у моральному аспекті. Якби хтось із позиції світової культури захотів би проаналізувати і продіагностувати ці небезпечні процеси, то вибіркового аналізу варто було б узяти дві мови: німецьку з романо-германського світу та українську зі слов'янського. Що робиться з німецькою мовою під впливом англіцизмів, сленгу, американської ненормативної лексики, про це в Європі, на жаль, надто мало говорять. Що робиться з українською мовою, яка так і не зіп'ялася на ноги з причини надто тривалої відсутності власного історичного часу, про це, мабуть, можна вже лише волати в пустелі.

Йоган Гердер, людина далеко не чужа для слов'янського світу, розглядав мову як чистий вираз творчого спілкування людини з природою, речами і Богом. Не лише ми говоримо мовою, але й мова говорить нами. Через мову людина проявляє себе як ланка у вічному ланцюгові духовного життя. Народ стає нацією і навпаки навпаки саме через мову, спільну для „мертвих і живих, і ненароджених”.

У часи особливої пильності імперських пастухів існували своєрідні не регламентовані, але неодмінно чинні списки заборонених слів. Основний корпус цього списку складала зовсім не ненормативна лексика, як хтось, може, наївно собі уявляє, а слова-носії національного духу, слов-міти. Імперська цензура полювала передусім на них. Здавалося, нація, яка хоче воскреснути із летаргійного сну, має згадати саме ці магічні формули свого духовного воскресіння, розв'язати саме ці вузли. Так воно й сталося: поезія Л.Костенко, Т.Мельничука, проза В.Дрозда, – це могутні вияви волі нації до самореалізації в слові.

Світова практика свідчить, що розумний письменник, сідаючи за письмовий стіл, вторгаючися через своє слово в громадянське і загально-людське життя, прагне перетворити це життя за своїм образом і подобою. Письменник має свій ідеал, і за цим ідеалом має змінитися світ. Згідно з цим ідеалом має відбутися національне самовизначення нації. Письменник зав'язує той вузол, через який має потрапити кисень з дня минулого в день прийдешній. З такої позиції дуже важко зрозуміти той надмір уваги, те місце в літературному процесі, ту претензію на читача, що

припадають сьогодні на твори, які з'являються під лозунгом „ненормативна лексика”. Вже на афіші цей лозунг змушує перехожого зупинитися, задуматися і запитати: „Це тепер така кон'юнктура? Чим же ця кон'юнктура краща за колишню комунітичну?” Так от: чи краща?

За всіма довідниками роль і місце ненормативної лексики досі були однозначно неприглядними. Вживалася вона передусім для вияву агресії, супроводжувалася сороміцькими жестами, побутувала в певних соціальних прошарках. У кримінальному (блатному) світі ненормативна лексика відігравала роль формуючого елемента. Власне, й розвинулася вона з найбільшою силою для самореалізації кримінальної самосвідомості. Оскільки в незалежній Україні кримінал зайняв ключові позиції, то й мову свою повитягав із усіх нужників на державні трибуни. То ж виникає питання: Хто відвоював нові позиції, розширив свої сфери впливу? Хто виграв у двобої культури з антикультурою? Ми тільки й чуємо озвучені сумнівні цінності на хвилях радіо „Шансон”, бридкі анекдоти „гусаків”, а з якихось пір в очі нам впадають ще й матюки наших рідних авторів. Воно було б не страшно, якби масовими накладами виходили ще й інші українські книги. Але статистика говорить, що в незалежній Україні на одного читача виходить менше, ніж одна книга українською мовою. То хіба не все одно, буде те друковане українське слово животворити чи принижувати душу? Бо ж і справді письменнику дарована ця можливість – формувати світ за своїм образом і подобою. Аристократи духа, люди, здатні на самопожертву заради національної спільноти, заради вищих інтересів, не говорять мовою криміналу, мовою моральних покручів. До такої мови, крім її органічних носіїв, можуть вдаватися хіба ще різні шукачі вигоди. Їм уже видніше, заради чого... Я дуже сумніваюся, що автори текстів з ненормативною лексикою (той же Лесь Подерев'янський чи Сергій Жадан) самі подібні тексти читають. Вони люди освічені і певне ж знаходять інший поживний харч для душі та інтелекту в багатющій скарбниці світової культури. А вироби свого „кустарного промислу” пропонують агонізуючому українському народові: ”Їжте, люди добрі, доки очі повилазять.” А як же тоді бути з моральним аспектом?! Він відсутній...

Письменник відповідальний за своє слово. Чим більший талант, тим більша

відповідальність. Великий німецький гуманіст Томас Манн дорікав навіть геніальному олімпійцеві Гете за те, що той, можливо, недостатньо зміцнив своїм словом і особистим прикладом моральний імунітет німців, недостатньо возвеличив „малих отих рабів німих”. А якби старався більше, то фашизм був би на німецькій землі неможливий. Жорстоко? Так. Несправедливо? Безумовно. І все одно не знічев’я народилися такі думки в світлій голові, а з великого болю за свій народ і з почуття відповідальності за його долю. Адже слово має животворити.

Ризикована праця в письменника. Слово має магічну силу. Необережність може мати непередбачені наслідки. Є експерименти, які однозначно підлягають забороні: експеримент над фізичним та психічним здоров’ям людей (наприклад, через наркотики), експеримент над духовним здоров’ям нації (наприклад, загідження мови кримінальними, блатними, ненормативними словесними екскрементами). Це однозначно погано. Як обригану, закаляну людину не пустять у нормальне людське товариство, так і загіжену мову не пустять у товариство нормальних мов.

Хтось за чистоту мови змагався. Хтось віддав за неї своє життя. Хтось влаштовує експерименти в словесних нужниках і множить сморід. Хтось від того смороду задихається. А хтось ще й злорадно хіхікає: „Знову хахли щось учудили...”

У античній трагедії в центрі подій був герой, але останнє слово лишалося за хором. Так воно і в житті. Хор ще мовчить.

Лесь Подерев’янський хотів би за графоманські вірші саджати на палю. Яка кровожерність! Чи й не біда – графомани! Ну, надрукували книгу-іншу, ну прихопили собі якусь премію, хай навіть і Шевченківську. В усякому разі їх ніхто не читав, не читає і читати не буде. А на сортирну продукцію, на жаль, є мода і є читач. Отаке наше безголів’я. Повна відсутність імунітету. Чорнобиль...

Елементарний здоровий глузд підказує: добру річ можна зробити лише з доброго матеріалу. Що буде, коли скульптор домішає до глини, вибачте, лайно? Ви поставите таку скульптуру в своїй кімнаті? Ви дозволите своїм дітям торкатися до неї руками? Або, скажімо, художник вчинить так само із фарбами і намалює Ваш портрет? Як можна всерйоз аналізувати такий твір? Хай навіть автор тричі талановитий, стократ геніальний і особисто знайомий з усіма музами Парнасу?!

Насамкінець питання до редакції „Березолу” (мого улюбленого часопису): „Як Ви гадаєте, чи не час Вам уже визначитись із критичною масою словесного непотребу на одиницю друкованого простору? Чи не здається Вам, що у Вас уже зашкалює?!”

Дещо про жаб, жабівен та літжабенят...

(Допис до часопису „Кальміус”, 2002 р. Скорочено.)

... Сучасний світ не налаштовує людину на спогади. Не той ритм життя, не ті умови. Хіба іноді заквилить хтось за брежневською ковбасою, вже з якоюсь навіть нехиттю, просто за звичкою. Але якщо для спогадів потрібен час і настрої, то *дежавю* накриває тебе мокрою рядниною мимохить, ти й гадки не матимеш, звідки воно візьметься. Як от, наприклад, при читанні статті Діани Коштич „Жаба на рейках”. Дивні бувають ситуації в житті. Наче й нічого особливого, а на душі бридко – в таке болото тебе вже тягли... Таке вже було! Ті ж інтонації, ті ж слова. Патетична напруга в абзаці про „митців-покручів”, де так „дотепно” змішано в одне лайно „соцреалістів і дисидентів”, спроквола переходить у логічний катарсис підсумкової фрази. Мова йде про те, що ж ці митці створили, – лаконічно містко: „купу сміття”.

Саме в такому стилі читали нам колись лекції професори-марксистки. Категоричність, безапеляційність, прокурорський тон. Тоді „купою сміття” могла бути н.п. німецька романтична поезія, що завгодно. Пригадую відчай моєї однокурсниці, котра на той момент ще не позбулася своєї сільської щирості та наївності. Перелякана, загнана войовничим марксистом у глухий кут, вона лише спромоглася схлипнути: „Як Ви, дядьку, скажете, так і буде.” Що їй, звісно, не допомгло...

Авторка статті „Жаба на рейках” не лишає бідним українцям жодного шансу. Полякавши їх цитатами з іншомовних авторів, вона стверджує: „На тлі цих пророцтв все україномовне починає виглядати ще провінційнішим.” З якого це дива? Цитувати можна й інших нетутешніх авторів: арабських, перських тощо. У зайців свої авторитети, у лисиць свої. У світі „вільної самореалізації” для митця і взагалі для духовно спраглої людини все діється за тими ж самим законами, що і в

будь-якому іншому світі. Хіба в духовному плані ситому американському Мікі-Маусу легше реалізуватися, ніж голодній українській миші? Навряд. Одна німецька дослідниця так пояснювала явище фемінізації української поезії: Жінкам в Україні живеться найтяжче, от вони й прагнуть збутися духовно – в поезії. Тобто чим гірше живеться, тим потужніші духовні поривання. Мабуть, українські олігархи, обкрадаючи український народ, ставили перед собою якусь подібну мету. Але не в цьому річ.

Розмова про переможців у контексті культури і духовності не зовсім доречна. Це щось зі сфери політики. Марксистки також любили поговорити про прогрес та перемогу. Тільки й твердили, що той чи інший автор до чогось недоріс, від чогось відстав, як от н.п. бідні українці, що їм шановна авторка ще й зичить утратити пам'ять. Хай би спробувала дати такі поради євреям, вірменам, чеченцям та ще багатьом народам, що в їхній історії надто багато кривавих сторінок. Без минулого, відома річ, немає майбутнього. Жива душа і парадіз – речі несумісні. Певний парадіз можна мати і в психушці. Таке ми вже проходили...

У мистецтві немає такого поняття як прогрес. Див.: Достоевський про квіти і плоди. У мистецтві є лише міра особистого таланту. У світі вільної самореалізації також ніхто не кидає килим під ноги генію. Пізнання світу, самопізнання і будь-які інші серйозні речі обходяться і завжди будуть обходитися дорого. Але майстер бачить майстра. Хтось сидить за столом, а комусь місце під столом (Див.: Є.Сверстюк на цю тему). Хтось стає явищем естетичним, а когось згадують лише з приводу чергової інвентаризації того чи іншого культурного або квазікультурного майна.

Звідки така переконаність, що українська література нікому в світі не була і не буде цікавою? А просто так, апріорі, бо комусь цього дуже хочеться.

Світ має бути взаємовідкритим. Але для взаємної відкритості потрібне щось більше, аніж інтернет з його ловчими сітками. Хочеться й собі вдатися до пророцтв: Якщо світ колись буде готовий наново настроїтися на орфеїчний лад, відкрити поезію як стихію душі, то він почне саме з української поезії. Як свого часу стала відкриттям латино-американська проза, так само стане відкриттям українська поезія. Естетично підготовлених європейців вражає магія українського поетичного

слова, як це зустрічається у В.Свідзинського, В.Мисика, Л.Костенко. Це ментальний рівень. Це диво. Таких перлин і в світовому океані розсипано не густо. Якщо комусь цього не видно, то й що з того. Діагнози бувають різні...

Коли комусь здається, що А.Курков – естетична вершина, на фоні якої усе українське годиться лише на макулатуру – також на здоров'я. Але ж критик має розуміти, що в естетиці є різні площини, на певних з них той чи інший автор спрацьовує як митець, інші лишаються йому недоступними. Генії захоплюють максимальну кількість тих площин. А.Курков не з їх числа. Він майстерно працює в певних жанрах і досягає просто чудових результатів. Його творчість може бути окрасою будь-якої літератури. Окрасою, але не короною. Корона напряду пов'язана з корінням, а коріння у кожної культури глибоко національне. Отже дозвольте нам, націєтворчо стурбованим читачам, попорпатися у відкинутій україномовній макулатурі в пошуках тих площин, що потрібні нам для нашої духовної життєздатності.

Вражає цинізмом фраза (хоча доза цинізму тут просто зашкалює): „Здається, найвищі редактори вже домовились, і задля чистого сумління посвистіли вам, збідованим страстнотерпцям. А ви ж не обертаєтесь. Ви все ще утоплені у власне минуле, порпаєтесь у ньому із завзяттям фахових мазохистів...”

Таке враження, що людина не розуміє, з яким об'єктом має справу. Та це ж не ярмарок, не політика і взагалі не сфера, що підлягає законам гендлярства. У мистецтві діють інші закони. Мистецтву діла немає до „найвищих редакторів”. Вельзевул розбереться з ними і їхнім „чистим сумлінням”. А в кого вуха на їхні сигнали налаштовано, – той уже заздалегідь оглянувся. Дай Бог, щоб він перетворився в соляний стовп. Для нього ж краще. Сіль – усе ще потрібний крам, хоч і не чумацькі часи.

Чи варто плакати за тими „молодими і небездарними, хто так і не з'явився в новітній українській літературі і щез у невідомих нетрях строкатого і багатомовного світу”? Ці мабуть оглянулися ще в утробі матері. Порадіймо з того, що вони колись збагатять англomовну чи російськомовну літературу. Меркантильний рівень – вагомий аргумент, кому не доводилося з ним рахуватися? Але ж мають бути (принаймні хоч для духовної еліти) і вищі інтереси! Справжню

українську літературу творили і будуть творити саме ті, для кого ці вищі інтереси не ставка в грі, в внутрішня генна пружина.

Знову ж таки стосовно пророцтв. Їх так багато у вищеназваній статті і такі вони для українців невітніші, що за голову хапаєшся: „Задамося питанням: кров якої епохи потече судинами ХХІ століття? Постмодерністський акцент останнього десятиліття проминулого міленіуму наштовхує на відповідь – ман’єристична кров вісімнадцятого століття. Якщо так станеться, то переважаюча національно-історична традиція української літератури приречена на довге забуття (що за теперішнього інтелектуального клімату означає жорстку і мітофобську деконструкцію”). Логіка в душі відомого аргументу:”Я приїхав на извозчике.” По-перше, чому обов’язково нові етапи мають повторювати старі? Хто таке прописав? А по-друге, чому б не припустити, що гору візьме дух козацької доби? У цьому контексті чудово читається роман Д.Білого „Заложна душа”, що є справжньою окрасою Вашого альманаху. Козацька кров змусить занадто розм’яклих гречкосіїв згадати і про межі терпіння, і про добрі манери, і про перевагу освіти. Мало за чим у недавньому минулому доводиться шкодувати, а от грамотність від друкованого слова вимагалася. Тим більше від автора, який так впевнено береться повчати і „мертвих, і живих, і ненароджених”.”Соцреаліст” М.Рильський дуже радив частіше заглядати у словник. Усього знати все одно не будемо, але принаймні якесь конкретне слово напишемо правильно, особливо це стосується іншомовних слів, коли ми вже так налаштовані на відкритість світу...

ВСЛУХАЮЧИСЬ У СУГОЛОССЯ

(Віктор Бойко. Суголосья. –Харків: Майдан, 2006)

У кожного слова своя хода, своя постава. За кожним словом вгадується якийсь жест, – величавий, урочистий, стурбований, метушливий, суєтний. Коли зустрічалися німецькі романтики, то для повнішого взаєморозуміння кожен проспівував свою мелодію душі. Так відбувалося знайомство.

Почитавши багато книг, прослухавши багато звуків, зупиняєшся, задумуєшся, – що з усього того втримує твоя пам’ять? Якщо, звичайно, ти (читач, слухач, одним словом – реципієнт) налаштований на сприйняття, включений у діалог культур.

Саме для такого налаштованого на сприйняття, небайдужого читача поезія В.Бойка багата на спонукальні моменти. Вона провокує думку, зворушує серце, не лишає байдужим. Ця поезія по-старомодному сповідальна. Щоб збагнути її позірну простоту, треба й самому (читачеві) мати необхідний рівень душевної зрілості, освіченості, готовності включитися в багатовекторний діалог. Невелика за обсягом книга „Суголосья” має всі ознаки видання вибраних творів: сюди включено розділи поезій з історико-культурною тематикою, інтимну лірику, вірші філософського плану, переклади. Мабуть, є свої переваги в таких невеликих за обсягом поетичних виданнях. Адже існує неспростована аксіома: гарної поезії не буває багато. Справжня поезія містка. Тут одне слово – цілий світ. У „Суголюссі” великий світ людського життя, як і належить, починається з малого. Велика Батьківщина – з малої. Для Віктора Бойка мала Батьківщина – це Слобожанщина, колишнє Дике поле. Цю тему він пережив-передумав глибоко, вона стала істотним складником його внутрішнього світу. Поет Віктор Бойко родом зі степу, вільного відкритого простору. Його родовід – козаки, чумаки, тобто люди, над якими високе небо в зорях, а попереду і позаду – нічим не перекриті обрії. Це за соціальною біографією він син шевця. Але його внутрішній зір звично вловлює незникомі краєвиди малої Батьківщини:

Гострити шаблю. Бусурманським ликом
З-за хмари місяць люто вигляда.
Там Дике поле, дике поле, дике...
І десь гніздом чаїним – с л о б о д а.

Місткі афористичні вислови хочеться цитувати:

„В степу немає попід зірками
Нічого вищого понад трав.”

„Вертеп і булава – ознака влади.
А дійство не спиняється, трива.
Це в когось там ісуси та пілати.
В нас вилягла від реготу трава...”

„Я – дерево старе, не гоже на колеса.
Горіння у печі – це для старих дерев...
Але в гілках моїх – іще малий Телесик.
Де ж задне гусеня?

Чому не забере?”

Був час, коли критики протиставляли сповідальну та експериментальну поезію. Перша приваблювала щирістю, але здавалася простуватою, написаною з нагоди. (Хай та нагода була виявом живої душі – радість, печаль, тихе зворушення, – все одно занадто просто!). Друга давала можливість виявити потужні м’язи інтелекту – така гра, така акробатика: подивіться, який я, коли стою на правому вусі, а коли на лівому?! Але можливий і інший варіант – поет випрацьовує модель свого життя, як у слові, так і в реальному вимірі. Віктор Бойко – заслужений працівник культури України. „Працівник” – надзвичайно влучне слово. Праця створила людину, праця в слові створила поета, праця в культурі створила культурну людину. У культурному житті Харкова Віктор Бойко – знакова постать. „Доклав зусиль до створення Літературного музею в Харкові” – скупий рядок біографії поета. Хто хоч що-небудь створював, розуміє, що за цим стоїть. Що стоїть за метафорою „малий Телесик у гілках старого дерева”, – про це добре знає молодше покоління харківських літераторів. Адже більшість із них – то птахи із одного гнізда. Окрема сторінка і в житті Харкова, і в житті поета Віктора Бойка – муніципальний театр народної музики України „Обереги”. Бувають люди багатоликі: тут вони щось украли, там вони щось комусь подали, тут вони нагрішили, там помолились. У Віктора Бойка одна модель для поезії і для життя. Мені, ідеалісту, ця цілісність дуже імпонує. Адже простота цілісності завжди вищого порядку.

Коли говорять про поетичну збірку, прагнуть виявити, який вірш (поетичний текст) тут найкращий, тобто репрезентативний. Що вважає найкращим сам поет? Мабуть, найкраще виноситься у заголовок, дається на першій або титульній сторінці. Як на мене, то найкращим я б вважала вірш, присвячений другу – поетові Анатолію Перерві. Яка безодня драматизму в одній строфі:

Ми ж не риби прісноводні,

Що луску з них обдирає
Мілководдя – на сьогодні
Шлях до пекла та до раю.
Хоч співати не навчились,
Вчитись плакати не треба...
Ти приходь. Навіщо з чимось?
Можеш – з вітром. Хочеш – з небом.

„Поети не люблять поетів” – ось яскравий приклад, як безглуздий випадковий вислів може засісти в головах, мов щось достовірне. Треба бути дуже самозакоханим, чужим у поезії, щоб не любити гарних поетів, адже лише вони творять гарну поезію. Звичайно, можна жити і без поезії. І без пісні. Багата фауна і флора. Але Людині без цього не можна. Людські легені налаштовані на пісню, людська душа налаштована на щире слово, тому і хочеться вслухатися в багате і щире Суголосья справжньої поезії.

На літературній сцені Харкова

(Нові книги А. Перерви, Л.Томи, В.Бойка, В.Верховеня, І.Мироненко, С.Жадана. 2009)

За останні рік-два у харківських видавництвах з'явилося понад десяток книг, які, на жаль, у своїй більшості залишаються мало відомими для широкого кола читачів. Причина банальна – незначний наклад. Добре, що час від часу спрацьовують важелі якихось культурно-просвітницьких програм обласного або міського рівня і книги, хоч і в мізерних накладах, але все ж з'являються друком. Наприклад, у видавництві „Майдан”. Гортаю їх і думаю: Як було б добре, якби мудре око когось із досвідчених, не компліментарно, а креативно-аналітично мислячих критиків охопило цей потік поетичного слова як цілісне і самобутнє явище.

В очікуванні мудрих критичних одкровень гортаю книги як читач і пробую викласти на папері свої думки – думки читача. У цьому є свої великі переваги: читач має право на суб'єктивну думку, непослідовність, упередженість. Воістину богодане право, як ним не скористатися?!

Книги із серії „Поезія Слобожанщини” (Вид-во „Майдан”): Леонід Тома: „Вибране”, Анатолій Перерва – „Невимовне”, Віктор Бойко „Петрові батоги”, Володимир Верховень – „Зраджене Різдво”. Список можна продовжити, але в мене під рукою з різних причин саме ці книги, то ж їх і гортаю у пошуках поетичного слова, що промовляє до душі. Поети мого покоління (В.Верховень дещо молодший). Стара харківська школа. Це ті, що вчилися в І.Виргана та В.Мисика.

Відкрив я Мисика наздогад. Просто так
І слово полином запахло, деревієм.
І зрозумів, що був то віщий знак,
Що золотий крутнувся зодіак.
А серце в невідомості німіє.

Прийшов зі степу вісник і пророк.
Але про інше мріяли моголи.
І як дитина робить перший крок.
І як падіння перших пелюсток,
Накреслив перше коло.

(Л.Тома)

Свої перші поетичні кола названі поети вчилися креслити саме за В.Мисиком і це помітно в їхній естетиці: тяжіння до класичної форми, пошуки прозорого і водночас місткого слова, відчуття і позиціонування свого селянського (сільського) коріння. Вони різні: Л.Тома і А.Перерва, В.Бойко та В.Верховень, але є щось спільне в їхній творчій манері, що дає підставу говорити про їхню поезію як про продукт усе тієї ж старої харківської школи. Усі вони перш за все лірики. А.Перева – неперевершений майстер інтимної лірики. Окремі його вірші в цьому жанрі – просто шедеври, таких творів не може бути написано багато, бо це поезія сповідальна, цього не зможеш потугами інтелекту, цей магічний стан треба пережити.

Якби в нас була традиція, як це водиться в європейських країнах, – укласти антологію одного вірша з певною тематикою, н.п. „Ранок”, „Ніч”, „Туман”, „Поцілунок” тощо, то до антології на тему „Сила кохання” вірші А.Перерви мали

б шанс потрапити серед найперших:

Ти незримо розлита в повітрі, у звуках.
Наче хміль, мої груди твій подих п'янить.
О, яка неземна, яка болісна мука –
Грішну голову в руки лукаві зронить!

Шлях до тебе у птахів, у листя питаю.
Очищаю любов'ю слова від олжі.
Кожен стиск мого серця тебе пам'ятає,
Крові кожна краплина, кожен порух душі.

Ти незримо присутня у квітах, у кронах,
В моїй світлій осмуті, у темній біді.
Ти від мене одійдеш хіба що із кров'ю,
Та мені уже байдуже буде тоді.

До антологій пейзажної лірики було б легко підшукувати вірші на сторінках поетичних книг В.Бойка, Л.Томи, В.Верховеня. Як ось, наприклад, цей зимовий пейзаж пера В.Верховеня:

Ранок. І сосни. І хижка –
В снігу заблукала вівця.
Янголи грають у сніжки
За спиною Бога-Отця.

Крильця лопочуть на вітрі,
Немов парусина туга.
Ладаном пахне в повітрі.
І туга в душі затуха.

Сила небесна і слово
Святе – у чернетках твоїх.
Світ під небесним покровом.

Лиш янголи.

Сосни.

І сніг.

Коли я роздумую над тим, що ж спільного у цих таких різних авторів, мені раптом спадає на думку: орнаментальність часопросторового відбиття. Вони орнаменталісти і їхній індивідуальний час ретельно герметизується в узори заданого (традицією, власним очікуванням, естетичним смаком) орнаменту. Естетика і життя – речі різні, і людський темперамент проявляється в них по-різному. В.Бойко і В.Верховень написали багато доброї публіцистичної поезії на злободенні теми.

Посади є і гетьмана, і блазня.

В народу вище них один лиш Бог.

Отож – найбільше з персоналій власних

Ненависті та слави для обох.

Коли в базарнім шарварку роззяви

прогавили клейноди і коня?..

Хоч гетьман є. Він волю Божу явить...

Хоч блазень є. Він волю ту сповня.

Вертеп і булава – ознаки влади.

А дійство не спиняється. Трива.

Це в когось там ісузи та пілати...

В нас вилягла від реготу трава.

(В.Бойко)

В.Бойко був одним із організаторів і співголовою Народного Руху України в Харкові. В.Верховень також відомий своєю активною громадянською позицією. Пригадую, як на початку 90-х років тепер уже минулого століття хтось із київських рухівців хотів побачити В.Верховеня та потиснути йому руку за слова:

Україно, як ти ще жива?

Україно, як ти ще не вмерла?

Як тебе чужа й своя черва

В ненаситій лютості не зжерла?!

І все ж як читач я сприймаю їхню публіцистичну поезію як тексти принагідні, вони мають свою динаміку, але вона ситуативна, адже в орнаменті співіснування статичності та динаміки відбувається за іншими законами...

У „Майдані”, але вже в іншій серії, вийшла і давно очікувана книга Ірини Мироненко „Каскадні сходи” (2008 р.). Книга складається з трьох розділів – три етапи на шляху вгору до неба. Читачеві на них непросто, як непросто було Іакову підніматися по своїй драбині вгору на розмову з Богом. Такі розмови про справжнє даються нелегко. Щоб виокремити своє читацьке сприйняття, як кажуть, визначити свій оптичний дискурс, відразу вдаюся до аналогії з іншими видами мистецтва, скажімо, з архітектурою. Тоді я можу заявити: „Каскадні сходи” – це жанр монументального мистецтва. Ліричний герой тут не на сповіді, він – біля доменної печі віків, епох, культурно-історичних зрушень, часових зламів і переплавки людських долі. Саме в такому режимі, при такій (доменній) температурі виплавлюються тут метафори. Вони місткі, в кожній з них можуть в одній точці перетину зійтися дуже різні і віддалені одна від іншої епохи, події, люди. Це ж треба мати увесь цей неосяжний зміст на рівні ерудиції, оперувати ним спонтанно на рівні емоцій, втілювати на рівні мовностилістичних засобів! Я радію з того приводу, що Ірина живе і пише свої вірші в Харкові. Отже в бурштинову краплину її метафори тим чи іншим крильцем, листочком, пелюсткою має шанс потрапити і щось із харківських вулиць, майданів, передмість. Такою бурштиною краплиною є сама назва книги: „Каскадні сходи”. Харківський топонім, улюблене місце прогулянок харків’ян, до речі, там знаходяться і лавки з книгами, це узвіз із глибокою історико-культурною семантикою, – вдивляйтеся, вгадуйте, що кому привидиться.

Що можна побіжно сказати про книгу, де так багато поетичного та всіякого іншого змісту, де така яскрава багатовимірні метафорика, де такі граціозні переходи від лірично-щемливого до уїдливо-іронічного, де оксиморони нанизуються на рядок, немов на разок намиста, і поряд виблискуює усе, що з глини і глици, шовку, срібла тополиного листу та людського безголів’я?!

Сквер Перемоги

Дім, розвернутий балконом до альтанки
і алей на місці церкви мироносиць.
СБУ на Мироносицькій світанки
підшиває у свої секретні стоси.
Кокетує президент „Які секрети?!
Продали вже все” (Пардон, цитата).
Тему змінимо. Підсмажимо котлети.
От епоха! Не жується, цупкувата.
Продаються мери, метри, мерседеси.
Чорні пам’ятники зиркають спідлоба.
Чим різниться Харків від Одеси?
В них є оперний, а в нас – ХАТОБ ХАТОБом.
Правда, схожі сквери й парки Перемоги.
Але я вам не скажу за всю Леваду.
Успіх прийде, тільки б ми ще мали змогу
розділити його, як плитку шоколаду.

Сподіваюся, що я ще доживу і прочитаю по-справжньому серйозне літературно-критичне чи мовностилістичне дослідження про цю каскадно-стрімку, пружну, насичену змістом і звуком поезію.

Найновіша із щойно подарованих поетичних книг – „Ефіопія” С.Жадана (Вид-во „Фоліо”, 2009 р.). Це вже продукція зовсім іншого видавництва, де видається лише те, що може (і мусить!) стати комерційно вигідним проектом. Це та література, що доправляється до читача на плечах менеджерів. Сьогодні це оптимально прийнятний шлях, на котрий вдається потрапити лише одиницям. Книга має три розділи. Як в іконостасі. Гортаю сторінки упереджено, очікуючи засилля табуйованої лексики, а подих перехоплює інше – щемливо-трагічна тональність. Перш ніж читати, уважно розглядаю заголовки: книги, розділів, віршів. Чому Ефіопія? Екзотика мандрів? Примара на світових розпутьях, що майорить перед не зовсім притомними очима ліричного героя?

Там співи матросів пливуть догори,

й між ними пісня твоя,
й піднявши зелені свої прапори,
лежить Ефіопія.

Правда, важко зрозуміти, як це: пливати догори? (Чимось догори, може, дном чи щось подібне?) На іншій сторінці знову та ж сама рима:

Можливо, невидимі і примарні,
в тумані, який пливе догори,
солдатами щойно сформованих армій
вони ставатимуть під прапори.

Редактори такого солідного видавництва могли б і доглядіти. Це ж не те, що турботи пана Анатолія Стожука з „Майдану”, котрий, немов Іван Федорів, усе видає з власних рук, ще часто і з власної кишені, бо є автори ніби й не безталанні, але не здатні не те що на плечі менеджера видряпатися, а бодай на його вертляву тіль натрапити...

Впадають у вічі русизми: „скинути, якщо *повезе*, циганам із ХТЗ”, „Немов *вори* на пересилці” тощо. Їх у книзі вистачає, зрештою, ними можна збагачувати мову, бо знову ж таки, є сьогодні мода збагачувати її за рахунок легітимізації південно-західних фонетичних та морфологічних складників. Але йдеться не про це. Йдеться про „Ефіопію”. До речі, на її прапорі на трьох смужечках (зеленій, жовтій, червоній) є іще й золота пятикутна зірка в блакитній кулі. Це щодо семантики кольоропозначень та ворожіння над знаками.

Перший цикл книги – ліро-епічні балади, наповнені стихією мандрів. Такий на сьогодні світ для ліричного героя, світ тотальних геополітичних зрушень. Щось у цій глобальній динаміці нагадує читачеві іншу мандрівку – велику мандрівку народів Європи епохи середньовіччя, пісні вагантів та усіляких інших волоцюг, що їх носило світами, підхоплювало вітрами тих чи інших перемін, коли світовий неспокій гнав свої хвилі, високі та іще вищі. Ті хвилі вдарялися об різні географічні та політичні пороги. Наприклад, об Балкани, цей своєрідний поріг європейської культури. По який бік від Балканів починалася і закінчувалася культурна Європа в епоху раннього середньовіччя? Куди віз панянку Європу на своїй могутній спині Зевс – найбільший кримінальний авторитет давнього світу?

Цикл називається „Кочегари”. Отже ліричний герой – один із них, тих, що символізують, згідно з традицією, революцію. Куди мають доправити свій корабель ці кочегари і проти чого бунтують ці бунтівники? Що не влаштовує їх у цьому світі? Мабуть, усе. Бо це *усе* – просто шулерська гра, в якій їх обіграли і обіграють кожного. Правда, не все так безнадійно і можна затиснути в кулаці козирну карту – смерть. Вихід із гри, в якій не можна виграти. Чи є такі, кого світ не впіймав?. Чи, може, знаменита фраза нашого великого земляка („Світ ловив мене, але не спіймав”, Г.С.Сковорода) – лише нестандартний хід у грі? З часом з цієї провокативної фрази сплелася товстена мотузка з гачком, і всі, кому не лінь, ганяють її туди-сюди. Насправді ж усе явлене спіймане вже через те, що воно мало необережність з’явитися. Для українців, зрештою, лишається ще один козир – Чумацький шлях на небі, але то вже слова з іншої пісні...

Балади з циклу „Кочегари” густо насичені реаліями сучасності, топонімами, різноплановими алюзіями. Цикл напрочуд цілісний та динамічний. Повтор коротких однорідних фраз посилює епічну тональність вірша, чому сприяє також позірنا простота вислову. Семантичний зсув, контамінація, оксиморон – це ті мовностилістичні важелі, за допомогою яких в поетичному тексті зустрічаються різні світи, епохи, відбуваються події, вершаться людські долі. Варто окремо зупинитися на емоційних переходах навіть у рамках однієї фрази. Спектр емоцій барвистий, багатий, увиразнений через тонкі розводи поміж домінантами: від ліричної, майже пафосної піднесеності до в’їдливої іронії, почасти сарказму. Тут на кожному кроці афоризми, що їх без особливого вагання можна зараховувати до крилатих висловів:

Я знав, що нічого, окрім образ,
Не знайдеш у ваших речах.
*Час – це лиш те, що кожен із вас
Вмістив у своїх очах.*

Балад з такою силою ліро-епічної стихії, насиченістю соціально-політичним змістом навряд чи густо (було і є) в українській поезії. Саме ліро-епічна стихія якнайприродніше вбирає в себе і відтворює ті органічні сплави, в яких перемішуються і взаємопроникають дух трагедії та авантюри, низьке і високе,

оригінальне і банальне.

У циклі „Поети” панує інша стихія, а саме стихія діалогу, антитетики, подання контрастів і пізнання світу через контрасти. Тут панує дух провокації, знову ж таки у діапазоні „патетика – сарказм”.

Своя алхімія не для побіжного огляду прихована в ритмізованій прозі останнього циклу під назвою „Коментарі”.

Як і під час читання книги Ірини Мироненко, вигукую: Як багато тут змісту! І знову ж таки: подібний зміст не міг з’явитися на іншому, не харківському ґрунті.

Харківська літературна сцена на сьогодні – це не один десяток самобутніх книг, творчих біографій від зовсім юних до старших і найстаріших...

Простори слова

(Про творчість Ігоря Качуровського)

В історії літератури бувають періоди, коли одночасна активність кількох поколінь створює особливу насиченість літературного процесу. Ні критики, ні тим більше читачі не встигають вчасно охопити та осмислити все те творче розмаїття, котре розгортається перед їхніми очима. За умови нестабільності культурно-суспільного життя виробляються свої, на жаль, не найкращі критерії відбору явищ культури: чим голосніше /галасливіше/, барвистіше /кидається у вічі/, скандальніше /годяться усі засоби привертання уваги/, – тим швидше такі явища потрапляють у розряд вагомих, значимих, тих, що заслуговують на увагу і визнання. Зрештою, за умови тотальної корумпованості складається враження, що оскільки все довкола вже розпродане і розкуплене, то й різниці немає, завізно чи незавізно на ярмаркові життя.

І все ж за будь-яких умов існували і будуть існувати явища позакон’юнктурні, позаярмаркові, адже саме вони вічні, а все інше плинне.

Спокоєм і самодостатністю привертає до себе увагу читача книга „Село і осінні пізньоцвіти” Ігоря Качуровського (НІОС, Київ, 2000). Збірка вміщує поему „Село” та лірику 1999-2000 рр. Є своя логіка в тому, щоб ставити поруч трагічні сповіді про голодомор 1933р. на Україні та ліричні „пізньоцвіти” рубежа століть-тисячоліть. „Прогрес” людства все відчутніше обпікає вразливу душу поета, часом

їй надто невтішно оглянутися довкола:

Це я стовбичу видивом німим
На цвинтарі всесвітньої культури.
Я – той могильний камінь, що на нім
Іще не збито решток партитури.

У фізичному вимірі культура нетривка супроти варварства. Але водночас незнищеними виявляються найтендітніші пагони краси. Знищені у фізичному вимірі, вони тривають у людській душі, нагадуючи про інші цінності, інші можливості, інший сенс людського існування:

Вдивляйся у їхні лица ти:
Вони подібні, мов брати,
Ці Шеллі, Шуберт і Белліні,
Новаліс, Шиллер, Мендельсон...
Вони були – найкращий сон
З усіх, що снилися людині.

Поет – лицар кризи і добра. Для когось ці слова – звичне, добре пригнане прикриття для фарисейства та духовної убогості. Для поета – це природний стан душі, єдиний спосіб його існування. „Поет – це серце світу”, – сказав німецький поет-романтик Йозеф фон Айхендорф.

Іван Дзюба зазначає у передмові до збірки „Село і осінні пізньоцвіти”, що І. Качуровському властива певна „непатетичність” його поетичного голосу. Передусім це пов’язано з особливостями поетичного темпераменту, як і шляхетність, витонченість, стриманість, аристократичність. Такі „непатетичні” натури дуже часто виявляються найпослідовнішими, глибинно-незмінними. Коли на піну однієї патетики вітер історії горне піну іншого кольору, тоді в глибинах визріває те, що зберігає душу народу в слові, в пісні, в чистоті помислу. „Непатетичні” зберігають якість, з якої душа народу завжди може відродитися, навіть коли фізичне винищення переступить усі пороги можливого. Лицарі духу – найнезламніші воїни, про це йдеться у вірші, присв’яченому Григорієві Кочуру:

Така обитель Вічної Краси
І в Ірпені недавно ще була,

У невеличкім домі, повнім книг.
Як не гули ворожі голоси,
Та для adeptів неучтва і зла
Непереступним був її поріг.

Вірші-пізньоцвіти позначені елегійною сповідальністю. Вони автобіографічні, події життя ще раз спалахують у пам'яті. Тож не дивно, що цими рядками, мов через поле життєве, перед внутрішнім зором автора переходять світлі постаті тих, кого він знав, любив. Більшість із них уже відійшла в інший світ, лишивши пекучий слід-спогад: Михайло Орест, Хорхе Люїс Борхес, Григорій Кочур, Марта Тарнавська...

„... Нашу сотню рубають!” – Казали колись козаки.

Пролітають, минають, пірнають у вічність роки...

Пам'ять поета має свої закони і своє генетичне завдання: щось має бути винесене із темряви небуття, збережене, зафіксоване часом підсвідомо:

У тих місцях, куди нема доріг,
На тих стежках, що не ведуть нікуди,
Що знищили і нелюди, і люди –
І тільки я ще в пам'яті зберіг.

Духовна активність людини створює свій материк, на якому розміщені близькі й далекі континенти рукотворної краси і зримого добра. Невтомна, творчо непогамовна душа навіть за умов недовговічності людського життя встигає обжити великі простори. Невтомність і працелюбність Ігоря Качуровського гідні подивування. Ліричні поети рідко володіють таким даром. Тож не часто протоптується ось така зрима „Стежка крізь безмір”, яку вдалося протоптати Ігореві Качуровському. Сто поезій вихоплено із часового відтинку, що нараховує більш як тисячу років /750-1950/. У передмові до антології перекладач згадує про „дві підвалини”, на яких базується його творчий метод, а саме – на „всеїдності” та „буквалізмі”. Тобто йдеться про різносторонність зацікавлень перекладача та його намагання максимально наблизитися до перекладеного твору. Від „мерзобурзьких заклинань” до віршів Пауля Целана /”Ти кульбабо – зелень України”/ – довгий шлях. Тут зустрічаються автори, котрих знає кожен школяр, і автори, відомі не

кожному германістові. Отже відбір текстів для перекладу – то соблива тема, цікава і варта дослідження з точки зору психології творчості. Адже саме у виборі текстів проступають симпатії перекладача, – якась, може, і ним самим не зовсім усвідомлена логіка творчої небайдужості. Перекладач іще раз дарує життя тим життєвим порухам, які колись спонукали авторів ставити слово побіля слова.

Видавнича практика давати поруч оригінал і переклад – то добра послуга читачеві, який хоч якоюсь мірою розуміє мову оригіналу. Кожен може виступити в ролі критика, особливо, коли йдеться про загальновідомі тексти. Ігор Качуровський не оминає таких „пробних каменів”, якими в німецькій поезії завжди вважалися „Вільшаний король” Г

Гете, „Льореляй” Гайнріха Гайне, „Осінній день” Рільке. Можна сперечатися з автором, наскільки доречно вжив він в останній строфі „Льорелеї” маловідоме українське слово „затого”; наскільки доречна побутово-розмовна інтонація в останньому рядку, як і останнє слово „оця”:

Міркую, що хвиля затого

Ковтне човна і плавця:

Співанням накоїть такого

Тепер Льореляй оця.

Усе-таки в оригіналі вжито Perfekt (hat getan), часова форма, яка виражає зроблену, закінчену дію. Отже перекладач дозволяє собі певну співтворчість, розгортання образу, яке в принципі не суперечить логіці авторського замислу, але свідомо автором не передбачалося. Порівняти всі відомі українські переклади славетної Гайневської Льореляї – тема для цікавого і вдячного дослідження. Але в цьому випадку йдеться про інше, а саме про мандрівку поета крізь „безмір” німецького поетичного слова, розкиданого на стежках тисячоліть. Кого лишить байдужим вірш шістнадцятилітнього автора з далекого середньовіччя? (Король Конрад Молодший /Конрадин Гогенштауфен, 1252-1268):

Та прийде радошам кінець,

Коли настане мить розлуки.

О, через неї нанівець

Зійду, помру з жалю і муки.

Що є любов – не знаю я,
Та дорого плачу за неї,
Бо я роками ще хлоп'я.

Середньовіччя для Ігоря Качуровського – добре відома територія. У перекладах ретельно відтворено всі тонкощі поетичної форми міннезінгерів, дотримано тонічного розміру оригіналу. Ігор Качуровський майстерно відтворив також складні античні віршові форми /н.п. алкеєву та асклепіядову строфи в поезії Фр. Гельдерліна) тощо. Вправна рука майстра відчувається в усьому. І то не дивина, адже перекладач невтомно досліджував таємниці поетики, які виклав свого часу в ґрунтовних теоретичних працях („Строфіка”, 1967; „Фоніка”, 1984; „Нарис компаративної метрики”, 1985). В особі Ігоря Качуровського щасливо поєднується теоретично наснажений дослідник та лірично схвильований інтерпретатор поетичного тексту. Висока культура перекладу, лексичне багатство, інтонаційна неповторність, надзвичайно тонкий поетичний інструментарій – усе це робить переклади Ігоря Качуровського явищем непересічним.

СЛОВО У ДВОХ СВІЧАДАХ

(Переклади з німецької)

Ігор Качуровський – автор рідкісного в наш час поєднання таланту, ерудиції та добросовісності. Це унікальне явище в українському культурному житті – тонкий лірик, автор визначних прозових творів, перекладач, теоретик літератури, радіожурналіст тощо. Зробленого ним у кожному з названих напрямків вистачило б, щоб говорити про непересічні досягнення в загальнонаціональному масштабі. І диву даєшся, що так щедро може бути обдарована одна людина, що так багато вона змогла створити.

На одному подихові читаються його літературознавчі праці, адже їм властива всебічна обізнаність із предметом дослідження, глибина та ґрунтовність викладу, особиста зацікавленість автора, щирість слова. Літературознавчі паці Ігоря Качуровського викликають серед молоді аудиторії по-справжньому активну зацікавленість українською літературою, бажання подивитися на неї новими очима, бо не секрет, що шкільна програма часто цю зацікавленість гасить.

Ігор Качуровський – напрочуд цілісна особистість. В його масштабному та різноплановому доробку все між собою органічно пов'язане.

Його переклади сприймаються як невід'ємна частина його літературознавчих студій і навпаки. Ці переклади варто було б включати до списків обов'язкової літератури при вивченні зарубіжної літератури. Адже всі вони зроблені не з волі випадку, а з глибокої необхідності осягнення найпотаємнішого в кожній літературі, що потрапляє в поле зору дослідника. Мова йде передусім про поетичні переклади.

Як відомо, перші кроки в царині перекладацької діяльності Ігор Качуровський зробив, перекладаючи з російської на українську та навпаки. Цей доробок іще чекає на свого дослідника. Більш відомі серед читачів та шанувальників творчості поета його переклади з еспанської, італійської, німецької, французької, англійської та польської мов. Для викладачів та студентів ці переклади привабливі ще й тим, подаються паралельно з оригінальними текстами, детальними авторськими примітками, передмовою чи післямовою з певними елементами самоаналізу. Це надзвичайно плідна та варта наслідування практика майстра, – подаючи злети натхнення, не ховати нічого з буденних секретів ремесла. Сам перекладач визнає своїм першим вагогим досягненням на перекладацькій ниві переклади з Петрарки. Незамінною при вивченні еспаномовної поезії стала книга «Золота галузка» – своєрідна антологія еспанської та ібероамериканської поезії.

Оскільки моя педагогічна робота, як і коло моїх літературних зацікавлень, пов'язані з німецькою мовою та літературою, то хотілося б детальніше зупинитися на перекладах Ігоря Качуровського з німецької мови, зокрема, на його книзі «Стежка крізь безмір» («Зерна», 2000). Книга включає сто перекладів українською мовою з паралельним поданням оригінальних німецьких текстів. Часова рамка відбору: 750-1950. Матеріал розташовано хронологічно з єдиним винятком: поряд поставлено «Три круки» Теодора Фонтане і «Два круки» Шаміссо.

Серед перекладених творів читач знаходить усталені класичні зразки, що включаються практично до всіх хрестоматій німецької поезії (Н. п. «Нічна пісня скитальця» Гете, «Льорелай» Гайнріха Гайне, «Осінній день» Рільке). А поруч із традиційними зразками класичної поезії в антологію вміщено твори, що їх і в

оригіналі зустрічали далеко не всі германісти. Справжнім відкриттям і коштовним подарунком для багатьох читачів є творчість представників роду Штафферів (Гогенштаффенів). У книзі «Стежка крізь безмір» подано вірші «Ти вже від'їжджаєш» Гайнріха VI Гогенштаффена та «Мене так тішить май», що належить перу останнього представника цього роду – юного поета міннезінгера Конрадіна. У книзі «Генерика і архітектоніка» Ігор Качуровський подав схему-дерево цього роду, в якому поетами були аж п'ять монархів: Гайнріх VI, Фрідріх II, Ре Енцо, Манфред і Конрадин.

Для здійснення перекладів з німецької мови у такій розгорнутій хронології – від 750 до 1950 – мало досконало знати сучасну німецьку мову, тут потрібні також знання старої та середньовіснійнімецької мов.

Автор характеризує свій метод перекладу як поєднання «всеїдності» та «буквалізму», тобто тих технічних засобів, котрі, як правило, засуджувалися у літературознавстві. Якщо під «всеїдністю» розуміти широту охоплення, ерудицію, різносторонність зацікавлень, а під «буквалізмом» максимальне наближення перекладу до оригіналу, то не дивно, що перекладачеві вдається відтворити не лише образно-семантичне багатство оригіналу, але усі тонкощі такої непростої поетичної техніки середньовіснійнімецьких поетів. Тут і штабрайм, на який інші перекладачі взагалі рідко звертають увагу, і особливості метричної побудови вірша, і своєрідність рим.

Книгу «Стежка крізь безмір» відкривають «Мерзебурзькі заклинання». Їх два і в кожному напрочуд майстерно відтворено непросту схему алітерацій, що передає не лише вербальну інформацію, а й глибоко заховане магичне навіювання. Адже цей складник змісту аж ніяк не другорядний, від нього залежить порятунок від ворога та злої долі. Досить складна техніка знаменитої пісні «Під липами» найвідомішого німецького міннезінгера Вальтера фон дер Фогельвайде. Різна довжина рядків, перегукування рим у строфі, що створює враження невимушеної розмови, – усі ці засоби якнайточніше відтворюють щирі сповідь дівчини-селянки, від імені якої написано пісню.

Переклад барокових сонетів – це нелегке випробування для кожного перекладача. Контрастність у межах одного рядка, посилена емпатичність образного ряду,

витончене римування, – і це далеко не всі складнощі цієї роботи. Але для справжнього майстра це не перешкода. Єдине, що все ж таки викликає сумнів сучасного читача, особливо молодого, – це вживання застарілих слів, котрі давно вийшли з ужитку, котрі сьогодні можна знайти далеко не в кожному словнику. Як, наприклад, слово «груз» у перекладі сонета Андреаса Грифіюса «Сльози Вітчизни».

Die Türme stehn in Glut, die Kirch ist umgekehret,
Das Rathaus liegt im Graus, die Starken sind zerhaun,

Он вежа в полум'ї, он церква мов розтята,
У грузах ратуша, у сильних сил нема.

Правда, в примітках читач знаходить, що слово «груз» запозичене з німецької (від нім. Graus). І означає «уламки», «рештки чогось розбитого». Очевидно це послідовна позиція перекладача, адже це не поодинокий випадок вживання маловідомих, з різних причин вилучених з ужитку слів. Можливо, це урок, який читач повинен з вдячністю засвоїти: мовне багатство треба берегти, адже забуття ні до чого доброго не веде, втрата пам'яті – то важка хвороба.

На особливу увагу заслуговують переклади поезії Фрідріха Гельдерліна. За переклад віршів Гельдерліна брався свого часу Василь Мисик, але, на жаль, встиг перекласти лише окремі з них, хоча в періодиці повідомлялося, що до друку готується книга поезії Фрідріха Гельдерліна в перекладі В. Мисика. Незвична форма цієї поезії, як правило, відлякувала перекладачів. Не дивно, що мало хто брався за таку непросту працю. Адже треба мати неабияку філологічну ерудицію, бути добре обізнаним з античним віршем, поетичні тексти Гельдерліна нерідко написані алкеєвою чи асклепійдовою строфою. Щоб сучасний читач збагнув саму суть цієї форми, перекладач наводить у примітках схеми вжитих античних строф та їхні силаботонічні еквіваленти.

Nur einen Sommer gönnt, ihr Gewaltigen!
Und einen Herbst zu reifem Gesange mir,
Dass williger mein Herz vom süßen

Spiele gesättiget, dann mir sterbe.

An die Parzen

Одно ще літо дайте, Насильниці,

Мені – і осінь, співи щоб визріли,

Бо моє серце згодне: грою

Солодко впившись, нехай помру я.

Паркам

Від чарівного змаху золотого пера майстра-перекладача знову оживають забуті та напівзабуті імена і відмикають для живої душі ту мить вічності, що відкарбувалася в поетичних рядках. Завдяки виборові перекладача і читач має змогу зупинитися, наприклад, на безсмертній поезії Фрідріха Рюккerta:

Ich bin der Welt anhanden gekommen,

mit der ich sonst viele Zeit verdorben;

sie hat so lange nichts von mir vernommen,

sie mag wohl glauben, ich sei gestorben!

Для світу я пропав цілковито,

Багато часу звів нанівець.

А що вісток не давав для світу,

Спало на думку, ніби я мрець.

Але поезія безсмертна:

Ich leb allein in meinem Himmel,

in meinem Lieben, in meinem Lied.

Я сам живу в моєму небі,

В моїм коханні, в пісні моїй.

Останнім часом в Україні, принаймні серед студентів та викладачів філологічних факультетів, почалася своєрідна мода на Ігоря Качуровського. Це явище відрадне, і, можливо, воно пов'язане з тим, що людям набридла культура абияка, знання

приблизні та недостовірні, аж занадто вузька спеціалізація фахівців, котрі ледве знають щось одне, зібране в їхній кандидатській дисертації. Мода на Ігоря Качуровського – це мода на універсальні знання, широку ерудицію, невблаганну добросовісність та понадлюдську працелюбність. Хочеться вірити, що ця мода в нас приживеться.

„Що криє зміст у формі...”

(Люцина Хворост: ГалЮЦИНАції. Видання журналу „Березіль”, Харків, 2009)

Роздумуючи про поезію, ми перш за все починаємо мислити категоріями часу, часу як антиподу вічності, часу як можливості самовираження, часу як чогось щемливо-плинного, що заважає людині відчувати усю повноту буття, якої так прагне серце поета. Поет – хроніст, його намагання виразити щось у слові – це завжди спроба зупинити мить, зібрати свої знаменні миттєвості у поетичному тексті і тим самим явити свою єдину і неповторну картину світу. Картина ця ніколи не буває однозначною, в ній химерно переплітаються статика і динаміка, часові і просторові сутності. Поет наново відкриває світ, не завжди навіть усвідомлюючи зумовленість свого перебування в тому чи іншому місці течії великого потоку слова і думки. В усякому разі серед молодих авторів рідко зустрічається по-справжньому свідоме ставлення до власної творчості, усвідомлення власних джерел, тяглості традицій. Книга Люцини Хворост „ГалЮЦИНАції” скоріше приємний і рідкісний виняток, аніж правило. Її поетичне самоусвідомлення багатоаспектне і багатовекторне, воно помітне в тексті і поза текстом. Авторка творить світ наново, вона бере на себе відповідальність за світову гармонію, врівноважуючи у своєму власному поетичному світі святість та гріховність, наївність та мудрість, вічність і минущість.

Цікаво, що час в поезії Люцини Хворост водночас суб’єкт і об’єкт зображення, як, скажімо, традиційний Кронос (триптих „Під знаком Кроноса”), котрий у поетичному контексті авторки навіває читачеві драматичні та суперечливі думки про умовність наших уявлень про час:

Оточили свідомість розпасані дикі хвилини,

Наче втекших від ката стратенців потворний загін.

Ти так хочеш назад, в узвичаєний ритм часоплину,

Де хвилина засвідчує смерть попередніх хвилин!..

За порушення мститься жорстоко стара заборона.
Амулет напівмертвий дбайливо сховай і рушай –
Адже тільки поміж вузлуватими пальцями Крона
Віднаходить своє пристановище втрачений рай.

Час – це вічна загадка, це та загадка, яку пробували розгадати всі, але не розгадав ніхто. В усякому разі запропоновані варіанти відповідей нікого не вдовольняють. Кожен шукає свої власні, як і авторка „ГалЮЦИНАцій”. Вона невтомна у своїх пошуках, вона не боїться братися за те, за що бралися загальновідомі авторитети, після яких кожен знає, що його власна думка найімовірніше буде сприйматися як вторинна. Ця відсутність страху у неї не від наївності, аж ніяк! Вона від серйозності намірів у пізнанні світу, пізнанні через слово. Світ непередбачуваний, мінливий, пірнути в його безодні моторошно, але саме це й зваблює та зачаровує:

Твоя усмішка ніжна і тонка,
Але раптово я у ній вбачаю
Щось скрадливе, як вишкір хижака, –
І поринаю у глибіню одчаю.

Це – наче в тиху призахідну мить,
Коли весьсвіт у сяйві порпуровім
Немов залитий червінню стоїть,

Згадати, що червоний – колір крові,
Впізнати тигра в лілії тигровій...
О, далебі, вжахнешся мимохіть.

(„Твоя усмішка ніжна і тонка”)

Що приваблює читача у цій поезії? Перед усім чітке визначення пріоритетів: є високе й низьке, витончене й грубе, прекрасне й потворне. А ще є просто примітивне спрощення, котре стало певною тенденцією сучасного культурного простору. Такі собі сумнівні новопрокладені шляхи та сумнівні успіхи на них. Авторку ГалЮЦИНАцій вони не

спокушають. Бо краще битися об високі скелі у змаганні з великими, аніж комфортно видертися на приземлений горбик з подачі малих та волати з нього про свою неповторність, як це часто побутує серед „геніїв” естетики епатажу та скандалу.

Люцина Хворост – прихильниця класичного шляху, на якому вільній програмі передують програма обов’язкова, що вимагає серйозної підготовки, високої культури, професіоналізму. Атрибути давніх культурних епох (Греції, Риму) набувають у контексті поезії Люцини не орнаментального, а концептуального характеру. Це вузли, розв’язуючи які авторка намагається розгадати загадки світу.

Лірична героїня прагне зберегти незворушність спокою, споглядаючи мутації світу, та хіба таке властиве молодій душі?!

Всі гармонії – зсушені квіти,
проті непротімо;

А н о м а л і я
вибухне з брості вогнями сліпими,
І закрутиться дійсність,
втече, як вода через дірку...

Світ відкрию новий –
а сама зупинюсь при одвірку
(„MUTATIO”)

Авторка любить спостерігати за дійсністю з позиції „ретро”. Її захоплює світ речей, де речі виступають як свідки минулих подій. Давніше – воно опоетизоване вже тим, що минуло. Красивість речей – це часом штучна красивість. Відчуженість цих речей підкреслюється лексико-семантичними засобами. Наша авторка дуже (можливо, аж занадто) полюбляє запозичення (переважно це слова романського походження).

Зернисті кадри збляклих кінохронік,
Зернистий погляд крізь густу вуаль.
Зі звіром, що живе у мікрофоні
Змагається маленька етуаль.

(„Ретро”)

Спроби використати деталь як ключову точку перетину думок та образів (у дусі акмеїзму чи як?!) не завжди вдалі. Часом така деталь не спрацьовує і зовнішній образний ряд не

фокусує внутрішньої напруги.

Заради єдиної миті
В ранковій неприбраній спальні,
Коли, вивільняючи руку
З полону квітчастої ковдри,
Ти в жадібну слухавку-вирву

Ліниво промовиш:

„...алло?”
(„Телефон”)

Почуття як гра чи, можливо, гра в почуття, чи спроба впевненого в собі спортсмена продемонструвати красиво поставлену поетичну мускулатуру:

Головою товчуся у сіру й тупу безнадію.
Розглядаю можливість відбути молитву і піст.
Тільки річ не в мені:

присягаюсь, це Ти, лиходію,
вчасно йдеш за лаштунки,
щоб кликаним бути на bis.

(„Сорок вісім тягучих годин...”)

Люцина Хворост не цурається мовних експериментів. Вже сам заголовок книги сприймається як своєрідний мовний експеримент. Певну семантичну амбівалентність закладено і в імені авторки, де на світлу, сонячну семантику дохристиянської традиції впала важка тінь пізніших християнських тлумачень. Простір словотвору приховує нечувані можливості, заради яких варто іти на ризик, порушуючи канони, вириваючися за межі усталених норм. Українська мова надзвичайно багата такими можливостями, і наша філологічно налаштована авторка це надто добре розуміє. Експеримент зі словом – це ще один шлях пізнання картини світу.

Вся ти – стрілчаста, стрімка
і гнучка, мов *танечниця* перська;

(„Вся ти – стрілчаста, стрімка”)

В тобі живе одна із цих осик,

Позначених симптомами *нервиці*.

(„Муза урбанізму”)

Вибір слова – основа основ поетичної майстерності. На жаль, не завжди цей вибір однозначно вдалий („В мене заполоч, а в тебе чорна...”). Але таких мовних огріхів у книзі небагато і не вони створюють поетичну погоду для мандрівок читача...

Варто було б окремо зупинитися на поетичній техніці книги. Тут у Люцини Хворост немало цікавих знахідок. Її форма часом вишукана, часом штучна, часом надто традиційна, часом зі спробою експерименту. Тут є про що говорити, над чим задуматися, про що дискутувати. Цікава її інтонація – гнучка, мінлива, за якою завжди вгадується авторська позиція, живий голос. Звуковому збагаченню інтонації сприяє вдале примінення алітерацій („Ти став моїм Сонцем – ядром і осердям осердь”). Дещо випадковою випадає народно-пісенна тональність в окремих текстах:

У чим причина-притичина,

Що кривця моя гірка?..

Я – вишня садова здичина

Без Тебе – садівника.

(„У чим причина-притичина”)

Окремі прорахунки та недогляди видаються випадковими і незначними, коли на очі потрапляють рядки, позначені такою вибуховістю і таким ліризмом:

Я вірю в Твій розбещений кармін,

В безкомпромісні твердження цинобри.

Мій погляд мають королівські кобри,

І кров моя – розтоплений рубін.

О, як нестерпно, невичерпно жаль,

Що нам з Тобою іскор не кресати,

І не гострити опіумних жал,

І не вмирати, і не воскресати.

(„Як і Ти”)

Справжньою ліричною перлиною видається вірш:

Буремний мій, за чим Твої жалі?
Ти б краще прихилився до землі,
А ти глухому небу шлеш погрози.
Під цим склепінням ми з усіх боків
І винні, і осудні, і крихкі;
Під цим склепінням не вщухають грози.

Рослини теж – нема утечі їм –
Ростуть собі, й під вітром грозовим
Лише покійно вигинають стебла.
Ось, друже, й нам нікуди не втекти.
Кричиш: нестерпно? – ще не звідав Ти:
Немає ради, все на світі стерпно.

(„Буремний мій, за чим Твої жалі?”)

Який багатий тут спектр емоцій, і вже зовсім (як на вік авторки) несподівана стареча мудрість останнього рядка.

Не обійдена увагою і гендерна тематика, Feminium, ця вічно-жіноча фата моргана, цей блиск і ця невловна гра примхливої жіночої вдачі. Тут є все: спостережливність, влучність, дотепність. Та попри всі чесноти змісту і форми цикл „Галерея жіночих портретів” навряди чи належить до творчих знахідок авторки. Бо в ньому переважають описовість, декларативність, непереконливість вибору слова та образу, мовні огріхи аж до русизмів („У цноту прибраний порок”). А от що стосується „Вальсів”, то вони були б доречнішими не в контексті поетичної книги з тяжінням до філософічності, психологічного ліризму, а скоріше на музичному диску у виконанні нашої безумовно всебічно обдарованої авторки.

Поетичному тексту книги передують певні міні-прологи, написані колегами-поетами та журналістами. Вони доречні і виконують певну функцію сприяння інтеграції нового літературного явища в літературний процес. Хотілося б уявити

читача цієї книги, скажімо, таким: молодим, освіченим, креативно критичним.

„Так душа твоя з кременю тешеться”

Люцина Хворост: Паперовий кораблик, Харків, «Едена», 2010

Весна роздає дні весело, навсібіч, заввиграшки, їй не шкода, і щасливцеві здається, що цьому роздаванню не буде кінця і краю. Але крім щедрості весняного роздавання днів є ще невблаганність часоплину. Розуміння цієї простої істини дається нелегко. Люди налаштовані по-різному. Одні з дитячою наївністю готові ловити кожную краплину радості. Їм досить, аби хоч на мить всміхнулося сонце, заблищала роса на траві, загадково сколихнувся обрій, ніби когось кудись покликав, мабуть, саме тебе... Іншим душу під'їдає ген песимізму. Їм сумно від того, що всі ці ілюзії вже не раз вінчалися пекучими розчаруваннями, то нащо й починати? А вже писати вірші – то взагалі марна річ.

Інша річ – мати-природа. У неї для всього свій час і смисл: для квітки і плоду, тиші і бурі. Для матері-природи кожна дитина – найгарніша і найбажаніша. Вона народжується для щастя. І тоді розумієш, звідки беруться поети – вони щасливі діти природи. Вони завжди будуть приходити в цей світ, незалежно від того, потрібні вони йому чи ні, голінний він до них, чи навпаки. І робота в них та ж сама – шукати своє слово. Цим вони і цікаві, принаймні для таких же диваків, котрі вбачають в словах магичні свічада і бачать своє покликання в тому, щоб розгадувати магію світу саме в глибині цих свічад.

„Та немає ніякої магії світу”, – голосно стверджують тверезі прагматики. Що ж, і мати-природа може комусь чогось недодати... Лише не своєму улюбленцеві-поету.

Поет усе життя пише одну книгу. Але ця книга, мов велике мозаїчне полотно, з'являється фрагмент за фрагментом. Яка в цьому логіка і послідовність? Примхлива, як усе в природі. Але завжди цікаво і повчально вгадувати в чомусь новому риси чогось давнішого, вже відомого. Ці дивні метаморфози всього суцього!

Для мене Люцина Хворост належить до тих авторів, котрих, одного разу їх

зустрівши, вже завжди будеш виглядати і помічати на поетичному небосхилі, яке б велелюддя там не вирувало. Тож як прискіпливий читач я з нетерпінням очікую, який він, наступний фрагмент поетичної мозаїки, що створюється цією молодою авторкою. З цікавістю помічаю стрижневі теми попереднього фрагменту, для мене це свідчить про серйозність, глибину та не випадковість. Можливо, така творча стратегія веде іноді до повторень, але вони не автоматичні, а циклетвірні, через них виокремлюються все нові й нові грані явищ.

Одна з провідних тем авторки – тема часу – знаходить у новій книзі нові оптичні дискурси. Це час природного ритму, наприклад, річного колообігу: весна, літо, осінь (ще й пізня осінь). Менше представлена в цьому природному перебігу зима. Певне на те є свої причини, але чи варто їх наразі домислювати? На те будуть інші сторінки інших книг...

А на цих – традиційне накладання вимірів часоплину: природних і людських. Весна – символ дитинства та юності. Дитяча розкутість, відсутність страху (...летіла! ...жила! ...не боялася впасти! Вірш „Гойдалка”). Юнацькі сподівання: вірш з епіграфом з В. Базилевського:

Весна стояла й роздавала дні –
щедрот едемських свіжі оберемки:
медові, наче пахощі черемхи,
пісенні, повносили, осяйні.

Для літа авторка підбирає вже зовсім іншу тональність. Читач ніби потрапляє в якийсь поетичний ілюзіон, він розгублено оглядається: де вона, межа поміж дійсністю та вигадкою? А її немає. Можна просто виглянути у вікно, а можна відхилити його і дивитися, як відбивається світ у відхиленій шибці. Світ у шибці – це вже магія. Ось він – багатющий світ емоцій для вибагливого читача, хай потішить собі душу переходами від щемливої замрії, тихого споглядання до веселорії іронії та самоіронії (Ми, коте, із тобою сибарити).

„Я знати хочу й осені красу”, – заявляє авторка вже на перших сторінках книги. Краса осені – вдячна тема для поетів. Але вона навіває й інші думки, а саме, думки про плинність. Час – серйозний супротивник. У змаганні з ним „з кременю тешеться душа”. Час – ворог, бо забирає нашу енергію, силу, наснагу, власне,

забирає все:

І тільки час ледь чутно зве на герць.

Підступний ворог, не бере нахрапом.

Він стиха п'є бурхливі води серць

і плоті хліб з'їдає – теж неквапом.

Час з'їдає те, що плин, минуще і тимчасове, людина завжди програє у двобої з часом, але не в усьому. Бо є речі, над якими час невлadний. Творча душа знає їм ціну. Варто її сплатити – і світ являє тобі свій урочистий лик. Так і має бути: краса, гармонія – запорука всього, що рятує людину із сірості щодення та тліну. Тільки в творінні краси вбачає лірична героїня суть людського життя. Як мало цієї креативної естетики лишилося в сучасному світі споживачів! Куди подівся наповнений осіянною креативністю сільський побут, де всі вишивали, ліпили з глини, малювали, грали на власноруч виготовлених музичних інструментах, співали?! Цю пекучу тему туги за втраченим раєм краси збудує в нашій уяві сонет „Гутники”, який втримує усі вимоги щодо сонетної форми та змісту. Його варто перечитувати, вдумливо аналізуючи авторський задум. Краса також буває різною. Небуденна і, начебто, не дуже й потрібна, як оті журавки тонкогорлі, створені жіночою рукою, що застують гутнику творити в робітні іншу красу – ужиткову, доцільну, однозначно запотребовану.

У творчій манері Люцини Хворост приваблює вміння бачити і зображати предмет одночасно з різних боків. Окремі поетичні строфи могли б слугувати зразками діалектики поетичного мислення. Певне в цьому позначився ще й вплив традицій східної поезії (я й світло люблю, що мене відкидає, й пільму, що оселю лаштує мені).

Люцина Хворост вміє майстерно творити багаточарові метафори. Зорові образи зіставляються з відповідними семантичними рядами: насип, колія, поїзд, змія, жіноче прагенення до оновлення („Угледів під насипом шкіру змії”).

На окрему увагу заслуговують коротенькі прозові твори, вміщені в книзі під загальною назвою „Новели і притчі”. Причому авторка не розмежовує, котрі з них новели, а котрі притчі. Притчами говорив Ісус. Притча передбачає наявність двох планів змісту, очевидних як для автора, так і для читача. В основу новели, як

правило, покладено якийсь чіткий, виразний конфлікт. Здається, що подані в книзі твори скоріше тяжіють до іншого жанру, а саме, до філософської казки. І в цьому ключі вони можуть сприйматися як маленькі шедеври. Вони поетичні і повчальні, метафоричні і лаконічні. В них багато того змісту, котрий кожен домислює собі в залежності від настрою, темпераменту, культурної традиції. Природність і вишуканість рідко з'являються поряд. Коли це трапляється, – то вже подія, свято для душі. Природне українське слово, родовите слово – ознака стилю Люцини Хворост. Для Харкова це знаково. Доброї поезії існує доволі, зокрема і на харківському ґрунті. Але „Поетичний кораблик” авторки не загубиться у цьому безкрайому морі, бо має одну небуденну ознаку: більшість віршів, що написані на його вітрилах, хочеться перечитувати, а перечитавши, осмислити, зіставити з чимось іншим, розширивши межі власної свідомості, досвіду.

Що і як пишеться на глині

(Лариса Вировець. Глиняні письмена. Харків: Апостроф, 2012)

Запобігованість поезії у сучасному світі – вдячна тема для безплідних та безкінечних дискусій. Хтось рішучиший відкидає її відразу. А патетично налаштовані опоненти з якоюсь виболеною роками зловтіхою згадують Орфея. От, мовляв, коли співав Орфей, ворухилося каміння, найінертніші душі охоплювали високі поривання. А тепер? Де той Орфей? Де високі поривання духа? Ще інші єхидно перепитують: А чи Орфей був проектом? Або принаймні чи був він у якомусь проекті? Адаже коли поет не в проекті, то який у нього шанс бути почутим? От, скажімо, в совітські часи, коли спрацьовували важелі голобельної ідеології, тоді слово набувало ваги, потрапляючи під голоблю заборони. А яка вага слова сьогодні, коли ідеології немає? Але в тім то й річ, що ідеологія була і буде завжди з тих пір, як людина стала соціальною істотою. Без ідеології немає соціуму. Сьогоднішня ідеологія діє як ртутне випаровування: його не видно, а всі отруєні. Мета сьогоднішньої ідеології полягає в тому, щоб витруїти з людини дюдину, тобто все те, що є в ній самобутнього, неповторного, природного,

насамкінець її національну сутність. Упіймати її в сіті різноманітних людоловських комунікацій, пробудити і ній захланні потреби користувача, мисливця за невлливою здобиччю, зробити з неї слухняний об'єкт для маніпуляцій. Щоб у цієї нової людини вже ніколи не виникла потреба власноруч спробувати, яка на дотик вічність, почути, як озивається Бог до свого творіння, дослухатися «как звезда с звездой говорит». У сучасному світі людині все це в кращому випадку замінять «фейсбук», «однокласники» тощо. А є ще й глобальний наступ узаконених проєктів, завдання яких і полягає в тому, щоб формувати дух часу.

І все ж таки жива душа прагне криничної свіжості. Людська душа втомилася вгадувати міру зухвалості сучасних «повелителів бліх» у їхніх глобальних намірах переформатувати світ, клімат, власне саму людську душу. Їм так нетерпеливиться, вони так поспішають. Для них ми лише глина, безсловесна, податлива, яку вони можуть легко просіяти поміж пальцями...

Отже глина. Що можна написати на глині і чи довго цей напис зберігається? Про це йдеться у новій книзі харківської поетеси Лариси Вировець «Глиняні письмена». Розмова про вічне та плинне, здавалося б, передбачає передусім тенденцію до абстрагованості, філософічного узагальнення. Проте образний ряд поезії в «Глиняних письменах» насправді вражає своєю конкретною чуттєвістю: «час розбух, наче мокра квасоля» (вірш «Нічна розмова»), «Сонце крізь жалюзі безжальне/ всіх шаткує, не омина» (вірш «Скресла крига, сніги потанули»). Таким бачать світ очі художниці, адже Лариса Вировець за своїм першим покликанням художниця, триб життя якої – полювати за прекрасним з етюдником за плечима. Тож спершу конкретночуттєвий образ, а вже потім словесна оболонка. Звідси виникає те відчуття достовірності та переконливості, коли глядач (читач) впевнений: цей образ був завжди, просто ми його чомусь не помічали, доки рука майстра не вивела його на полотні, вирізьбила з дерева, виліпила з глини, втілила в слові. Звідси виваженість і щирість. Як писав колись Станіслав Чернілевський: «і хочеться довірчої розмови, розмови, а не магії пера». «Магія пера» також річ не марна, але в наш час, час суцільних профанацій, мімікрій «довірча розмова» потрібна людській душі, мов хліб насущний.

Якою постає перед читачем лірична героїня книги «Глиняні письмена»? Передусім це жінка (гендерний аспект відкидати аж ніяк не доводиться). Жінка міська, котра гостро відчула своє селянське коріння (усі українці родом із села, так скалалося). Жінка, в душі якої живе мрійливе дівчатко, але яка глибоко відчуває серйозність життя і свою відповідальність за все, що відбувається довкруг. Лариса Вировець – людина активної життєвої позиції. У поезії вона інтроверт, а в реальному житті – активний громадський діяч. Як на харківські обставини, її стратегія в боротьбі за розбудову українського духовного, інтелектуального, культурного простору викликає повагу і захоплення. Усе помітнішим стає в культурному житті нашого міста діяльність клубу «Апостроф», котрий вона очолює. І все ж в поезії Лариса Вировець перш за все тонкий лірик:

По той бік міста, снігу із дощем,
можливо й час повільніше тече –
там сніг тобі спадає на плече
і тане.

А в мене небо – мов старий кожух,
що вже давно і кольором пожух:
на клапті рваний, посірілий пух
літає.

(«Сніг»)

Приваблює інтонація вірша, мінливість і багатство якої особливо посилює усічений четвертий рядок. Це дещо нагадує інтонацію Василя Мисика (наприклад, у його вірші «Степ»). Взагалі в мовній стихії поезії Лариси Вировець відчутна слобожанська основа, особлива степова розлогість, легкість та прозорість. Невловимий слобожанський елемент присутній як повітря і за цим стоїть висока майстерність художника, намагання створити колорит, не розвішуючи повсюди етнографічні блискітки, прагнення досягти не зовнішнього ефекту, а самої сутності.

Багата емоційно-настроєва палітра ліричної сповіді: від піднесених, схвильованих тонів до жартівливих, іронічних. Жіноча іронія – це водночас і самоіронія, що знімає напругу. Прикметною в цьому плані є розмова ліричної

героїні з керамічною совою, чисто «глиняний» вимір минушого та непроминального. Два голоси зливаються в один:

Я кажу: «Його очі –
жарини морозного січня»,
А вона мені мовчки:
«Ти ж знаєш, любов – то мара».

Я кажу їй: «Життя проминає,
а ми ж бо не вічні».

Відповідь вона:
«Ніч проминає, тож спати пора».

Лірична героїня книги «Глиняні письмена» налаштована оптимістично, але цей оптимізм виборюється нею непросто, вона розуміє усю підступність буденної рутини, випадковості і невідповідності небезпек, що чигають на людину звідусюди на життєвій дорозі. Отже в її роздуми нерідко вплітаються сумні ноты:

Оце твій дім: палац твій і фортеця.
На стінах – сіль:
дощів колишніх сльози...
Чи вистачить здоров'я на мистецтво
плести життя з довколишньої прози?
(«Роздуми»)

Одна з наскрізних тем книги – лінія роду, пошуки коріння, спогади. Читачеві запам'ятовується образ на старій світлинці з сімейного альбому:

Він серед снігу на вершечку кручі –
мов бог, що знов у небі воскрес:
упевнений, вродливий і рішучий,
тримає на раменах небеса.
У горах призвичаївсь, наче вдома,
І вправно поправляє крабін.
Сміється так, немов йому відоме
життя твоє – з вершин і до глибин...
(«Стара світлина»)

А в пам'яті ліричної героїні виринає ще й інший спогад, інший асоціативний ряд: дід, іще молодий, в ореолі високих надій і сподівань, січовий стрілець, що мріє вибороти волю для України:

Жорстокий плуг історії ХХ-го століття не оминув жодного куточка на нашій багатостраждальній, зокрема, харківській, землі. Про це йдеться у вірші «Сичі», де описуються помітні ще й досі сліди, що лишилися після 33-го року.

Чи є у книзі «Глиняні письмена» випадкові, малохудожні речі? Як на мій погляд і на щастя читача, їх немає. Книга напрочуд цілісна, хоча й не без слабших сторінок. Трапляється часом описовість замість багатовимірності художнього образу («Лялька вуду»), самоповтор, не викликаний художньою закономірністю, котрий не відіграє ані циклотвірної ролі, ані працює на увиразнення ліричного сюжету.

Менш вдалою видається та частина книги, де представлено переклади з польськї та російської мов. Важко вгадати, за яким принципом об'єднано в одному циклі вірш про естетику Леопольда Стаффа та іронічні мініатюри Миколи Манжоса. Мабуть, переклади повинні все ж таки органічно доповнювати основний корпус поетичної книги. А ще краще зібрати їх усі до купи і видати окремою збіркою.

Що і як пишеться на глині? Для нас усе і назавжди. Бо ми, українці, народ глини. З глини завжди були наші оселі, естетичне оздоблення цих осель, предмети вжитку. Прозоре, акварельне слово легко лягає на глину, і жодні негаразди долі-недолі визолити його вже неспроможні.

Терпкість терну і свіжість калини

(Ніна Супруненко: Сонце осені. Харків, 2009)

Літературний процес та його суб'єкт, тобто автор, які рекомендації могли б сприяти оптимальному дискурсивному описові їхньої непростой взаємодії? Тут усе залежить від того, якими категоріями мислити, на який лад налаштовуватись. Зазвичай літературні критики мислять категоріями військовими, виділяючи поміж велелюдного гурту пишучих суб'єктів передусім літературних генералів, а вже потім за тією чи іншою схемою описують та аналізують їхні творчі здобутки, узгоджуючи все це з літературними напрямками, естетичними доктринами, духом

часу тощо.

Хто в літературі не доріс до генерала, може розраховувати хіба що на маргінальну компліментарну чи навпаки знецінювальну репліку десь поміж іншим. Однак саме там – „поміж іншим” – розливається велике самодостатнє море художнього слова, що вбирає в себе душу народу, його мову, його минуле та майбутнє...

Інвентаризація, звичка все сортувати-фасувати, можливо, сама по собі річ непогана, навіть корисна, але стосовно художніх цінностей неодмінно стає шкідливою. Бо тут ми маємо справу з речами самотніми, що з'являються на білий світ з якоїсь особливої ласки Божої і не знають повторень, звісно, якщо мова не йде про імітацію художньої творчості, а про творчість справжню.

Ніна Супруненко – перш за все лірик, лірична стихія – її суть і основа. Намагаючись сприйняти та оцінити цю авторку як суб'єкта літературного процесу, варто вдатися не до звичної військової термінології (літературним генералом вона не є), але скоріше до сфери фізики та уявити собі літературний процес як потік енергетично заряджених часток, більших і менших, з позитивним чи негативним зарядом. Таке порівняння здається доречним, бо саме виходячи з нього, розумієш, чим приваблює, захоплює, заповнює читача поезія Ніни Супруненко. Її сила і принадність – саме в її енергетичній наснаженості. Якщо взяти до уваги психологічний аспект творчості, то цю авторку можна означити як екстраверта, що власне, нетипово для українського ліричного ґрунту, адже більшість наших ліриків інтроверти, їм перш за все притаманна меланхолійна тональність. Творчість Ніни Супруненко втілює позицію, котру Василь Мисик колись охопив одним рядком: „Спочатку посади, а потім оспівай.” За цим принципом і живе лірична героїня поезії Ніни Супруненко. Це на диво цілісна та рішуча людина з активною життєвою позицією. Тому не так просто визначити ідейно-тематичне наповнення творчості авторки, увиразнити її жанрово-стилістичну своєрідність, провести якусь хоча б умовну межу, скажімо, між лірикою громадянською та лірикою інтимною або пейзажною. Такої межі немає, межувати – це щось поза контекстом цієї творчості, бо її суть та сила полягає саме в цілісності.

Книга „Сонце осені” (Харків, 2009) – це своєрідний підсумок на творчому шляху,

певний звіт авторки перед самою собою. У цілому до книги включено вірші останніх років, твори з попередніх періодів творчості становлять скоріше виняток, аніж правило. Це своєрідне підведення підсумків носить сповідально-автобіографічний характер. Це багатий спектр живих миттєвих імпресій, вражень від подорожей, зустрічей, спогадів, котрі негайно фіксуються, заносяться в своєрідний поетичний записник пам'яті, котрі не потребують шліфовки, допрацювання, бо від такого втручання втрачається щось неповторне:

Поезії – не „доробляю”.
Я не „працюю” – я живу!
Вважаю землю справжнім раєм:
Люблю дощі, вітри, траву
І дихаю на повні груди!
До – споконвічної пільми...
Люблю людей за те, що – люди,
Що – залишаються людьми...

(С.142)

Вибір поетичної форми зумовлений передусім самою безпосередністю душевних порухів, тому і поетична форма тяжіє до традиційного римованого вірша, що часом виростає на народнопісенній основі. Лише зрідка авторка віддає данину сонетові, терцині, октаві. Не цурається вона і вільного неримованого вірша. Мелодійну, гнучку інтонацію природно доповнюють майстерно вмонтовані в поетичний текст асонансні та алітераційні ряди.

В образно-семантичному аспекті ця поезія може на перший погляд видатися надто простою, майже одновимірною. Але ця простота позірна. Позірність такої простоти стає зрозумілою, коли починаєш заглиблюватися в контекст спершу окремих віршів, потім циклів, книг і творчості авторки в цілому. Тоді в усій повноті увиразнюється ідейно-тематичний аспект. Його сутність складає причетність ліричної героїні до свого роду і народу. Це і є та червона нитка, що лягає в основу всього сувою-полотна, котре щедро розгортається перед очима читача. Власне, для кожної людини все починається з малої Батьківщини. Для Ніни Супруненко такою малою Батьківщиною стало село Новоселиця на

Полтавщині:

Тут – все по-іншому. Тут – світ мого дитинства.

Тут – все інакше, все – як і колись!

Це тут – моїх далеких мрій колиска,

Тих мрій, що вже до неба возвелись...

(С.8)

В одних віршах ця причетність до роду-народу заявлена безпосередньо, в інших – вона виражається через складне мереживо поетичних алюзій та асоціативних рядів, ще в інших читач цей підтекст домислює сам, органічно прийнявши особливості авторського світосприйняття.

У Рівному вулиці рівні,

У Гощі гостинні двори.

Яка наша мова безмірна,

Як сонце, що сяє згори.

А Білий Колодязь? Неначе

Джерельна вода потекла!

Й верба хоч плакуча – не плаче –

Бо назва ж яка у села!

(С.206)

Саме через причетність до свого роду і народу лірична героїня відчуває свою відповідальність перед Вищою Істиною, Богом, етичним ідеалом нації.

Сяду на призьбу, згадаю бабусю,

Очі закрию – в уяві вона...

Я вже нічого в житті не боюся,

Тільки б у серці не зріла вина

За недолюблену землю, родину,

Недооцінку земного буття,

Бо найстрашніша тортюра – провина

І запізніле на смерть каяття.

(С.121)

Моральне здоров'я людини – мета ліричної героїні поезії Ніни Супруненко, заради цієї мети і твориться диво поетичного слова:

Безмежність сонця і краси така,
Що бути нещасливою – безбожно!
І вже душа моя така легка,
Що нею лікувати інших можна...

(С. 17)

Сьогодні в літературі, як і в культурі взагалі, надто багато намагання вийти за межі усталених норм, тон задає гонитва за модою, навіть відомі і аж ніяк не молоді автори не цураються епатажу, бажання привернути до себе увагу за будь-яку ціну. За таких умов відпадає потреба в чіткій світоглядній позиції, міцній етичній основі. Ці „застарілі” чесноти легко може замінити ефектна фраза, скандал, знущальні висловлювання про ті чи інші загально визнані цінності. Скепсис легко і переможно заповнює підвалини такого непевного свідогляду.

Ніні Супруненко скепсис повністю чужий, бо він підриває саму основу людського життя. Авторка не боїться видатися комусь немодною, надто традиційною, речницею архаїчних цінностей. Її позиція чітка і дитинно довірлива. Оптимізм та щира віра в оновлення світу – це для неї не спрощена декларація, а готовність оплатити всі рахунки долі, лише не здадтисся, не піддатисся зневірі.

Цієї – як і кожної весни–
Згоряють край дороги бур'яни,
Як наші дні, що відійшли у вічність.
З-під шару попелу за кілька днів,
Вогонь, переборовши біль і гнів –
Нова трава проб'ється, наче ніжність!

(С.399)

У руслі теми „роду-народу”, тяглості традицій та вічних цінностей сприймаються і, як на мій погляд, найщемливіші вірші книги, вірші, присвячені матері. Мабуть, немає поета, котрий би не писав творів на цю тему. Саме цей факт робить її найближчою, найпростішою, але водночас і найскладнішою. Традиційне народнопісенне порівняння посивілої матері з горлицею в поетичному контексті

творчості Ніни Супруненко набуває нового значення, привертає увагу ширістю інтонації, емоційністю та дитинною відвертістю:

Мамочко, мила матусю,
Горлице, що посивіла,
Так за Вас нині боюся!
Господи, дай же їй сили!

Хай поживе ще на світі,
Сонцю й дощам порадіє!
Літня людина – у літі–
Має ж на зиму надію...

(С.57)

Вплив народнопісенної традиції виражається в поезії Ніни Супруненко також через узвичаєну тематику річного колообігу, звернення в цьому контексті до народно-обрядових звичаїв, національних свят. На особливу увагу читачів заслуговують вірші купальського циклу з яскравою образністю, де засоби вторинної номінації позначені простотою та природністю вислову, глибина почуття вихлюпується через інтонаційне розмаїття, де на повну силу проявляється лірична стихія:

Купальський дощ

Цілий день на Івана Купала
Небо землю дощем поливало!

І летіли, й летіли краплини,
Не стихаючи ні на хвилину!

Обмивали і квіти, і трави –
Прохолодні та ніжно-ласкаві!

Шепотіли: „Хіба ж ти не знала:
Дощ – це щастя на Йвана Купала!”

(С. 296)

Ніна Супруненко – авторка не лише численних книг лірики, але й книг для дітей. Це не випадково, адже дитинна довірливість – одна із природних складників її світосприйняття. Нею позначені пейзажні замальовки, акварельна прозорість окремих штрихів. Вона особливо відчувається в поетичносу синтаксисі.

Майже під колеса
Вибігла лисиця,
Хвостик опустила,
Злякана стоїть...
Чом тобі, лисичко,
Вдома не сидиться?
Їсти захотіла
Чи води попить?

(С.287)

Пошук соковитого слова, природної інтонації, що викликає довіру та огортає теплом, розгортання розмаїтої гами кольорів, – це шлях, що неодмінно дарує знахідки і відкриття. Ніні Супруненко не треба вдаватися до ефектних жестів, загадувати літературні ребуси тощо, її багатство – в природності.

Смак медово-вишневий у червні,
Терпкість терну і свіжість калини...
Я, здається, як світ оцей, древня!
І одвічна, як жита зернина.

(С. 62)

Книга „Сонце осені” тішить око гарним дизайном, чудовими ілюстраціями, що їх підготувала для кожного циклу юна художниця Олеся Супруненко. Безумовно, жодна книга сучасної української лірики у наш час не може стати комерційним проектом, але добра книга все одно знаходить свого вдячного читача.

Актуальність опору

(В.Проненко. Діалектика опору. Х.: „Права людини”.– 2010)

Є книги, що допомагають розважитися, є такі, що заколисують, є інші, котрі дратують або викликають обурення. Усі вони мають право на читача, а читач має право на них. Є ще й інший тип книг – ті, що провокують думку, змушують навіть ледачого задуматися, налаштовують його на якусь спробу аналізу. Такі книги якнайдоречніші в ситуації, в якій опинилися ми в нашій дивній незалежній державі. Книга В.Проненка „Діалектика опору” – одна з них. Це жанр історичної публіцистики, що відтворює образи реальних осіб та подій. На перший погляд може здатися, що композиція книги могла б бути стрункішою, що є певна невідповідність у доборі статей. Скажімо хтось із читачів міг би закинути, що невмотивовано посилений акцент падає тут на період окупації Харкова під час Великої Вітчизняної війни. Іншому спадає на думку, що статті про діяльність різноманітних антирадянських радіостанцій, що існували на гроші різного походження – це не зовсім пряма розмова про опір і краще б ці статті стояли окремим блоком десь в кінці книги, бо в загальному потоці краєзнавче акцентованого матеріалу вони виглядають дещо чужеродними. Можливі й інші закиди. Автор їх, безумовно, вже чув і ще почує, але не в цьому річ. Річ у тому, що за всім написаним відчуваєш руку професійного журналіста-патріота, вдумливого, прискіпливого краєзнавця, котрий любить свою країну, своє рідне місто діяльною, вимогливою любов'ю, котрий вміє в бурхливому, досить замуленому потоці історичного часу виловити саме ті постаті, які відігравали на тих історичних перехрестях доленосну роль.

Книга починається зі статті про зовсім забутого сучасниками харківського генерал-губернатора А.Я.Левадінова, росіянина за походженням і українського патріота за покликанням. На одному подихові читаються й інші статті, присвячені визначним постатям в історії та культурі нашого міста (це статті про художника В.Кричевського, політиків М.Міхновського та В.Доленка, мовознавця світового рівня Ю.Шевельова та багато інших). Їм властива надзвичайна густота інформативного та емоційно-образного змісту. Відчувається, що це лише верхівка айсберга, що написанню статей передувала велика пошукова робота в архівах, бібліотеках, поїздки, зустрічі, збагачення власного духовного досвіду.

Тема життя української громади в окупованому Харкові чомусь до сьогодні лишається мінним полем дискусій не лише для істориків. Тема ця дітклива, бризкається кров'ю від найлегшого дотику. Можна говорити, що в той час за межі комуністичної тюрми виїхали найкращі, ті, що найбільше любили свободу, прагнули вирватися з клітки у вільне небо. Насправді все було набагато складніше. В.Проненко цієї складності не уникає. Навпаки, показує всі прірви, що одверзалися під ногами тих, кому довелося опинитися в той час у тому місці. Мабуть за якимось розкладом зірок. Є три типи людей, що мають шанс вижити там, де вижити практично неможливо. Перший тип – найвитриваліші (їх одиниці). Другий тип – це ті, кого любить фортуна (вони можуть бути повністю позбавлені егоїзму, низьких інстинктів, можуть навіть бути стовідсотковими ідеалістами та альтруїстами, вони все одно виживуть, вони є, але їх менше, ніж одиниці). Третій тип – майстри підлості, зрадники та фарисеї всіх мастей. Як не дивно, ці також виживають не стовідсотково, але їх виживає найбільше. Такі ж живучі і їхні нащадки.

Книга В.Проненка перегортає старі сторінки по-новому, запрошує уважніше, з більшою відповідальністю поглянути на наше минуле, щоб потім з такою ж відповідальністю підійти до майбутнього. Книга В.Проненка з тих, котрі викликають спогади, вона насичена особливим психо-емоційним магнетизмом. Мені особисто при читанні окремих сторінок про життя в окупованому Харкові пригадалися розмови з поетесою Інною Христенко, котрої вже, на жаль, немає поміж нас. Вона, як і В.Боровий, друкувала свої вірші в „Новій Україні”, її, як доньку репресованого педагога-націоналіста, перед війною то відраховували з університету, то приймали назад під довірливий шепіт гебітстів, мовляв, тепер діти за батьків не відповідають, бо так сказав САМ. Так от, про втечу з клітки. Інна Христенко дружила з Оксаною Соловей та Олексою Веретенченком. Вони вчилися в одній школі, їх повязували спільні літературні інтереси, просто людська симпатія. До речі, ця дружба варта окремого дослідження, бо вона не урвалася до останнього подиху кожного з друзів. Інна також хотіла їхати на захід. Чому ж цього не трапилося? На заваді стали злидні та хвороба матері. Легше було втікати тим, хто мав якесь золото, хто мав здоров'я (що цінніше за золото), хто мав десь

родичів або знайомих. Зрештою багато хто попри все несприйняття комуністичної влади не хотів їхати на чужину, де також клітка, хоча й просторіша. А тут своя земля, в душі піднімалися сподівання, що після такої страшної війни не може все лишитися по-старому, що комуністи будуть змушені змінити свої нелюдські правила гри людськими долями...

Тема опору, що заявлена в заголовку, з якою послідовністю вона реалізується на сторінках книги? Цю послідовність не відразу вловлюєш, бо закладена вона майстерно і вибухає там, де цього прагне автор. Опір – чому, якій силі? Зазвичай мається на увазі опір загарбникам. Це очевидно. Таким був французький опір, можна сказати хрестоматійний приклад зі сторінок підручників історії. Але ж там справа із загарбником була проста і однозначна. На нашій землі ситуація із загарбниками завжди була плутаною, від Богдана і до наших сучасних двох леонідів з вікторами. Наша ситуація „свої-чужі” – це матеріал для Шекспіра. І сьогодні ми маємо, здавалося б, все те, що й люди. Отже і ми, Химко, люди. А точніше „химколюди”. І справді, що ж треба „химколюдам”? Мають свою державу, свою державну атрибутику, навіть свою мову! Що ж тоді не так? Якій силі треба чинити опір, щоб Україна була для українців матір’ю, а не мачухою? Тоді хтось лукавий задає питання: „А хіба самі українці цього хочуть?” Наївний дурник відповідає зустрічним питанням: „А як же можна цього не хотіти?” – „Можна”, – продовжує переконувати лукавий голос. Свою волю у демократичній країні громадяни цієї країни виявляють, віддаючи свої голоси за своїх обранців. І ось ці громадяни радісно обирають вже не людей, а чистих демонів, що відбирають у них не лише зримає добро, але й саме повітря, вирубуючи дерева над їхніми головами. І от ці громадяни-„химколюди” мають те, чого прагнуть.

Яку вибухівку треба закласти до зомбованої свідомості, щоб вона повернулася до нормального людського стану? Мабуть, такою вибухівкою може стати стаття про макак-резусів із харківського зоопарку часів війни. Це вершина журналістської майстерності. Просто дивовижне поєднання лаконічності та густоти змісту. Точність хірурга, вміння блискавично відшукати злякисну пухлину, щоб порятувати хоч якісь клітини, в котрих ще тепліє життя людського духу. Три макаки-резуси, натішившись свободою підчас окупації, добровільно і самостійно

повертаються до своєї клітки в зоопарку з приходом Радянської армії. При цьому не забуваймо, що зоопарк безперервно функціонував за часів окупації. На День звільнення Харкова і День міста міська влада відкриває їм пам'ятник! Ні додати, ні прибрати...

Це і є розмова про опір! Хто такі загарбники? Сьогодні світ глобалізований настільки, що рука загарбника може сягати через видиме і невидиме. Який шанс в Україні, котра і за кращих обставин не спромоглася на самостійний державницький устрій? Який у неї шанс у світі, де найкласичніші самостійні держави чиєюсь могутньою волею об'єднуються в союзи, втрачаючи при цьому свою національну своєрідність, втрачаючи те, що сприяє національній самоідентифікації громадян? Обставини змінюються, вони ускладнюються і сприятливішими вже не стануть ніколи. Чи, може, національна самоідентифікація вже перестає бути актуальною проблемою? Хіба в культурному просторі підтримку знаходять речі, що заторкують ментальний рівень, заякорені в питомому національному ґрунті? Якраз ні! Якщо це й твори українською мовою чи на українську тематику, то націєтворчого потенціалу в таких творах шукати годі. То, може, цього й не варто робити? Інший час несе інші цінності, цінності глобалізованого світу, цінності позанаціональні. Мови ще якось функціонують, але і в мовах відчутна тенденція до вилучення націєтворчого елемента. Його якась невидима сила тихо і невідворотно *визолює*. І так може бути *визоленим* усе, що є питомо національним. Далі – сіре, одноманітне тло, спільне для всіх. Сатанинські задуми сатанинського світу. Але ж люди, зформовані на засадах старої гуманістичної культури, мають іншу матрицю. Навіть якщо лишиться одна доброякісна клітина старої культури, вона може за сприятливих обставин розвинути в ціле. Тема опору лишається актуальною. В контексті вищесказаного недоліком книги здається відсутність у ній силуетів представників харківського опору 80-х та 90-х років минулого століття – наприклад, Ігоря Кравціва та Анатолія Здорового. Та і портрет В.Бондаря, котрим завершується книга, виписаний надто пастельно як для такого драматичного, високовольтного характеру.

Очевидно ці закиди варто віднести не на рахунок автора, вони скоріше

стосуються фінансового боку видання – надто малим обсягом книги. Його треба розширити, доповнити тим багатим матеріалом, що його зібрав і художньо осмислив автор упродовж багатьох років.

Спрага гармонії

(Спогади про Валера Бондаря)

Валер Бондар. Художник, неординарна людина, явище. Моє перше враження датується початком 1988-го року. Експонувалася невелика виставка його робіт у приміщенні Харківського відділення СПУ. Враження було дивне: роботи дуже драматичні, мистецтво скупого жесту і високої напруги. Глибоке враження справив і сам художник: високий, дуже вродливий, міг би позувати для Фідія чи Праксителя, весь досконалий і гармонійний. Це доки не починав говорити. Перше ж його слово – і гармонія рушилася, рушилася не з його вини, він прагнув до неї в усьому, але ж реальна дійсність... Уся його поведінка виключала конформізм, вона була позначена нетерпимістю до фарисейства і квазіпорядності, до всього удаваного і, як правило, бездарно сфальшованого. Пригадую: якийсь дутий авторитет хизується своєю зімітованою величчю, сумнівними заслугами і т.д. І погляд Бондаря: стільки тонкої іронії, гумору, уїдливості, що за нами крилася глибока ерудиція, витончений смак, знання світової культури. «Помилувався» він досхочу «великим», весело усміхнувся і сказав: «Якби він цю роль грав, йому б ціни не було, а так – звіряча серйозність і недолугість. Воно й смішно, але якось ніяково...». Як на мене – реакція в дусі німецького романтизму! Чим не класична Гофманівська іронія?

У тому ж 1988-му році ми з Валером зустрілися на сторінках журналу «Кафедра» (ч.3, 1988), котрий виходив як орган Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції. До його редколегії входили: Василь Барладяну, Богдан Горинь, Михайло Осадчий, Надія Світлична, Степан Сапеляк і Володимир Яворський.

У «Кафедрі» було надруковано мої вірші 70-х років, котрі не друкувалися в офіційній пресі, хоча нічого антирадянського в них і бути не могло, так собі, споглядальна ідеалістичного забарвлення лірика. Тоді вмiли роздувати з мухи слона, шукати та виховувати ворогів режиму.

Валер Бондар брав участь у конкурсі на обкладинку «Кафедри», його роботи було вміщено на сторінках цього на той час, м'яко кажучи, недозволеного органу преси, за що йому в черговий раз влетіло від компетентних органів.

Валерій умів притягувати людей, як магніт. Пригадую, як захопилася його творчістю та особистістю німецька поетеса Наду Шмідт. Це було 1994-го року. Дивні дев'яності. Директор літмузею Ірина Григоренко, людина темпераментна, активна, охоплена творчим неспокоєм, намагалася перетворити літмузей у справжній центр культурного життя міста і це їй напрочуд легко і весело (на побіжний погляд) вдавалося. Так от ця дивовижна жінка придбала для музею (і де вона його лише віднайшла!) якогось допотопного автобуса-динозавра, котрий для нас став предметом гордості – який не є, а свій! Цим автобусом ми зустрічали німецьких письменників у Борисполі, возили їх по Києву, а потім рушили на ньому до Святогорська. Ця поїздка до Святогорська стала для нас усіх, а особливо для німців, чимось незвичайним. Особливо була захоплена Наду, вона всерйоз умовляла Ірину Василівну і Валера їхати на цьому автобусі відразу до неї на дачу десь у закутку Франції. Цікаво, чи збереглася в когось фотографія: Наду і Валер на передньому сидінні, далі – лобове скло, автобус піднявся на пагорб, ще трохи і принаймні ці двоє ширятимуть високо в небі...

Валер оформляв нашу спільну з Наду Шмідт двомовну поетичну книгу. Ця книга також мала свою передісторію. Спершу Наду і Валер хотіли зробити все в дусі справжнього німецького романтизму: стилізувати під старовину, Валер вигадав свій власний шрифт для цього, хотів, щоб уся книга з текстами включно була виготовлена як ліногравюра. На жаль, роботу не було доведено до кінця. Виникла проблема з матеріалом. Зрештою, книгу надрукував Анатолій Стожук у своєму видавництві «Майдан» з ілюстраціями та обкладинкою роботи В.Бондаря.

На жаль, психічна хвороба Наду Шмідт перекреслила багато її творчих планів, останній її приїзд до Харкова припав на 1995-й рік. З тих пір – лише листування. Її найяскравіші враження від культурного життя нашого міста пов'язані з постаттю художника Валера Бондаря.

Літмузей дуже виграв, запросивши на роботу В.Бондаря як художника. Справа не лише в його вміннях та високій професійній компетентності. Справа передусім в

його унікальній особистості, у його темпераменті, такі люди не тиражуються, їх навіть наслідувати важко.

Коли я приводила до літмузею німецьких гостей (письменників, науковців, освітян), то саме спілкування з В.Бондарем ставало для них найзмістовнішою подією. Його жарти німецькою мовою, неповторна гра слів, алюзії, котрі свідчили, що німецьку літературу він читав уважно, знав і любив, усього цього було так багато...

Такі люди, як Валер Бондар, не відходять, не покидають нас, вони лишаються у наших серцях, щоб і далі нас зігрівати, будити наш дух, наснажувати.

Вага апокрифічного слова

(Ростислав Мельників: «Апокрифи степу», вид-во Старого Лева, 2016)

Тема мандрівки, мабуть, найвдячніша та найпоширеніша тема в поезії. З піснею на устах мандрував лицар, за ним услід відправлявся, підспівуючи в такт крокам, поет-підмайстер, за ним романтично налаштований дивак і т. д. і т. п.. Мандрівкою в часі є саме людське життя. З мандрівки постають враження, з враження – апокрифічні, чи, навпаки, не апокрифічні тексти.

«За вікном *промайне пілігрим*» – так починається мандрівка. Чи кожен може стати цим пілігримом? Ні. Це «скаже ворожка». Є потаємні сили, які багато що (та, власне, все) вирішують у людському житті.. І стежина від вікна проляже не будь-куди (в ліс, гори, море), вона проляже саме туди і саме так, «як скаже ворожка». У нашого ліричного героя вона пролягає степом...

Наприклад, степом небесним, де «Небесні шляхи засихають в огудину» (містичний варіант). Степом в історичному вимірі («все минається»). Степом у душі мандрівника («на вістрі зіниці»). Ось такий симультанний зріз подій, вчинків, рефлексій.

Автор – філолог. Саме ця філологічна налаштованість і визначає окомір. Так бачить око, так чує вухо: «Сунуть дивні Скити на захід возами». У такій симультанній подачі вибудовуються зорові та слухові ряди. Це все образи із раннього вірша: «Змовч Містерію, Ірлице: Степи розгублено...». Цей вірш вартий уваги в багатьох планах, зокрема і в плані пошуку свого міта. По тексту нібито без

якоїсь особливої системи розкидано образи-концепти. Одні з них автор виділяє через написання їх із великої літери, інші справляють враження стихійності, такі собі квіти-самосійки. Але то так тільки здається. Насправді ж тут повсюди відчувається прискіпливий філологічний пошук Слова. І ми вже бачимо: на пошук Слова відправився невтомний словесник. Пошук вдалий. Міг бути й іншим, але випадає, як випадає. («Як ворожка скаже».) Перед читачем постає продуманий світ символів-концептів. Мікро та мета образи зливаються в одне ціле:

Все минається...

Лицарство наше опечалене

Снять Дракони

півкулями Мозку на Осінь

І Сторожа Богів

Наче Колесо

З Осі

Обриває Галактики Розклад Відчалення.

А на наступній сторінці:

«Той паперовий змій що ми

змайстрували разом

з батьком і братом

кудись відлетів...

Галактичний Дракон, Дракон з далеким і темним минулим, а поряд – паперовий змій, що його змайстрували два хлопчики разом з батьком. Ось звідки родом ця стара історія мандрів...

Образи багат шарові, метафори ускладнені, майже повсюди присутня алюзія, що спонукає оглянутися, замислитися, порівняти видиме з невидимим, вірніше – пошукати за видимим невидиме, відкрити його для себе:

спокуси́ва

панна

ота

котра ронить

так мідно

свій голос

і

тишить

усе навкруги

птахом часу

Вона, оця панна з мідним голосом, відає тайну. Ти вирушаєш у мандри на її очах, а вона гойдає твій човен. То ти вирушаєш водним шляхом? Чи степом по морю ковили? Чи якимось іншим загадковим шляхом, котрий визначає лише вона одна? Це загадка. У цих текстах загадка – то наріжний камінь думки. І коли все це хочеш зрозуміти, то на думку спадає несподівана «ересь»: увесь цей модернізм і постмодернізм корінням із найглибшого фольклору. Усі ці багатошарові метафори-загадки родом із наших улюблених казок, лише все це пройшло свої перевтілення в уяві поета. Поета-словесника. Це надало Слову глибинної сакральності. Це визначило береги і межі розмивання берегів контексту. Десь цей берег обірваний, десь розмитий, десь просто пунктирно намічений, але ти ніде не оступишся. Під ногами давній, надійний «битий шлях», по якому наші предки їхали возами, ішли пішки, а, може, десь перетягали й човни...

Автор «Апокрифів степу» розпочав свій творчий шлях у буремні 90-і. Він належить до покоління 90-х. То були такі собі піднесені бунтівники, котрі, власне, за свій бунт нічим не ризикували на відміну від літературних попередників, котрі зазнали і тюрем, і заслань, і всіляких інших «приємностей» того часу. Відчуття «кайфу» – можна все! Такий собі хвацький андеграунд, такі собі заперечувальники всього і вся, передусім – усього «совкового». Цьому поколінню було роздано стільки авансів, які ніякому іншому й не снилися. Вони – улюбленці «Смолоскипу», різних фондів для молодих обдарувань і т.д., і т.п.. Антиестетика з домішками антиетики. Нецензурна лексика як ознака бунту. Яка пристойність, як усі – «совок»?! І тільки ми – не «совок». До нас нічого не було, а що буде після нас? А кого це турбує?..

Яку дань віддав цій модній на той час грі Р.Мельників? Якусь, мабуть, віддав, але не в цьому річ. Не все так просто і не так однопланово, як іноді звикають думати, як часто звикають за стереотипами сприймати явища. Не забуваймо, що наш

автор передусім – словесник. Він розлущує слова, шукає в кожному з них потаємні знаки. Чи знаходить? Свідомий пошуку шукач завжди щось знаходить. Для словесника Слово – поняття сакральне. І думаючи про сакральність, не можеш збагнути, нащо в нову книгу поміщено вірш «Екзекуція»? Ну, хай він був у ранній збірці, а нащо – в зрілій?! Річ не в темі як такий. Антон Чехов про все міг написати так, що читач просто роззявляв рота від здивування, що про нікчемну річ можна висловитися так майстерно, так несподівано, так мудро. Тут же цих чеховських чеснот немає, а є досить поверхове, здрібнене, випадкове зображення на диво потворного явища – облізлого кота, котрого наш ліричний герой сподівався іще повісити, коли б не трамвай... Не вписується такий ліричний герой у космічні простори Мандрівки. Не вписується у взагалі глибокий і в цілому вдало вибудований контекст. Такою ж невдалою видається спроба вхопити суть війни: «війна – це суцільний і повний *«пиздець»*. Так може про війну сказати хтось інший, але не автор «Апокрифів степу». Чому? Тому що не апокрифічне ні за яких умов не може стати апокрифічним. Тому, що «павутина життя надто тонка», тому що «Тче

дощ весняний

теплу

млість

імли».

Тому що:

очеретяна вістка

не подасть

знак

обірвавши мандрівку

з пів-

ноти.

Книга вибудована як один суцільний текст. Тут немає поділу на розділи, глави, якогось композиційного розсунення (чи зсунення) частин змісту. Але це так лише здається. По всьому тексту химерно розставлено більші та менші «маячки», «свічечки», «блискітки» на той чи інший лад закодованого змісту. Це своєрідний,

дуже цікавий для філологів спосіб маніпулювання поетичним простором. Ти за чимось розігнався і раптом летиш або навпаки зриваєшся вниз. Ти кинувся навперейми чомусь для тебе дуже важливому, але впіймав щось інше, не менш важливе, але не те:

Тихо будь,
спокуси не передбачиш усі

Попасцем волику,

Вже наготовано втечу

Три доби верхи

й залишимо мури фортечні

Як то *апокрифи стени* складають ченці

Ця книга варта повторного прочитання. У ній дуже густо намішано змісту. В ній є послідовність і глибинна гармонія образів. Є багато суто українських родовитих слів. Є авторські неологізми. Їх варто осмислити і проаналізувати колегам-філологам. Взагалі був би дуже цікавим саме такий аналіз: суголосся авторських образних словоутворень і слів, коріння яких слід шукати у глибинному фольклорі. А ще книга симпатична тим, що мандрівка твоя має чудову винагороду: десь там, за обрієм тебе, подорожнього чекає з торбою щастя лелека. Ось так:

«З торбою щастя стоїть на одній нозі».

«Прикинувся золотом – так блисти»

(Роздуми над «Небесным Рок-н-роллом» Асі Шевцової)

Усе б якось було, домовилися між собою дорослі, солідні люди, повідпускали собі бороди, вуса, животи: ми солідні, наша думка авторитетна, ми тут навічно, нам тут вирішувати, що і як... Одного вони не врахували: світ оновлюється через прихід нових поколінь, тобто – дітей. А ці діти виявляються єдиними серйозно мислячими істотами. Діти ставлять питання. І ставлять їх не за домовленостями, а тому що всерйоз одержимі ідеєю пізнання. Не всі такі, але трапляються й такі. Деяким дітям також досить просто кимось здаватися, кимось зі світу бородатих, вусатих, пузатих, але більшість із них (хоча б на початку) захоплює ідея пізнання

світу. Діти здогадуються, що світ існує всерйоз і закони в ньому серйозні. Ні в кого, крім них, дітей, руки до цього не доходять. Дорослі зайняті великою, безвідповідальною дорослою дурістю. Їхня інтерпретація картини світу не те що не витримує критики, вона просто відлякує своєю тупістю та непослідовністю. Міфи дорослих відлякують жорстокістю, безвідповідальністю. Маленька мисляча істота прийняти цього не може:

Поверьте, когда я вырасту –
я устрою свой личный бунт
против этой в глазах сырости,
где должны светить сотни лун.

Против шальной печали
И холостых клише...
Но дайте попасть сначала
в карликовую мишень!

Читаю книгу Асі Шевцової «Небесный Рок-н-ролл». Читаю з дивною дитячою радістю: Ось так нам усім! Так усім і треба! Дивуюся, чому я в свій час не обрала саме ось цей єдино правдивий тон, ось цю єдино правильну інтонацію? Це ж так просто: трохи іронії, трохи гіркою сарказму, трохи м'якого гумору, трохи веселої насмішки, а ще тут торба тепла, жменя співчуття і море любові. Всього-навсього. І вперед! А ще наш автор озброєний багатьма теоріями і практиками, автор свідомий того, що цей світ і до нього хтось пізнавав, а хтось ще й мав набагато більший набір інструментів пізнання, своїх власних сил та можливостей. На фоні усвідомлення всього цього з'являється самоіронія:

Хочу и буду
так неумело
косить под Будду,
корябать мелом
про запах почек
и цвет бутонов! –
прости за почерк
и резкость тона, –

У світі Асі Шевцової химерно переплітаються реальність і витвори уяви, вони взаємопроникні, вони вразливі і дуже залежні від волі автора. Світ є, яким він є. Тобто, різним. Не завжди симпатичним. Однак автор прийняв своє рішення:

А мы – поколение
Влюбившихся в солнце сквозь страх,
У каждого – о своём,
Снова и снова по кругу –
Что видим, то и поём.

Свідомо прийняте рішення – це добре. Але життя не складається лише зі свідомо прийнятих рішень. Життя – це вертепний зріз подій та вчинків, усього не охопиш навіть у багатовимірному зображенні, як от у чудовій баладі про лампочку чи про дівчинку, правильну дівчинку, чи про нашу банальну і водночас таку трагічну і неправильну підсвідомість:

Светишься, будто лампочка,
Яркая, минимум копоти.
Ты же такая лампочка,
У тебя ещё минимум опыта.
Пытаешься стать всем светочем,
Надёжным путеводителем.
Ты – из послушных деточек,
На радость своим родителям!
Сияет улыбка дежурная,
В комнате – лампочка Ленина,
В смысле, безабажурная,
Пластиночки Джона Леннона...
Несмотря на желание повеситься,
Ты не можешь не быть правильной...
Светишься, светишься месяцы.
Пока цел волосок вольфрамовый.

В основі цього химерного поетичного мислення лежить гра уяви. Іронія як один із засобів художнього зображення дійсності. Але не лише іронія, вірніше, не

завжди традиційна іронія.

Великим майстром іронії в ХХ ст.. був Б.Брехт. Його іронія опирається передусім на соціальний ґрунт. Зразкова в цьому плані його параболола «Якби акули були людьми». Письменник ставить питання: Як би ці акули соціалізували свою дійсність? Яку б соціалізацію вони влаштували пересічному морському люду? До якого типу поведінки вони б його привчали? Наприклад, з радістю приносити жертви заради інтересів акул! Щоб пересічні рибки з веселими піснями пливли у пащі акул, не псуючи при цьому їм настрій. Щоб радісно дякували за повне пограбування, повне знищення, тотальний геноцид! А для цього потрібен великий штат ідеологічної обслуги, зокрема, і відповідні поети. Ну і т.д. і т. п.. Така іронія у Брехта. Він був лівий письменник і соціальний протест був йому близьким.

Наша авторка бунтує в іншому просторі. Соціальний аспект для неї не основний. Основна для неї – сама людська природа. І ця людська природа її шокує:

И люди – не люди, а божьи коровки,
Ну, в смысле, тихонько мычим, как коровы.
Наш Бог, недовольно нахмуривший бровки:
Стыдится за нас и сидит весь багровый.

Бог незадоволений своїм творінням і люди з цим згодні. Як на тупу людську вдачу, досить несподівана самокритична самооцінка:

Мы числимся честно у Господа в стаде,
И ищем отсутствия крыльев причину...
Не принцы, не нищие – так, полукровки,
Мы ищем того, кто бы в небо нас поднял...
Ведь мы, в лучшем случае, Божьи коровки,
А в худшем же – просто коровы Господни.

Ось така неприваблива правда про людину. Спадає на думку Хаямове: «Если брак человек, то кто бракодел?». Питання небезпечне, непотрібне, безперспективне...

Один із ключових світоглядних віршів книги – «Пасха». Про що тут ідеться? Про розп'яття і воскресіння? І про це. Про спасіння душі? І про це. Але передусім і тут ідеться про саму людську природу. Якщо в попередньому вірші за людську

природу хмури́в брови (бровки) сам Господь, то у вірші «Пасха» за все, що трапилося, червоніють яйця:

Счастливая песня с тупым концом

О том, что сегодня Иисус воскрес.

Краснеет, услышав её, яйцо...

– Да это неправда! – Да вот те крест!

Фарисейство, нещирість, чиста хуцпа, – усе це основи «чеснот» сучасної успішної людини, це наріжний камінь усіх ідеологічних постулатів:

На вечность сегодня повышен спрос,

На святость сегодня все держат курс.

Острее всего здесь стоит вопрос

О первенстве в мире яиц и кур.

Людина не здатна брати на себе відповідальність за свої вчинки, нездатна на стоїчний шлях, на свідомі жертви. Вона за своєю природою паразит, жалугідне, дрібненьке, хитреньке створіннячко, яке націлене на успіх шляхом зради, брехні, фарисейства, а ще підлабузництва до сильних цього (і не лише цього!) світу:

А кто-то хороший уже включил

Нам солнце, протёкшее, как желток,

Оставил от мира всего ключи,

Обрезал нам нервы, ведь там жил ток,

Поставил на стол нам простую снесь,

На души одел из брони жилет.

А мы заставляем его краснеть.

А мы заставляем его жалеть.

Це вже не дитяча розмова. Поет лише за мріями – дитина, а за намірами та вчинками – пророк і наставник нерозумних. Він так і діє:

Прикинулся золотом – так блести,

Слова добывая из тонн песка.

А найдёшь и протянешь кому в горсти –

Покрутит лишь пальцами у виска.

Ну, що ж, це ще не найгірша подяка поету-пророку. До цього треба звикати...

Текст напрочуд вдало доповнює зоровий ряд від М.Варлигіної. Від книги віє свіжістю, замисленістю. В ній втілено добрий смак, тут кожен щось знайде для себе, аби лише вирушив на пошуки...

2016 р.

Сонце у жалобі

(Віктор Пінченко: «Облученная муза», Харків, «Майдан», 2016)

Людина – істота оптимістична. Знаючи, що рано чи пізно помре, вона не думає про смерть. А от коли трапляється велике горе, різні люди реагують на нього по-різному. Спектр емоційних реакцій та душевних станів тут надзвичайно широкий і строкатий: гнів, поклик порятувати ближнього, допомогти йому; інший напрямок – паніка, страх, переляк, безсилля, бажання сховатися за спиною ближнього; ще інший – цинічне намагання підставити свого ближнього, за будь-яку ціну обійти загальне лихо, на фарисейський лад виправдовуючи свої підлі вчинки, мовляв, жертви має принести хтось інший, тільки не я, бо я з надто дорогої матерії...

Минуло 30 років з дня чорнобильської трагедії. Виплакано море сліз матерів, дружин, сестер усіх мертвих і живих чорнобильських героїв. Розлито море брехні. Украдено мільярди грошей у різних валютах. І люди з цим живуть. Отже, люди – істоти оптимістичні. Знову ж таки, кожен на свій лад залежно від міри совісті. У поета ця міра особлива, та ще як він сам побував у чорнобильському пеклі, сам горів у чорнобильських пожежах, сам був засипаний чорнобильським попелом...

Тримаю в руках книгу Віктора Пінченка «Облучённая муза» (Харків: «Майдан», 2016). Читаючи вірші, вперше думаю не про мову, якою їх написано, не про особливості художньої форми, не про ритміку чи систему римування, а про те, як життя вириває людині душу і як вона з тією вирваною душею почувається:

* * *

Июнь искалеченный мой...

Больница, седые врачи.

Этаж облучённых – седьмой,
Здесь мало кто дремлет в ночи.

Палаты, кровати, бельё,
Уколы, таблетки, вода –
Всё ныне до боли моё.
Жаль, в горло не лезет еда.
И я , чуть живой, не спеша
Зажёг гробовую свечу.
Стихами всплакнула душа...
А думал – навек замолчу...

Ми, українці, дивні люди. Жаліємо «воріженьків», не жаліємо самих себе. Приносимо неймовірні жертви на олтар історії, а потім не поспішаємо, як слід, проаналізувати взаємозв'язок причин та наслідків. Прощаємо своїх катів, вони в нас, як Лазар Каганович, доживають у пошані та повному забезпеченні в столиці до глибокої старості. Нам не спадає на думку, що діти та онуки цих катів будуть іще нахабнішими, іще нещаднішими, їх іще сильніше манитиме запах нашої крові...

Доля ліричного героя. Яка її логіка? – Молода людина з щирою саможертвоністю відгукнулася на поклик Батьківщини, адже заради Батьківщини жодна жертва не завелика. Така норма, така логіка взаємного виживання людської спільноти. Так виховували людей в усі часи. Людство, як спільнота, могло вижити лише за умови такого ставлення до своїх громадянських обов'язків. Сьогодні ж здрібніння та моральне виродження так званої політичної еліти вражає уяву. Шашіль нещирості пожирає все на своєму шляху. Немає вдячності до героїв, немає визнання їхніх героїчних вчинків, немає потреби плекати пам'ять про їхній героїзм. Зрештою, з героїв можна насміхатися, що цинічна мерзота дозволяє собі навіть в прямому ефірі. Моторошно читати такі рядки:

* * *

Уходит в историю ядерный век.
Реформы открыли нам очи.

Махровый бюджет добивает калек
И судьбы несчастным пророчит.

Я знаю, нас выбросят тихо за борт,
Наш подвиг зароят в могилу.
Вздохнут с облегченьем под лёгкий акорд:
Стране всех кормить не под силу.

Закроют ЧАЭС по веленью господ.
Дадут потучнеть Украине.
Кому теперь нужен чернобыльский сброд?..
Нас завтра не будет в помине.

«Солодка смерть за Батьківщину» – у цьому висловлюванні мудрість наших предків. Про велич смерті героя завжди писали поети. Така смерть не буває марною. Хіба? Виявляється, буває. Буває тоді, коли країною править сила бездуховна і захланна, цинічно безвідповідальна і чужа, а до того всього ще й фатально егоїстична. Тваринний егоїзм – ось рушійна сила усіх вчинків нашої перманентної еліти за всі роки незалежності.

Розмова засобами поезії про різні проблеми, пов'язані з чорнобильською трагедією, у книзі «Облученная муза» емоційно напружена, проникнута глибоким ліризмом. Це свідчить про високий художній рівень поетичних текстів. На жаль, так можна сказати не про всі вірші. Час від часу трапляється певна декларативність, не завжди вдається авторові підібрати по-справжньому влучне слово, звести нанівець роль випадковості. Таких прикладів хоча й не густо, але навести їх можна:

Весь мир любви исходит от корней
В душистом царстве матушки-природы.
Любви на свете больше, чем людей,
Добра на свете больше, чем невзгоды.

Однак усе це не змінює загального враження від книги щирої, пристрасної, сповідально переконливої. Я цілком поділяю думку Інни Мельницької, яку вона

висловила у вірші, яким завершується перший розділ книги:

Страна ушла в крутые виражи –
А что же им, упрямым, крутолобым?
Венок бумажный? Треск речей над гробом?
Не лицемерьте! Им бы жить да жить,
Растить детей и строить города –
Но этого не будет никогда!..
... Он долгом перед братьями томим –
Снимите, люди, шапки перед ним!

Книга складається з двох розділів. До першого («Он долгом перед братьями томим») увійшли вірші, написані російською мовою. До другого («В жалобі сонце не сія») україномовні тексти. Передмову до книги написав поет Роман Левін, післямову – сам автор. У післямові автор, озброївшись фактами та цифрами, окреслив масштаби чорнобильської катастрофи. Їх неможливо перебільшити. Людям заради власної безпеки, безпеки своїх близьких не можна заплющувати на це очей. Наслідки катастрофи аж ніяк не позаду. Навіть найхитріші, найобачніші, найегоїстичніші не застраховані від небезпеки. Віктор Пінченко справедливо б'є в набат. Антон Чехов жив у екологічно безпечніші часи, але вважав, що біля кожної благополучної людини треба слід приставити такого собі хлопчика із дзвіночком, який нагадуватиме про нещастя інших людей. Це ж яким моральним виродком треба бути, щоб почуватися щасливим, коли навколо розлито стільки горя?! Яке черстве і хиже серце треба мати! Біля кожного тваринного егоїста має бути приставлений такий чеховський хлопчик із дзвіночком.

Вірші Віктора Пінченка будять людську совість. Як російськомовні, так і україномовні. Пошуки мови стали для автора пошуками себе самого. Так склалася доля. Офіцер радянської армії звично послуговувався російською мовою. Лише з часом перед його очима стала проглядатися стежка, що вела до рідних джерел, до рідного коріння. Україномовному читачеві україномовні вірші Віктора Пінченка, звісно, здаються проникливішими та сокровеннішими, ось як ці:

Для мене батьківське село –
Це острівець надії.

Тут в кожній хаті хліб, тепло

І в будні, і в неділі.

Тут жвавий медозбір іде

І теплий вітер віє.

І пасіка моя гуде –

Так, як вона лиш вміє.

Варто було б скомпонувати україномовні та російськомовні добірки віршів на чорнобильську тематику для учнівської молоді. Крім естетичної, вони відіграють іще й потужну етичну роль, що в надто малій мірі використовується сьогодні у вихованні молодого покоління. Людську совість треба будити заради самої людини, особливо молодій людини. Книга Віктора Пінченка «Облученная муза» виконує це завдання якнайпослідовніше.

Розмова подумки

провінційного автора зі столичним журналістом

В одній із телепередач відомий журналіст В.Портніков висловив таку думку: Не можна, мовляв, давати Шевченківську премію комусь із провінції, комусь із недостатньо розкручених та обтесаних маргінальних авторів, бо... Далі називається причина, чому ж таки не можна: Він, цей убогий маргінал, не зможе ані гідно скласти, ані гідно виголосити свою промову. Бо й думки в нього маргінальні, і манери не ті. Не терся він на мейнстрімах сучасних ідеологічних тусовок. Одним словом, – кустар-одинак і т.п. Але ж ідеться, зрештою, про літературу, про слово, без якого не обійдеться ні письменник, ні журналіст. Якою взагалі буває література, якою вона має бути? Буває передусім кон'юнктурною, для обслуговування ідеологічних потреб тієї чи іншої «еліти». Її мета – здійсмати і посилювати затуркування непросвітленого люду посполитого. Така література підживлюється з тих чи інших фондів, її повинно бути багато, вона повинна налітати на людську свідомість, як сарана. Їсти її, як шашіль. Ідеологія – річ жорстока.

Буває література ніяка, але з щирими намірами. Шкоди від неї ніякої, а про користь можна міркувати по-різному.

Та найдивніший той факт, що була, є і буде література іншої цілеспрямованості. Література для «мертвих і живих, і ненароджених». Її можна було б назвати сакральною. Це, коли силове поле духу певної спільноти під назвою «народ» уповноважує когось із свого гурту шукати і знаходити сокровенне слово, котре не дасть людській спільноті перетворитися на безсловесну, затуркану отару, яку чергові «барани-провокатори» поведуть на ту чи іншу бойню, примовляючи при цьому, що немає більшої честі для простолюду, як померти заради інтересів «еліти».

Завжди в літературі був чинним оцей ледь не класовий поділ на два типи письменників: одні, що обслуговують ідеологію місцевих чи заморських «еліт», та інші, що працюють у силовому полі «мертвих і живих, і ненароджених». Є й ті, що створюють хаотичний рух між першими та другими. Але не в цьому річ. Річ навіть не в тому, яка міра таланту чи яка глибина мислення авторів. Мова йде саму якість: ось доброякісна клітина, а ось недоброякісна. Доброякісні клітини завжди дають нове життя. Їхній оптимізм від Бога. А недоброякісні – то до патологоанатомів.

Сьогодні люди, як ніколи, чекають від літератури одкровення, відвертої, серйозної розмови про те, що ж насправді з нами відбулося, що відбувається далі? Люди знають, що то аж надто серйозний сюжет: розмова Бога з дияволом про суть людини, про людську долю. Українську долю. Гигиканням, бідовістю словоплетіння, навіть вдалою імітацією, псевдотворенням героїчних жанрів тут не відбудешся. У простолюда, оцих «мертвих і живих, і ненароджених», свій непомильний нюх на щирість. Від літератури оці «пересічні громадяни» вимагають граничної відвертості, а ще серйозності. Серйозна людина не змінює свої погляди на догоду тій чи іншій кон'юнктурі. Але ж тоді важко, просто неможливо втриматися на хвилі успіху! Ну, що ж, тоді лишайтесь, шановні літератори та журналісти, поза зоною успіху, там, де опинився (і не без вашої допомоги), ваш народ. Цей народ давно збагнув, що його знову підло обдурено. Що конфлікт інтересів між ним та «елітою» – то прірва, з якої вивергається вогонь

і смола. Звісно, все можна звернути на Путіна. Як наче раніше ніхто про нього нічого не чув і не знав?! Невже хтось очікував від нього особливого гуманізму? Чи сподівався на свій власний особливий героїзм? Чому ж тоді не проявив його, а поступився цим почесним правом все тим же посполитим?! Чому ніхто не кається за помилки? Помилки не було? А звідки ж тоді оця Голгота для народу? Там, де помилок немає, а біда росте, як жаба на купині, там мудрий вбачає злий умисел... Народу обрид набір заклинань про Майдан та АТО. Є прості запитання, які ставив, наприклад, співак Кузьма... Народу треба, щоб літератори та журналісти хоча б не були бісами, а були такі серйозними та відповідальними людьми. Хоча б не возвеличували високої честі та довіри для простолюдю загинути за інтереси «еліти»! Бо саме в цьому заключається головний лейтмотив кон'юнктурної писанини про Майдан та АТО. Прямо-таки клоновані однорічники Мареки з роману Гашека: голова вбитого летіла і прославляла найяснішого цісаря. Ви покажіть краще, звідки ростуть ноги і роги у нашої біди. У нас і досі вважається гарним тоном ідеалізувати «світову спільноту». Світочі розуму, моральні апостоли. А хіба це не ті колонізатори, що ще позавчора угробили пів Африки і пів Азії? Вони нам судді? Та вони повинні коліна розбити, розкаюючись за свої злодіяння. А наші автори, журналісти та політики їздять по Європі із простягнутою рукою, вмудрюючись ще й вибачатися за Україну, ба ні, навіть соромитися її. Перед ким? Перед тією ж, прости Господи, спільнотою? Мовляв, стільки ж можна допомагати цій причинній Україні?! Бідні Сороси з Ротшильдами, так потратилися. А які в них наміри потратитися ще! Нам, сіромахам, страшно про це й подумати! Українці такі неуспішні! Як їх не соромитися?! Наш віце-прем'єр ще й поради, нам, селякам, дає, мовляв, топить свої хати кізяками. Так кізяків же нема! Здуло вітром історії разом з господарями. За кізяками тепер – це до Бразилії! Як там з візами до Бразилії?

На ці питання зміг би влучно відповісти Чіпка. Але де він сьогодні? Він би, може й відправився до Бразилії за кізяками, але спершу пустив би добрячого півня по «окономіях» олігархів. Де ті, що бачать не шматочки правди, а її всю, в усій її непривабливій повноті? Для цього треба мати інше око, інше вухо, інший пульс. Для цього треба бути одним із народу. Навіть із дуже неуспішного народу.

Шматочок правди, напівправа, лицьована правда, – усе це виростає у велике лукавство, майстерно вивершене новітніми кон'юнктурниками. Народ усе це проходив і проходив. Нічого нового під сонцем. Правляча «еліта» жене свою хуцпу про те, як вона ошчасливила народ, а паразити, угодники, літературні «хлестакови» обслуговують інтереси усіх песиголовців місцевого та світового розливу. І є велика людська біда. Народу потрібне щире, відверте слово саме про цю біду і про тих людей, які виведуть його з біди. Оце і будуть нові літературні герої, які зважаться називати речі своїми іменами. Для цього потрібний націєвірний елемент творчості. Це те, що проектною літературою таврується як примітив, архаїка і шароварщина. Взагалі сміхотворним виставляється і все, що проникнуте ідеалізмом та романтичним максималізмом. Проектним авторам просту людину з народу звичніше принизити, розвінчати і розмазати. Який там Чіпка! А от Гете відбувся як великий німецький поет завдяки тому, що в ранній юності послушався поради трохи старшого Гердера. А порада була проста: література має бути народною, мусить мати виразне національне обличчя, рости з народного кореня, тягнутися до народної крони. От і все. Чим ми можемо бути цікаві представникам інших культур? Тільки своєю самобутністю! Самобутнім змістом, самобутньою формою. А глобалістам і так забагато щастя. Ні, їм, як нечистому, подай усю душу. А хтось же повинен дбати за ту душу, за спасіння роду як цілого! Хто, як не письменник? Фальшування і лукавство в слові – то від лукавого. Напівправа – то від лукавого. То смертний гріх. То отрута для свідомості нових поколінь, оцих іще «ненароджених», котрих треба долучати до спільноти, до духовної рідні, щоб ланцюг спільного духу міцнів і не обривався. Бо є іще й сила рецепції. Хто, що і як буде сприймати після нас? Що задаватиме тон? Феєрична піна з каламутного потоку літературної «хлестаковщини», підготована всіма «елітами» світу, чи щире лезо правди народного слова?

А ще є й пастка імітаторства чи самоімітаторства. Це коли талановитий автор бере фальшиву ноту, вливається в кон'юнктурні потоки. Коли в слові не відчувається живий дух Божий. Без цього талант втрачає силу. Бо, як писав колись поет Станіслав Чернілевський, живій душі «хочеться довірчої розмови, розмови, а не магії пера». А ще не треба забувати про експертів, видимих і невидимих. А ще є

історичний вимір експертизи. Хтось завжди скаже, що король голий, як би не мовчали про це сучасники голого короля. Хтось завжди відрізнити Боже від диявольського, як би не закривали на це очі проплачені експерти...

У сучасному літературному процесі украї наріла потреба в гострій, відвертій розмові про дві літератури, які існують одночасно, перетинаючися, переступаючи одна через іншу чи обходячи одна одну, але лишаючися на клітинному рівні різними. Одна пишеться для обслуговування різних «еліт», інша для «мертвих і живих, і ненароджених». Звісно ж, це ніяка не новина і не відкриття. Та ж сама ситуація, що й за такого осміяного «совка». «Совок» висміяли, ситуацію обновили. Кон'юнктура вічна, лише система мутацій ускладнилася.

А що стосується промови для виступу в момент вручення Шевченківської премії, то тут взагалі проблеми немає: її (промову) напише будь-яка бідова рука. Найліпше це могли б зробити юні літстудійці, над котрими ще не владний погляд куратора від того чи іншого ідеологічного корита, котрі ще не набралися на велелюдних літературних тусовках цинізму, «хлестаковщини», вміння обходити те, що не дає прямої вигоди або несе пряму небезпеку.

По справедливості чергову Шевченківську премію годилося б дати автору з села. Або із західного регіону, наприклад, Любі Проць зі Львівщини, або зі східного, наприклад, Грицькові Половинку з Луганщини. Ці автори не просто виживають у сучасному українському селі, що вже на рівні героїзму, а й плекають сокровенне слово, творять високу літературу. Можливо, вони не продемонструють якусь особливу світськість, яку хтось чомусь пов'язує з такими подіями, але ж і сам Шевченко її не демонстрував. Як там писала наша найперша поетеса? «Він прихилився раптом до колони./ Сльоза чомусь набігла до повік./ Бо, знаєте... із каторги в салони.../ не зразу усміхнеться чоловік...»

У країні, де щодня хтось гине, хтось зазнає поранень, хтось лишається без даху над головою, майстри слова повинні жорстоко каратися за нещирість, лукавство, «хлестаковщину». За свою зраду інтересів «мертвих і живих, і ненароджених». Іншої логіки немає.

2016 р., Олександра Ковальова,
автор з провінції

Відгомін розчахнутого світу

(Валентина Овод: « У розчахнутому світі», Харків: Майдан. –2015)

«У розчахнутому світі» – так називається нова книга прози Валентини Овод. Як підзаголовок іде перелік жанрів, з котрими читач має зіткнутися в книзі. Це, очевидно, просто загальне означення, а читач має сам відгадати, що саме він читає: новелу чи оповідання. Надто все це жанрове розмаїття розмите, це скоріше своєрідний ребус для читача. З етюдами простіше, а от знайти критерії поділу на оповідання та новели навряд чи наразі можливо, і навряд чи в цьому є нагальна потреба.

Процес читання цілком захоплює твою читацьку увагу, вона повністю прикута до змісту, до розгортання сюжетів, сприйняття та осмислення психологічних деталей, до самої нарації, такої невимушеної і позірно невигадливої, що, здається, маєш справу не з художнім твором, а з явищем природи. Однак, в літературі, як і в інших видах мистецтва, природність та позірна простота – то передусім є свідченням майстерності автора та його граничної щирості. Адже саме щира сповідь лежить в основі кожного твору.

Майже всі оповідання книги написано від третьої особи, але скрізь і повсюди переважає голос автора. Вміло розставлені автором акценти направляють потік мови найпрямішою дорогою – через усі пороги, через стрімкі часом надто несподівані повороти до головного – до розв'язки, яка визначає долю кожного героя.

Яка ж часова перспектива цієї динамічної, драматично-напруженої на рації? Це окрема розмова. Час оповіді охоплює період від 1965-го до 2015-го років. Півстоліття! За цей період змінилося кілька означень соціалістичної та постсоціалістичної дійсності (хрущовська відлига, брежнєвський застій, соціалізм з людським обличчям, горбачовська перебудова, здобуття українцями незалежності, піратські 90-і, два майдани, гібридна війна, у якій продовжують гинути саможертвні патріоти і завдяки якій все ті ж олігархи перекраюють світ наново).

Композиційно вирашною видається рамочна конструкція, завдяки чому між початком та кінцем книги напинається своєрідна високовольтна дуга, напинається потужне силове поле, без якого багато інших акцентів просто загубилися б у загальному потоці (друге оповідання від початку: «Дві матері» та два прикінцеві: «Все більш менш», «У розчахнутому світі»).

«Дві матері» – таку назву мала перша книги прози Валентини Овод, котра вийшла друком за часів горбачовської перебудови у вже такому далекому 1987-му році. Саме ж оповідання «Дві матері» вперше було оприлюднене в 1965-му році. У ньому знаходить своє відображення типова для 60-х років спроба осмислити досвід та наслідки війни. Дві жінки колись у свої молоді роки були суперницями. Саме цим настроєм суперництва пронизане все в їхньому нелегкому житті. Одна (Лазуриха) мала щасливе заміжжя, у якому народила сина – втіху і горе усього її життя. Інша (Ганна) змушена була вийти заміж за нелюба у далеке село. Але і в неї була втіха – улюблений син, який загинув на війні, як і син Лазурихи. На старості Ганна повернулася в рідне село і з заздрістю помічає, як її суперниця ходить кудись із квітами. Куди? Мабуть, що до могили сина. Отже, вона має хоча б рідну могилу у цьому страшному світі! Важкий клубок непростих подій авторці вдається викласти в одному абзаці:

«В усьому за мене щасливіша Лазуриха... Удвох одного любили, та він уподобав Лазуриху. Довелося в друге село за нелюба заміж віддатися. Син, щоправда прип'яв радістю до життя. А війна проклятуца згубила його. Ждала-дождала, та й зневірилась. Оце на старості літ повернулася до свого села, до рідного обійстя. Помирати... А Лазуриха ще потроху тупає... Казала сусідка, в неї теж горе: сина вбито. Але, мабуть, могила на сільському цвинтарі, бо не раз бачила, як іде повз двір із квітами. Й то розрада. Поплаче, поговорить із ним». (с.9)

Отже, маємо двох жінок: одну – «щасливу» (Лазуриху), іншу таки зовсім нещасливу (Ганну). Авторка в коротенькому оповіданні (жодного зайвого слова!) розгортає трагедію вселенського масштабу. Тоненьку-тоненьку струну тут нап'ято так туго, що вона не може не обірватися. Вона й обривається – прямісінько в серці читача. Нещаслива Ганна заздрить «щасливій» Лазуризисі, бо та має десь поряд могилу сина, до якої може ледь не щодня навідуватися, приносити квіти, може над

нею сісти і поплакати, хоча б на такий лад позбутися своєї самотності. Нещаслива Ганна навіть такої могили не має. Щоб врятувати власну душу, старенька вирішує носити квіти до могили невідомого солдата, котру війна залишила після себе за селом. Ось тут і зустрічаються дві жінки-суперниці. Коротко, стисло, кожне слово б'є навідліг:

«Не зогледілась, як підійшла до могили, викладеної плитами. У світло-бузкових сутінках одразу помітила похилену постать. Коли роздивилася, вертати було пізно. Жінка підвела голову, і Ганна зустрілася зі скорботними очима Лазурихи.» (с.10)

Перед спільною бідною, перед небезпекою, що загрожує людській душі, самій долі людського роду немає місця для егоїзму, зникає почуття суперництва, заздрості, усього того, що здрібнює людину.

Авторка ставить останню крапку у цьому двобою жінок тривалістю в ціле людське життя. Такий нещадний фінал цієї дуже сумної історії. Двох осиротілих стареньких відтепер поєднує одна спільна могила за селом – могила невідомого солдата.

Досить скупими штрихами авторці вдається винести свій вирок страшній епосі, вдається затаврувати війни як найжахливіші явища людської історії.

Про нову війну йде мова у двох прикінцевих оповіданнях книги, датованих 2015-им роком. Назва одного з них стала назвою всієї книги: «У розчахнутому світі». Саме в такому світі опиняються герої цього твору. Афганець В'ячеслав зазнає на Донбасі важкого поранення ноги і як результат – її ампутації. Йому страшно повідомити про це батькам, особливо батькові-інвалідові, покаліченому на тій давній війні з німецькими фашистами. Батько і досі не може простити синові його вибору військової професії, його юнацької мрії – стати офіцером. Перед очима батька щоразу зринає моторошна картина: фашисти добивають на полі бою саме офіцерів, вишукують їх серед поранених і дострілюють. Батько не сприймає ані вибору сина, ані його участі у воєнних діях на Донбасі. Він впевнений, що ніколи не простить сина, та коли, отямившись від чергового нападу хвороби, бачить свою скалічену дорослу дитину, не може стримати свого серця, що знемагає від розпачу і любові:

«... Прийшовши до тями, зобачив ранкове сонце у шибці. Та раптом перед ним

постають велетенські костури, підняті ними розлогі плечі та вимальовується, наближається до нього жовто-бліде, але таке рідне обличчя.

Руки батька тягнуться до В'ячеслава, тремтять і лунає скрик, од якого тріскається і корчиться найтихіша тиша.

–А-а-а... Сину-у! Мій синочку...»

Початок і кінець книги. Рамка. Рамка, збита вмілою рукою. А що всередині рамки? Більшість оповідань було написано давно, ще в радянський час і про радянський час. Чи сприймаються і як сприймаються такі тексти сьогодні, коли відкрилося багато такого, чого в ті часи пересічні люди не знали і не могли знати? Якими постають ці пересічні радянські люди в оповіданнях Валентини Овод? Про що, власне, йдеться? Передусім ідеться про жіночу долю, жіночу саможертвність, жіноче терпіння. Власне, йдеться про те, на чому завжди тримався, тримається і буде триматися світ, незалежно від соціального устрою, політичних тенденцій та режимів.

У цих текстах не розмазується по мізках читача виробнича тематики, не канонізуються комуністичні ідеали, що було притаманно творам розкручених авторів часів розвинутого соціалізму, хоча деякі відголоски виробничої тематики трапляються й тут («Ти, я і Амур», «Прошу слова» тощо). Але і в названих оповіданнях йдеться передусім про людину, про людську долю.

Письменниця добре розуміється на дитячій психології. До кращих творів книги можна віднести оповідання «Стежечка до серця», «Ветеринар», «Відвідини».

Автору вдається вплітати в голоси героїв свої власні авторські інтонації, підніматися над головами героїв, бачити і показувати більше, ніж сказане словами, вдається вибудовувати багатошаровий підтекст, використовуючи різні невербальні засоби вираження, змішуючи часову та просторову перспективи. Хоча, на жаль, вдається це не завжди і в окремих (дуже небагатьох творах) оповідь так і не піднімається вище побутово-подієвого фону, пересічність героїв зумовлює пересічність усієї панорами зображення. Потенціал губиться у цій пересічності. Адже справжній майстер слова може найнікчемнішим героям, найбанальнішим їхнім вчинкам надати космічних масштабів. Згадаймо, наприклад, малу прозу

Антон Чехова.

У своїх кращих творах Валентина Овод досягає оцього чеховського вміння через щось дрібне показати вселенські масштаби того чи іншого явища, скупими штрихами створити багатошарову панорамність події, показати своєрідне симультанне розгортання подієвого сюжету, створює короткі, але надзвичайно місткі вертепні драми.

Дещо випадає із загального стильового потоку оповідання «Кам'яне намисто». Спроба освоїти жанр фантастики? Можливо. Але в загальному контексті книги воно сприймається як щось чужорідне.

Окремо хотілося б зупинитися на мові. Мабуть, у нашому випадку це спільна заслуга автора та редактора. З редактором нашої авторці пощастило. Віктор Бойко – відомий майстер слова, котрий окрім письменницького, має ще й багаторічний редакторський досвід.

Мова оповідань із «Розчахнутого світу» багата, в ній вміло поєднуються народна та літературна основи, помітні відголоски фольклорних впливів як на лексичному, так і на інтонаційному рівнях. Тут дається взнаки і чернігівське коріння авторки, і слобожанські набутки: «сунія (черніг. – жаровня, лист; колінчити – діймати, сварити; «витолочена душа» тощо. Часом в інтонації героїнь книги пробиваються елементи традиційних українських заплачок: «Ой, порадилася біда з бідою та обняли так, що й передихнути несила.» («Чи довго до радості?». «Стебли-ночка ж ти моя, – з розпачем виводила у душі слова...» («Ти, я і Амур»). У творах вміло поєднується драматична напруга та глибокий, щемкий ліризм.

Прочитавши книгу до кінця, закриваю її і думаю: Чи такої розмови про світ (розчахнутий світ!) я чекала від цієї авторки? Можливо, і такої також, але не лише такої. Валентина Овод для мене (як і для дуже багатьох харків'ян) — це передусім харківська Жанна Д'Арк, одна із найвиразніших постатей на ниві харківського українського відродження кінця 80-х – 90-х років, активна діячка харківського народного руху, учасниця всіх майданів, тих, що відбулися і тих, що мали би збутися, якби люди більше слухали власного серця, а не хитромудрих намовлянь лихих маніпуляторів. Після всього сказаного стає зрозуміло, що я чекала від такої авторки передусім творів про героїв національних змагань на харківському ґрунті,

сюжетів про злети і падіння на ниві українського відродження у нашому місті. Кому, як не їй, написати про все це?! Отже, я з нетерпінням чекаю на наступну книгу, а особливо на книгу мемуарів, яку (я це знаю) авторка вже пише.

Можна й справді проміння вдихати

(Віктор Тимченко: «Земля і небо наяву», Харків: Крок, – 2015)

Ява, вона у кожного своя, як і уява. Ми дивимося на одне й те саме, а бачимо різне. Корінь різнобачення не лише в нас, недосконалих та непослідовних, він не в меншій мірі присутній і в самій яві.

«Земля і небо наяву» – нова книга патріарха харківського поетичного цеху Віктора Тимченка. Назва дуже промовиста. У ній і етико-естетична позиція ліричного героя, і мужня спромога бачити світ таким, яким він є. А ще тут багато, дуже багато простої людської любові до життя. Побудувати власне життя як храм – то непроста робота. Ось воно – ключове слово: «робота». Слово начебто досить приземлене, надміру прозаїчне, але скільки нових смислів відкривається в ньому, наприклад, у такому контексті:

І будуть тверді мозолі
Творити, як пісню, роботу.
Й краплинами щедрого поту
Окупиться щедрість землі.

(«Дерева, неначе сліпі»)

По-перше, сам епітет «тверді» набуває вагомої концептуальної напруги у поєднанні із, здавалося б, надміру затертим образом: «мозолі». «Мозолі» – то одне, а «тверді мозолі» – то вже щось зовсім інше, глибше, знаковіше. Це позиція людини, для якої робота – щасливий шанс творити світ і своє життя в ньому.

Чим приваблює поезія Віктора Тимченка? Передусім справжністю і щирістю. А ще тією простотою, яка є даром Божим і свідченням непомильного окоміру мудрої людини.

Приваблює юнацька свіжість вражень і юнацьке горіння душі у прагненні зберегти цей світ і все, що живій душі дороге в цьому світі.

Туманом, немовби журбою повіті,
Мовчать очерети. Мовчать неспроста.
Немає такого комп'ютера в світі,
Щоб все пам'ятав, що вода пам'ята.
Втікає, втікає по всіх виднокругах.
Якщо не устигнем отямитись в строк,
Чи хтось залишиться із нас недолугих,
Щоб жадібно випить останній ковток?

(«Живу я над Лопанню, виріс на Удах»)

Найсильнішою частиною книги, як на мій погляд, є цикл із семи віршів, присвячений дружині, котрої, на жаль, вже немає серед живих, але присутність якої не просто надихає ліричного героя, а творить якесь диво – вона дає відчуття всеприсутності різних світів: видимого і невидимого, яви та уяви, буття та небуття. Вона дає відчуття того, що в людському серці завжди є тим, що не вмирає. Це за умови вміння любити і жити любов'ю.

У віршах цього циклу щонайвиразніше проступають основні ознаки поетичної стилістики автора: сповідальність, автобіографічність, простота і точність слова, переконливість етико-естетичного виміру, суголосся світогляду ліричного героя та його вчинків, достовірність того, що літературознавці називають «ландшафтом ліричної душі».

Тут кожен вірш – це окремий епізод із життєвої напруженої драми, це та канва, по якій нитка долі позначає життєвий шлях. Як ілюстрацію до цього циклу використано напрочуд вдалу фотографію дружини поета. Жінка вже в літньому віці. Вона кудись поспішала та нараз притишила крок, бо побачила нас із вами. Зупинилася і дивиться очима вчительки. Лише в природжених учителів буває такий погляд: водночас і привітний, і вимогливий. А ще в цих лагідних очах зачайлася усмішка: шанс дається усім, ідіть, пробуйте, будьте зразковими у всіх змаганнях життя. Дивишся і розумієш: ця жінка справжня. Вона не вагається вхопити своє щастя обома руками, яким би воно не було важким, яким би трагізмом не було позначене. Бо її зряче серце їй підказало: це і є твоє щастя – любити сліпого поета.

Хоч тоді і не було одвіту –
Скільки радості й жури гряде.
У своє прийдешнє йшло по світу
Не наосліп щастя молоде.

(«Всі чкурнули хто куди із дому»)

Другий вірш із цього циклу хотілося б зачитувати повністю. Це той випадок, коли на музичному інструменті раптом одна струна починає звучати так, що душа завмирає від страху: а що як обірветься?

Не стало в мене другого крила,
Бо доля зайнялася ділом звичним:
У потойбічний вирій понесла
Й лишила там за видноколом вічним.
А небу й часові немає меж.
І хоч душа заобрійне відкрила,
З одним крилом хіба що підстрибнеш.
От я й підстрибую – лелека однокрилий.

(«Не стало в мене другого крила»)

Поет вживає звичайні слова, веде мову про буденні речі, але ота всеприсутність світів не дає нам забути про високість, віщу високість почуттів і вчинків, силу того, що не вмирає.

Ні, то не промисли всевишні.
То просто в сонця на очах
Без тебе усихають вишні,
Город спустошений зачах.

(«Ні, то не промисли всевишні»)

У книзі густо переплітаються минуле і сучасне. Не випадково у невеликого за обсягом вірша з'являється, здавалося б, несподівана назва «Новела». Дійсно, на такій основі міг постати і прозовий твір, але поет майстерно втискує в короткий вірш трагічний сюжет про сліпого кларнетиста, котрий відмовився тішити своєю грою німецьких окупантів, і був застрелений німецьким патрулем на вулиці Харкова. Спогади про ту війну перегукуються із роздумами про цю нову війну на

теренах України. Є речі, котрі не минають, не забуваються, бо навіть простити можна все, але пам'ять людська, вона непідсудна, у неї свої закони:

І доморощені, і зайди
Даремно ждуть, що вийде строк.
Все, що боліло, завжди знайде
І рідну душу, й свій куток.

(«Ну, не хлоп'я – стрючинка перцю»)

Віктора Тимченка можна з повним правом назвати поетом соціальної тематики. Вона відчутна ледь не в усіх розділах книги, особливо помітні соціальні акценти в розділах «Червоний куток», «Тиша трави», «Тихий вогник». Найвиразніше і найгостріше соціальна тема проступає у віршах-спогадах про дитинство. Тут вагому роль часто відіграє якась окрема деталь, вдало вихоплена із виру забуття-небуття. Пам'ять свідчить: душа поета прагне відновити світову гармонію, досягти торжества справедливості хоча б ось так – через слово-спогад. Поет прагне небайдужим словом достукатися до людської совісті, розбудити її. Бо одна річ повторювати ті чи інші агітки, політичні мантри на новий чи старий лад, а інша річ – говорити мовою серця:

Ми шкутильгаємо по черзі
Прямцем до фінішу свого.
І навіть ходимо до храмів,
Хоч як поважчав кожен крок.
Замість «наркомівських ста грамів»
Аби повітря хоч ковток.
І ниє, ох, як ниє серце!
Бо знов задимлена земля,
І світ на «контру» і на себе
Знов божевілля поділя.

(«Не розбирались, саме котру»)

Однією з найпереконливіших ознак справжності поезії є відчуття голосу поета. Це, коли при читанні вірша, просто-таки на фізичному рівні тобі вчувається живий голос автора. Якби ти не тримав у руках книгу (до речі, дуже гарну, ошатно

оформлену, з добре продуманою структурою розділів та циклів), так от, якби всього цього не було, а був лише анонімний папірець з поетичними текстами, то цей голос автора все одно б звучав і ти б знав: це Віктор Петрович, це його м'яка, прониклива інтонація, це його довірливе і таке щире слово:

Я себе відчуваю свічкою.
Сподівання, як світ, старе:
Може, хтось, за доброю звичкою
Затверділі краплі збере.
Може, подих тепла уловить,
Хоч на мить відчує мене.
І моє запізніле слово
Тихим вогником спалахне.

(«Я себе відчуваю свічкою»)

Останній розділ книги – «Караван». Провідна думка цього розділу – тяглість традицій, дорога крізь вічність, спадкоємність. Хто ми в цьому вічному каравані? Чиї онуки та правнуки? Що ми отримали у спадок, що залишимо після себе?

Ми – караван. Спрадавна і понині.
І хоч усі ніяк не верблюди,
У кожного в душі, а не на спині
Є власний горб – усюди і завжди.

(«Ми – караван. Спрадавна і понині»)

Прочитавши цю мудру і водночас дуже теплу і втішну книгу до кінця, думаєш: як добре було б, якби її прочитало якомога більше людей. Вони б прочитали не просто книгу, а відкриту людську душу, багату на добро, щирість, душу, що увібрала в себе найбагатший із усіх скарбів світу – вміння любити людей і світ.

Повернуся лицем і вдихну.
Бо не вигадка це й не загадка.
Бо у тихий у вранішній час,
Як замреш біля рідної хати,
А на серці ні зла, ні образ,
Можна й справді проміння вдихати.

(«Буде казка. Я знаю про це.»)

«Все, що забути не повинно»

(Ірина Мироненко: За спиною століття. Х.: Майдан, 2013)

«За спиною століття» – нова книга Ірини Мироненко. За спиною якого століття мережила свої рядки сучасна поетеса? У вступі зазначено: вірші 2008-2013 рр. Така собі поетична п'ятирічка! Авторці пощастило народитися в ту пору, коли на трагічно-строкате минуле сторіччя впала світла смуга 60-х – часу відлиги, пом'якшення-полегшення усього укладу людського буття на нашій території. Зрілими, хоча й ще зовсім молодими очима вдивлялася вона в бентежні 90-і, котрі так багато обіцяли й так зухвало позривали усі запинала з міражів, самооман та просто оман. А затого настав парад голих королів. Така реальність. Яку ж роль відведено тут поетові? Ту, яку він відведе собі сам. У поета одна місія – рятувати світ словом, через врятовану мить не дати розпастися ланцюгові часів.

«Вихід з України» – перший розділ книги. Вихід куди? З яким Мойсеєм на чолі? Які маршрути цього виходу? Ірина Мироненко – майстер часових та просторових зсувів на терені одного поетичного рядка чи навіть одного слова. У таких рамках розставляються доленосні віхи: вибирайте, кому вниз, кому нагору, кому близько, а кому за обрій.

Ця поезія римована, здавалося б, традиційна за своїми поетично-технічними засобами. Але проблема співвідношення «традиція-новаторство» стосовно поезії Ірини Мироненко виявляється аж ніяк не простою, вона не так легко піддається (якщо взагалі піддається) аналітичній інтерпретації. Сьогодні прийнято ввжати, що римована поезія – то чистий анахронізм і очевидна ознака нашої відсталості, скажімо, від поезії європейської. Про щось подібне, наприклад, пише професор Я.Голобородько в часописі «Березіль» (№8-9). Це якщо риму розглядати в контексті поетико-технічних засобів стосовно такої поезії, де рима просто рятівна милиця при незграбній ході. Але коли розмову перевести в площину проблем поетичного мислення, світовідчуття та світовідбиття в слові, тоді й на роль рими

доведеться поглянути по-іншому. Є поетичне письмо густе, надзвичайно насичене, сконденсоване, є письмо магічно-прозоре, а є пустопорожній римований (або неримований) текст. Рима як ознака ритму поетичного дихання, як певний атрибут обов'язковості, відповідальності, регулярності. На українському ґрунті вона дуже органічна, так ми дихаємо в слові (може, саме цим ми й цікаві світові?!) і поезія Ірини Мироненко доводить цей факт дуже переконливо. Виявляється, рима таке багатовимірне явище: ми зустрічаємо її в кінці рядка і в середині, римуються окремі слова, морфеми, звуки (до цього ми ще повернемося).

Отже, поетичне письмо Ірини Мироненко надзвичайно густе. Концентрація змісту вражає, розбурхує уяву. І що дивно: за наявності такої інтелектуальної насиченості у читача не виникає враження, як це часто буває, що ця поезія твориться головою. Поезія Ірини Мироненко написана мислячим серцем, вона жива, гаряча, пульсуюча. Вона драматична і динамічна, Ліричні сюжети розгортаються симультанно, багат шарово. Автор не лише зупиняє мить словом, він оголює точки перетину часів. Відбувається своєрідне зміщення світів, розвінчання стереотипів, нас запрошують поглянути на звичні речі з несподіваного ракурсу:

«Он полковники в управу сунуть завчено-бджолино.

Всюди буйно квітне липа – у статистиці й дворі.

Вже давно розрізав обрій сонце, ніби цибулину.

І втирають сірі сльози ліхтарі і димарі.»

(с.7)

«Валізи виглядали, як ситі феодали.

Їх ще не розбирали учасники й журі.»

(с.46)

Ритмомелодика на побіжний погляд видається дещо однотонною, але варто подумки виділити макро- та мікрорівні і тоді враження змінюється. Саме мікрорівень заповнює увагу: тут і внутрішні рими, і гнучке інтонування, і багатюща система асонасів та алітерацій. У цьому звуковому потоці просто таки розкошує ледь не німецький штабрайм – окраса давньогерманської поезії.

«Барсетки і берези, бріджі, брови.»

(с.40)

Усі ці засоби дивовижно переплітаються, створюючи примхливі звукові та семантичні орнаменти, надійно цементуючи будову потичного слова:

«А на змеленому горі – гонор горобин росте»

(с.25)

«А навколо саду осінь – сіростінна, буроглинна.

І на це багряне соло – свій затоптувальник-хор.»

(с.8)

Ми бачимо, як алітерація симетрично обрамляє цезуру, узгоджуючи зоровий і слуховий ряд, увиразнюючи семантику.

Динаміка наростає завдяки розгортанню-переплетінню макро- і мікросюжетів, де лінії пролягають у різних напрямках, але всі вони перетинаються в слушному місці в слушний час.

Чи можна своїми словами переказати поезію? Можна. Коли це серйозна розмова про серйозні речі. А кожна серйозна розмова – це розмова про цінності. Справжня поезія відкидає релятивізм та усілякі етико-естетичні торги. Надто багато поставлено на кін. Поет – лицар (хоча наразі в жіночій подобі). Він знає, що все, чого він не встигне захистити, зберегти, зникне без сліду.

«Багато хотілося – тільки засвічена плівка.

Є напис «Тут був», а для чого – твій ангел забув.»

(с.63)

Насиченість, концентрація змісту великою мірою досягається завдяки вмінню автора творити підтекст. Ці авторські секрети варті уважного дослідження. Тут і семантичні зсуви, і зевґматичні словосполучення, зміщення часово-просторових уявлень і багато чого іншого.

Поетеса не обходить своєю увагою, здавалося б, напріч банальних, буденних, просто нецікавих явищ і подій. Навпаки, часто саме вони лягають в основу вірша. Повідомлення в метро, шматок реклами, оголошення. На наших очах твориться магія олюднення словом, ошляхетнення почуттям, поетизація життєвого часоплину:

«Знижка на велосипеди». «Школа танців». «Ноутбуки».

«Лікування геморою». «Часомерье» і «Масаж».

Все, що поглядом підхопиш, проросте в підземні звуки,

І поїдеш брати справи на одвічний абордаж.»

(с.53)

Поєднання непоєднуваного ще мало для того, щоб вибухнуло диво поезії. У це несподіване поєднання ще треба вдихнути живий дух. Саме такі дійства поезієтворення і відбуваються «за спиною століття»:

«Талмудисти, артисти, творець есперанто,

Мазовецькі князі, королі і тевтонці –

Хто хапкий, хто чіпкий, хто з посольським талантом,

Щоб засяяти латами й словом при сонці.»

(с.47)

Для створення динаміки, драматичного напруження не останню роль відіграє улюблений ще в бароковій поезії прийом антитетики:

«На стрілах і осколках – чебрець із деревієм.

Засипали століття підземний древній хід.»

(с.11)

Україна, її минуле і прийдешне, точка перетину минулого та прийдешнього у сьогоденському дні, найзаповітніші куточки рідної Слобожанщини, щедро розсипані топоніми та гідроніми, історико-культурні алюзії тощо. Тісно думкам і почуттям, багаті зорові та слухові ряди, синоніми та антоніми як стилетвірні чинники, – усього цього багато, це розкішне письмо для філолога. І як емоційний супровід – щемливе, болісне відчуття незахищеності як усього явленого нам світу, так і передусім людини в ньому:

«Оксаночко, вже бореться трава

За нас з тобою – невловивмий месник.

І дивляться ворони молоді,

В яких зима – найперша й незбагненна,

Що сонця додається у воді

І ти вже посміхаєшся до мене.»

(с. 56)

У розділі «Погляд з берега і вежі» тема України знаходить свою подальшу інтерпретацію, помітно посилюється автобіографічний фон, помітніше проступає тема зв'язку поколінь, лінії ліричних сюжетів розгалужуються в різноманітних напрямках (дід, батьки, автор, доня), посилюються сповідальні, рефлексивні інтонації.

«Уже не питаєш, чи саме цією дорогою
Викочував дід мій гармату свою на Берлін.
Чи, може, і Познань доводилось брати облогою,
Вгатити в катедру снарядів і мін «magazin»

(с.69)

В українську мову вкраплюються польські слова, польські топоніми, гідроніми, історико-культурні алюзії тощо. Цей польський колорит посутньо збагачує текст, надає йому неповторної чарівності:

«Танцюємо сидячий рок-н-рол,
Співаємо, що «wielka musza wpadla»

(с70)

«Кавалек по кавалочку цукерня «Zloty rozek»

(с.70)

Посилюється драматизм, динамізм ліричної нарації, спрацьовує ефективний прийом – співавторство через SMS-повідомлення (мати-донька), – усе органічно вплітається в поетичний текст:

«Щойно дійшла sms, що стоїш біля каменя».

... «Доню, не стій і не бійся, і звісткам не вір.

Побережи її, чуєш, широка дорого!

Не починай медозбір, не вмикай часомір!»

(с. 79)

У самої поетеси завжди напхваті свої власні одиниці виміру часу і простору, які вона примхливо перемішує, підмінює, бо, зрештою, так воно і є: у кожного своє бачення часу і простору, хто тут проведе межу між об'єктивним та суб'єктивним?

«П'ять бананів до Варшави.

Сім домашніх огірків,

Завіконне поле слави

Соняхів чи вояків.»

(с.74)

«До нашої зустрічі аж двадцять сім ліхтарів –

Молочних, немов перед Стрітінням – перші тюльпани.»

(с.139)

Люди часто рушають у далекий світ у пошуках найдорожчого, найсокровеннішого. Сюжети на ці теми живлять усі казки всіх народів світу. Мудрість казок стверджує: найсокровенніше, найдорожче не десь у далекому світі, а біля кожного із нас. Так само і Сковорода радив шукати Христа не по Єрусалимах, Іорданах, Вифлеємах, по Фаворах, між Тигром та Євфратом, а у власному серці. Здавалося б, нічого нового. Та не в цьому суть, суть не в новизні істини, бо насправді істина безначальна, суть у тій щирості, з якою ми відкриваємо цю істину для самих себе. Щирість авторки таких рядків не підлягає оскарженню:

«... Відчуваєш себе оборонцем

Та не країни чи міста. Родинний вогонь

Мною сприймається, ніби я вже з кочергою

Длубаю попіл, дивлюся, чи мокро горить.

Як боронити, не здати бездарно, мов Трою,

В рідному погляді радісну мить?»

(с.83)

Родинні цінності. Родинний затишок. Чи він іще чогось вартий у світі, де панує культ успіху, культ поспіху заради примарного успіху. Успіху за будь-яку ціну! Чи можливе тут хоча б щось не зі світу гендлярів та схарапуджених ловців принадних блискіток з плаща фортуни? Якесь віконце в душі, спогад із дитинства, як ось, наприклад, така чарівна кімната, де колись росла мама, а тепер підростає (виросла) донька:

«От би жити й обминати у душі пекельний дротик,

Від якого вибухають торлерантності мости,

Входити в старі обряди, ніби у старі кімнати.

Дружечко моя, Марійко – у вінку і дукачах!

Під керсеткою – мобілка. Спалах фотоапарата –
І на знімку ще дитинство виростає з-за плеча.»

(с.106)

Це вже з останнього циклу: «Годувальниці лебедів». З цього циклу могла б постати окрема книга, наповнена глибоким ліризмом, оригінальними образами-концептами, неповторними інтонаціями. Як і в попередньому циклі, міцну канву для переплетіння образів-вражень створює діалог двох голосів: авторки поетичних рядків та авторки sms-повідомлень. Цей голос із sms-повідомлень відіграє неповторну, спонукальну роль. Він часто задає тон, спрямовує розмову в певному напрямку:

«Студгуртожиток. Дощик. Це ти у Варшаві.»

(с.110)

Іноді вірш вибудовується на контрасті, настрої не збігаються: «А поїзд їде у веселку» – радісно повідомляє авторка з sms. А в авторки поетичного тексту перед очима перебігають інші картини-образи:

«а червень вже збирає череду –
Ченці при лаврах, депутати.
З кадилами і кадилаками –
Кабальні згоди України.
Вздвж колій зацвітає маками
Все, що забутись не повинно.»

(с.149)

Словотвір – окрема тема для розмови про поезію Ірини Мироненко. Варті окремої розмови також її несподівані епітети, що несуть містку, влучну авторську оцінку («похмільницькі тумани», с.127; «джинсові синиці», с.147; «Гнучкошиєнкові – Борухи», с.148; «будяк дряпоногий», с.155; «синтетичне новоріччя», с.52 тощо).

Так що ж відбулося «за спиною століття»? Що відбулося з Україною? Бо тема України – головна тема книги. України тут багато – в образах, словах, мріях. Україна висока, вимріяна, вилущена, як зерно з горіха, з народної мудрості, з народної душі, з усього, що «най». І та Україна, що за вікном («Ця держава – патологія?», с. 148; «Знов Україна, мов пес, що відстав від вагона.», с.85). Жодна

розмова не вичерпує того, що болить, зате дає живій душі новий поштовх до пошуків істини, відкриває нові джерела наснаги.

Політ ластівки

Коли гасне у небі зоря, вона не зникає з виднокола, бо її проміння ще довго-довго лине в заданому напрямку. Людина в усьому подібна до зорі, особливо коли ця людина – поет. Слова не стають прахом, як і промені, вони прокладають собі шлях у наперед визначеному напрямку – до людського серця, до серця читача.

Майя Львович лишається з нами і посилає нам свою нову книгу, примовляючи при цьому: «Ластівко, лети!» Символ ластівки для неї був дуже значущим і важливим. Це слово з ореолом, від якого тягнуться і розгалужуються ланцюжки неповторних асоціацій, вмотивованих як деталями біографії, так і творчими задумами та звершеннями. У ці ланцюжки вплетено роки дружби з Десанкою Максимович (ластівка і її символ!), тут і відчайдушна ластівка А. Писіна, що б'ється втомленим крилом об скрижаніле вікно. Ластівка – вічний символ дружби та побратимства:

І зів'яли крила, і немає.
З отакої впасти вишини.
Але хтось до тебе, лиш зирни,
Нахиливсь і тихо підіймає.
І пускає вгору. Не тремти.
Бо одна рука тебе пускає,
Друга тобі небо прихиляє.
Ластівко, лети!

Доля авторки не була ані легкою, ані благополучною, як і в більшості людей, яким довелося жити в ХХ ст. І хто міг подумати, що і в ХХІ ст. ця доля милостивішою не стане...

Нова книга М.Львович має чотири розділи. Перший називається: «Пелюстка-одвійка». Саме такою – відірваною і кинutoю на всі вітри, усі вселенські протяги пелюсткою – відчувала себе поетеса. Такою була географія її життя: Алга,

Актюбинська область, Ашмянка, Беларусь, Берестейщина, Гомель, Каролішчавічі, Казахстан, Одеса, Харків і т. д. З цього непростого килиму долі можна вичитати багато: білорусько-гебрейське коріння, досвід дитини, що пережила важкі роки евакуації в далекому Казахстані, де втратила молодшу сестру. Нашу авторку постійно переслідувало відчуття відчуженості:

Бо така в розклад не вписуюся,
Гебрейка з мовою українською.
Гебрейка з мовою беларуською,
Така непевної щось подоби.

Пошук ідентичності, пошук власного коріння, коріння свого роду – провідні мотиви в творчості М.Львович. Три корені живлять це широко розгалужене гілля як оригінальної, так і перекладної творчості. Такі витoki творчості, а якою буде рецепція? – це найбільше хвилює авторку:

Чи моїй Вітчизні треба,
Треба їй пелюсточки-одвійки?

Тривогою, передчуттям зламів і переломів перейняті рядки її поезії:

Наша земля рушиться.
Не дай їй пропасти...

Назва другого розділу книги: «Де ви, сябри?». Він пов'язаний з темою Беларусі. Він наріжний у цій будові зі слів. Адже Беларусь – це мрія, найсвятіший міраж, духовний Єрусалим авторки. Будь-яке білоруське слово вже тому має ореол святості, що воно білоруське. Це майже дитяче захоплення, максималізм, ідеалізація об'єкта зображення:

У бору дубців понарізали,
У бору ловців понастругали,
Сало у бору понастромляли
На ловців загострені кінці.
Кажеш: предки в нічку на Купала...
Чи, забувши все, як ми, скакали,
Чи було в них могильовське сало
І веселі, похватні ловці?

У кожному білоруському слові поетеса знаходить свого кривого родича, свою ріднизну:

Я – беларусінка. Не кров'ю.

За рідним краєм журба моя.

Але і радість дарує

Дорога земля.

Дарує не єдиначі.

Ми тут без рідної землі,

Але *усі* ми, *усі* ми

Радзімічі.

М.Львович переклала майже всіх білоруських поетів від класиків до молодих сучасників. Це Я.Бриль, А.Пісін, В.Бечик, Ул.Караткевич, Р.Барадулін та ін. Сестринське взаєморозуміння пов'язувало її з Ніною Мацяш. Усі вони пішли з життя. Останньою покинула цей світ Ніна Мацяш, для М.Львович це була непоправна трагедія. Тема самотності, покинутості виокремилася, поглибилася, прибрала нових відтінків, нової філософської наповненості:

До самоти суд присудив мене,

Завжди справедливий

Суд.

Присудив до страти.

Самітники не вмирають –

Самітники не живуть.

Третій розділ має ту ж саму назву, що й сама книга. Основна тема тут – творчість, творче побратимство. Багато віршів цього розділу присвячено колегам по перу (Ю.Стадниченку, А. Пісіну, С. Панізніку та ін.), віршам передують епіграфи (зокрема, з Ліни Костенко, Десанки Максимович), тут згадується Ігор Муратов, якого авторка дуже шанувала. Багато рядків присвячено проблемі перекладу:

І не знаю,

І не знаю, як...

Чи біда, чи щастя.

У мені гориш.

Хочеться, як вірш.

Перекласти.

Переклад як триб життя, як пошук свого шляху, як спроба пере- створення світу:

А для мене

перекласти

Дерево, ріку, країну,

Вірша, дорогу людину –

Це припасти,

Це припасти, пити, пити,

Крізь гарячу, крізь жаждущу

Крізь любові спраглу душу

Перелити.

Перелити увесь білий світ через людську душу – спроба зухвала і по-своєму небезпечна. Але іншого виміру для максималіста та ідеаліста немає.

І, нарешті, четвертий розділ – «Десь за краєм світу» – присвячений все тим же пошукам ріднизни, лише в малому форматі, форматі власної родини, своїх кривняків. Це біографічний вимір творчості:

Коли йому так тяжко, що нічого не бачить навкіл,

Стоїть його мати поруч, помагаючи незавважно.

Коли йому так тяжко, що нічого не бачить навкіл,

Стоїть дочка його поруч, помагаючи незавважно.

Рідний завжди незавважний...

Переслідування діда, втеча родини з Білорусі в Одесу. Роки евакуації в Казахстані.

Похоронка. Смерть молодшої сестри Лариси. Зворушливі рядки, присвячені матері, котру авторка бачить молодою дівчиною з довгою косою. Ця завзята дівчина наповнена світлою енергією, щедрим оптимізмом:

Рідна моя Сореле, Сореле-дівчино,

З довгою косою, з чистими очима.

Десь там за горами, за горами-горами,

Десь там твоє рання на заводі в Гомелі.

Життя, як пісня, проспівана на одному подихові. Життя, перелите в слово. Життя опоетизоване та одухотворене. Життя – як витвір мистецтва. Промені тепла та любові пробиваються до нас із подаленілої галактики: «Ластівко, лети!».

2016 р.

Голос горлиці

Світлій пам'яті Майї Львович (23.04.1933-13.07.2015)

Кажуть, що під дощ горлиці віщують людські долі. А ще кажуть, що під шемріт дощу легше прокладаються стежки поміж світами, видимими і невидимими, цими і тими...

Я стою під Жихарськими соснами край Жихарського лісу, а думаю про інший ліс – Каролищевицький, той, що в далекій Білорусі.

Каролищевицький ліс

Першим променем проріс.

На Лосинім серед лоз виріс лось.

Світлом сонячним проріс

Каролищевицький ліс.

Проснувсь.

І Алесь на ліс увесь:

– Добрай раніцы! – А десь –

Озивається здаля: – Хрусь-хрусь! –

Відгукається: – Шелесь! –

Добрай раніцы, Алесь!

Добрай раніцы, зямля Беларусь!

Так писала Майя Львович про любі її серцю білоруські краєвиди, про місця, де вона проводила в молоді роки багато часу разом із своїми дорогими друзями – білоруськими поетами, котрих перекладала, творчість яких добре знала і цінувала. Перераховувати їх – то вийде довгий список, куди ввійдуть ледь не всі білоруські поети, давні і сучасні.

Я думаю про чисту людську душу, котра щойно покинула цей світ. Мить

прощання. З ким ми прощаємося в цю останню мить? Де вона тепер, душа поета на ім'я Майя Львович? Де вона в цю мить, коли земний шлях скінчився? Душа, котра невтомно прагнула вищих інтересів, котра жила цінностями трьох культур – української, білоруської, гебрейської? Душа, котра не шкодувала ні сил, ні часу для того, щоб ті цінності примножувати? Яким був земний шлях цієї душі?

Ось лише окремі уривки з біографії поетеси:

Батьки її походять із Білорусі. Єврейська родина, раніше ідишмовна, згодом російськомовна, але водночас із невтраченим білоруським корінням. Про білоруських євреїв відомий мовознавець Я.Станкевич писав, що емігрувавши до Великого князівства Литовського зі сходу, вони засвоїли старобілоруську мову як свою мову культури, побуту і навіть релігії, від них лишилися старі переклади священних книг. У сім'ї М. Львович білоруською мовою як мовою побуту не користувались, але:

Моя маці слова «теперь»
з мяккім т, з цьвѣрдым р
вымавляе, хоць даўно ж
каля ног хлюпацеў Сож,
хоць плыве тут рака іншая,
хоць у маці дачка – українская.

Десь по забутій стежині в багатій уяві авторки незмінно їде її єврейський предок – «балагола»:

Балагола, пане возу.
Ты бааль, калі папросту,
Пан – бааль, а воз – агола,
Пане возу, балагола.
Едзеш позна, едзеш рана,
Едзеш лукамі й барамі,
Каля поля каля лесу,
І спяваеш па-габрэйску,
Па-ўкраінску й беларуску.
На тры мовы азавуцца,

Адгукнуцца на тры песны

Тут, удома, на Палессі.

Сама Майя Львович народилася в сонячній веселій Одесі. Отже з місцем народження їй пощастило. Не пощастило з датою: страшна весна 33-го. А далі строкатий алфавіт географічних назв, котрі в тій чи іншій мірі пов'язані з біографією поетеси:

Алза, Актюбинська область, Ашмянка, Беларусь, Берестейщина, Гомель, Каролішчавіці, Казахстан, Одеса, Харків і т. д.. З цього непростого килиму долі можна вичитати багато: білорусько-гебрейське коріння, досвід дитини, що пережила важкі роки евакуації в далекому Казахстані, де втратила молодшу сестру. У нашій історії все непросто:

* * *

Іду я на прощу

Простити прошу я

За те, що народилася

Тридцять третього року,

За те, що принесла радість

Моїй мамі і тату.

Не знаю, що помирають

У селах малята.

Іду я на прощу,

Іду до українського я

Народу.

26.11.12

Навернення до української мови. Обрання фаху як переплетіння внутрішньої та зовнішньої біографій. Для Майї Львович змагання за фах стало викликом її долі. Ось як про це розповідає сама авторка: «По закінченні середньої школи подала заяву на філфак університету. Це був 1951 рік. Мене не прийняли, і причиною була національність. Прийняли на німецьке відділення факультету іноземних мов ХДУ. Я навчалася там.

Але до Сталіна пішов мій лист. І наприкінці 1952 року я дістала з Москви копію вказівки ЦК: «При наявності вак. мест прийнять». За півроку моя мати домоглася того, що вакантне місце знайшлося.»

Боротьба за право усе своє життя займатися українською мовою коштувало нашій авторці здоров'я. Так уже влаштовано цей світ, що є мови затишні і престижні, а є незатишні і непрестижні. Кожен обирає те, до чого лежить його душа. Кожен платить за свою любов, як може. Для Майї Львович це три любові: українська, гебрейська, білоруська:

Душа — гебрейська, беларуська

І українська. І людська.

Ви не діліть її.

Свій творчий шлях Майя Львович починала як перекладачка. Підтримка Г.Кочура багато важила для неї в моральному плані, але не в реальному житті, і аж ніяк – у пошуках роботи в харківських видавництвах. Її мови-джерела це німецька, чеська, польська, сербська, російська, беларуська, ідиш. Найбільше все ж перекладала беларуських авторів: прозу Я.Бриля, У.Колесника, А.Адамовича, переклала ледь не всю беларуську поезію, починаючи від Янки Купали та Максима Богдановича до своїх наймолодших сучасників.

А я це я, це я, не інший.

Свій шлях, свій лет.

Я беларуський і вкраїнський

Поет.

І Беларусь, і Україна

Мої.

І тут, і там дочка я рідна,

Я у сім'ї.

Як двох дітей матуся має,

Так має це дитя дві мами.

22.07.08

Відомий білоруський поет Максим Танк благословив її саме як білоруського поета. Як білоруського поета Майю Львович прийняли до білоруської СП. Отже, Майя Львович одночасно була і лишається членом української і білоруської СП. І більшість її книг з'являлися і, безумовно, будуть з'являтися друком відразу двома мовами: українською і білоруською.

У кімнаті, де жила поетеса, полиці вгинаються від книг. Здебільшого це книги білоруською мовою. Хто їх читатиме в Харкові? Такі читачі, безумовно, є, вони повинні відгукнутися. А ще поетеса працювала над словниками, лишилися великі набутки. А ще лишився великий багатий архів. А ще рукописи нових книг... Для Харкова Майя Львович – знакова постать. У час, коли слава і неслава уже мало чим відрізняється одна від одної, коли для багатьох авторів головне – піар, а мораль, репутація – то вже якісь рудименти чогось віджитого та забутого, у такий хисткий та непевний час тихий совісний, самозаглиблений голос українсько-білоруськомовної харків'янки набуває особливого звучання:

* * *

Вісім, вісім десятків.

А квітне душа все.

Осінь, а не згасає

Мелодія щастя.

Так писала Майя Львович у своїй останній книзі, котра вийшла друком цього року, і котру авторка ще встигла потримати в руках і прочитати, доки важка хвороба не забрала останні сили. Її голос, як голос віщої горлиці, звучать у наших серцях, даруючи нам чисті, тихі мелодії.

Вловити невловне

(Роздуми над останніми книгами Олексія Ковалевського)

Для мене Олексій Ковалевський – один із найцікавіших сучасних поетів Слобожанщини. Наперед хочу застерегти, що мої роздуми про дві його останні книги – це не літературознавча розвідка, не аналіз вимогливого критика, а враження читача, до того ж враження безпосередні – в процесі читання. Ось так, як я ці книги читаю, так і складаються враження.

Відстань між роками видання цих книг зовсім мала, всього два роки. Поетична книга («Сон гетьмана») видана українською мовою: «Майдан», 2014 р.. Літературний щоденник («После Майдана») видано російською мовою: «Факт», 2016р..

Вірші О.Ковалевського мені чомусь завжди нагадували Є.Плужника. Чим? Десь проривалася плужниківська напружено-трагічна інтонація, якась невимовна зболеність тонкої, ранимої душі. Обірваність окремих рядків. Драматична заякореність образу в глибинах української ментальності. Може, тут варто говорити і про якісь регіональні нюанси, і не лише на рівні слова, а й на рівні всієї картини світу. Ці два, в принципі дуже різні поети, родом із краю крейдяного мовчання – східної білогірської Слобожанщини. Уся топоніміка тут як алузія на крейдяно-камінне дно океану вічності (Білолуцьк, Біловодськ, Білокуракіне, Старобільськ) ...

Пейзажі О.Ковалевського часом дивні, химерні, вони аж ніяк не тло для подій чи переживань душі. Кожен із них сам на свій власний лад і подія, і переживання.

Траур снігів

В очі так і б'є вона,
Горобина – кров сумна,
Сніг її не забинтує –
Треба ждати дотемна.
Та до вечора нескоро...
Сніг в крові. Путі криві.

–Хто тут, хто?..

–Забудь про чорне!

Ми хоч зранені – Живі...

Так само не тло в цих текстах і історико-культурні та культурно-філософські мотиви.

* * *

У лопушинні, за сараєм –
Дитя замурзане. Святе!
На саморобній дудці грає –
Мов розливає золоте,

Високе сяйво. Незмаліле!
Не перетовчене ніким!...
Невже і я, мій світе білий,
Мій світе чорний, був таким?

Шевченко, Гоголь, Плужник, Стус присутні в поетичних текстах не через епіграф або цитату, вони вплетені, всотані в саму тканину поетичної думки, їх звідси не видалити, не визолити, бо їхній світ і світ автора поетичних рядків виростали зі спільного ґрунту. Таким має бути і читач. Не просто добре обізнаним із історією України, її культурою, літературою, а носити все це в душі, жити цим вдень і вночі, дихати цим.

«Сон гетьмана» – така назва всієї книги, але є і вірш з таким заголовком.

Сон гетьмана

Корона впала – у траві
Свінула і погасла.
Котись к іржавій булаві,
Щасливице нещасна!

Не тільки гетьмани – й царі
Укрилися травою.
Та сонце зблисне угорі
Назавтра – булавою!

За своєю пафосно-оптимістичною атмосферою цей вірш випадає із загального

досить трагічного і аж ніяк не оптимістичного контексту. Але водночас він випадає і за соціальні рамки вирішення колізії. Булава – сонце. Сильний образ. Космічні виміри. Не людськими силами вирішено проблему. То чиїми?..

А людські сили і людські виміри десь отакі:

* * *

У Суботові цім субота,

Як і неділя – вихідний.

О час погідний, о дрімота –

Мов у раю на прохідній.

Ніде не трапиться Богдана,

Могили навіть не знайти.

... Аби, видать, не дуже ганив

Новітнє рабство і хрести

Невідбуття історичної провини, несплата історичного оброку своєму народові, недорівняння до самого себе. У кожного гетьмана своя спокута: у Богдана своя, у Івана своя:

Мазепа взяв би в козачки?

А чи на смерть засік на стайні? –

За те, що стали вітряки,

За те, що знаю ваші тайни.

Про покоління чортівні

І з хрещеницею перелюб...

Вкраїна тоне у багні.

Вкраїна – це багно перейде?!

Розмова про поведарів – вона ж і є розмовою про героїв нації. Якими вони мають бути? Які вони в інших народів, інших людей? Варіанти різні. Є політики-дипломати, котрі за допомогою свого зміїного розуму щось виклопотали в долі і для свого народу. Є лицарі-завойовники – типи із середньовіччя, в сьогоднішньому глобальному світі – музейна розкіш. Є моральні апостоли, які своєю саможертвоністю потрясли світ. Таких у нас в усі часи було, хоч греблю

гати. Але в час глобальних маніпуляцій перемагають не люди, а проекти. У проектів свої автори не з нашими інтересами...

«Дневник – роман о внутренней жизни. По крайней мере, хотел бы я, чтобы мой был таким». Так хоче автор книги «После Майдана». А як воно вийшло? Тут у кожного читача може бути своя думка. Звісно, потік думок і є свідченням внутрішнього життя. Питання: наскільки все цілісне, наскільки воно може бути цілісним в рамках цього жанру взагалі?

М'ясорубка інтелекту, казан почуттів, згарища сумнівів. Що в поезії, те і в роздумах. Але в поезії воно нещадно пересіяне, вимогливо відібране, звірене з глибинним голосом свого роду-народу. У щоденнику відбір чиниться за законами хаосу живої людської душі. Мабуть, у цьому є свої чесноти. Чесноти ширості, мужності бути відвертим із самим собою.

Як поет О.Ковалевський одночасно інтелектуал і глибокий, тонкий лірик. А ще він вимогливий стиліст. А ще він поет глибоко національний. Його вибір слова заслуговує на особливу увагу літературознавців та критиків. Тут багато тонких нюансів, заглибленості в таємниці народної душі. І ось такий автор пише двома мовами. Його російськомовна поезія не менш талановита і цікава, ніж україномовна. Але чи російська вона за ментальністю? Будь-яке явище двомовності, вимагає делікатного і неодноректорного підходу. Це питання для окремого дослідження. Тут багато чого залежить від того, чиї це мови. Малі народи вдячні за інтерес та увагу до їхніх мов. Великоімперські мови мають інші тенденції: усе поглинути, асимілювати, увібрати. Тут про взаємність не йдеться. Усе, що не імперське. – меншовартісне. За духом. За ментальністю, за подачею. Може, для когось і робляться винятки, але вони, як правило, позалітературного походження. То вже конкуренція не людей, а проектів.

Не можу сказати, що щоденник О.Ковалевського читається на одному подихові. Для цього він надто великий за обсягом і надто різний за багатьма критеріями, в тому числі і за рівнем самої думки: від провидіння до банальності. Але можу сказати, що давно хотілося прочитати ось таку сповідь автора сучасника, до того ж автора-земляка. Назва книги задає напрям осмислення: Після Майдану. У людському житті є такі рубежі, які змінюють увесь хід історії одного народу,

кількох народів, цілого світу. І окреме людське життя відповідно ділиться на «до» і «після». Наш Майдан виявився подією надто великого масштабу в житті не лише українців. Наслідки його ще довго будуть аналізувати не лише сучасники, а й нащадки.

А надто в співвідношенні «революція – контрреволюція» в українському контексті.

Які лінії в своїх роздумах автор накреслює як провідні? Які тематичні кола виписує його письменницька рука? До чого він знову й знову повертається? Де він дивує своєю глибиною, а де своєю наївністю?

Звісно, на першому плані в письменника – література. Роздуми про літературний процес в Росії і в Україні. Літературному процесу в Росії автор і уваги приділяє більше, і обізнаний він із ним краще. Тут більше заглиблення в кожен окрему творчість, більше порівнянь, більше і власного, біографічного. Це цікаво, системно, переконливо.

Український літпроцес подано скупіше, принагідно-фрагментарно. Цікаве сприйняття ролі шістдесятників, не іконно-виписане, це інший погляд, по своєму переконливий і цікавий. Дивує, що так мало автора цікавить сучасний харківський літературний процес. Ніби його й немає. Щось надто провінційне? Ну, то й що? Яким би він не був, у ньому випало формуватися (з злагоди чи в спротиві), з ним автор уже пов'язаний хоча би біографією. Крім С.Потимкова та С.Мінакова, власне, нікого й не згадано. Немає друга в своєму поколінні? Також не причина для незгадування. Звісно, про С.Жадана згадано не один раз. Багато слушного, багато спірного. Цікаві роздуми про модернізм: – «Если модернізм – почва для фашизма, что же тогда постмодернізм? Храм для сионо-расизма?» Але складається таке сумне враження, що для автора модернізм, мов мокрою ганчіркою, наклав усе життєтвірне в українській культурі, а скинути ту ганчірку чужа зловорожа рука не дає. У автора чуле серце і зірке око, його песимізм небезпідставний. І все ж є ще сила природного ґрунту, сила квітки-самосійки. В усякому разі хочеться в це вірити.

Ще одна лінія роздумів: Україна – Росія, Галичина – Слобожанщина. Роль слов'янства. Євреї в Україні. Це варте прочитання. Не можна ж у короткому

відгукові цитувати те, що написане на 447 сторінках.

«Майдан – народ – олігархи» – ще одна дітклива тема для роздумів.

Але коли читаєш ось таке: «Порошенко талантилив. Талантилив и Путин. Но первый открыт и честен, по крайней мере – насколько открыт и честен может быть политик, а у второго даже лицо и мимика плутовские, морально ущербные. Россиянам нравится. Больше, чем наш нам. Превратности любви...» – не знаєш, що й думати. Моя неграмотна бабуся в таких випадках говорила: «Відвернися і сплюнь через праве плече, а ще не згадуй на ніч». І першого, й другого... А ще Кернеса з Аваковим. Роздуми про них відверто безпомічні, щоб не сказати більше. Не для поета герої...

Дивує, як мало в щоденнику суто особистісного: роздумів про близьких друзів, про недругів, про конкретні почуття, викликані конкретним спілкуванням з конкретними людьми. Мало про стосунки з рідними, лише кілька штрихів, щоб зрозуміти, які вони складні і нелегкі. Автор здебільшого застебнутий на всі гудзики. Що ж, він має право бути й таким. Не в цьому річ. Річ у тому, що він талановитий і думаючий, освічений і не ледачий. Автор написав дуже потрібну та актуальну книгу. Хто її читатиме? Подивимося...

2016 р.

На терезах долі

До 70-річчя Віктора Бойка

Є різні виміри знаковості, масштабності, покликаності. Українські реалії нерідко увиразнюють ці виміри на аж надто химерний лад. Залежно від рівня химерності падають промені слави, визнання, елементарної поваги до того, що людина зробила. Харківські реалії особливо химерні. Виходячи з них, спробую окреслити постать одного із наших сучасників – подвижника, саможертвовного працівника на ниві культури, поета Віктора Бойка, якому 15-го жовтня виповнюється 70 років. Ювілей. А так і не подумаєш. Хлоп'яча хода, задерикувата насмішкватість і водночас готовність підставити руки під чужу біду, чиєю б вона не була.

За знаком зодіаку Віктор Бойко – Терези. Це в повній мірі суголосно його натурі. А от як йому самому на терезах Долі? Непроста розмова. Коли Віктора Бойка

обрали заступником голови правління Харківського обласного відділення Українського фонду культури (1987), Слобожанщина отримала ідеального, хоча й неформального міністра культури, яким він лишається й досі. Ось де знадобилася багатовекторність його творчих уподобань та зацікавлень, його ґрунтовність та математична виваженість (Віктор Бойко здобував вищу освіту в двох університетах: на механіко-математичному факультеті ХНУ ім. В. Каразіна та на фізико-математичному факультеті ХНПУ ім. Г.С.Сковороди). А в перерві між навчанням ще й встиг послужити в лавах Радянської Армії.

Скільком творчим колективам він допоміг зіп'ястися на ноги, скільки фольклорно-етнографічних експедицій змогло здійснитися за його допомогою та участю (за матеріалами цих експедицій видана чимала кількість книг). Невипадково Віктор Бойко лауреат муніципальної премії ім. П.Іванова в галузі етнології та фольклористики.

Віктор Бойко – один із фундаторів Харківського літературного музею, який упродовж багатьох років відіграє унікальну роль в творчому житті нашого міста, а ще він постійний ведучий і літературний консультант Харківського міського театру народної музики України «Обереги» (керівник – заслужений діяч мистецтв України, композитор Ю.Алжнев). Віктор Бойко нагороджений відзнакою УФК «За подвижництво в культурі». Заслужений працівник культури України.

Навчання в педагогічному університеті також позитивно вплинуло на творчу долю нашого ювіляра, він наставник багатьох молодих авторів Харківщини, а до того ж веде студію «Джерельце» (в обласній спеціальній гімназії-інтернаті для незрячих дітей ім. В. Г. Короленка) .

Не можна не згадати і його вкладу в проведення конкурсу ім. П.Яцика в Харкові та області. Однак згадувати все, чим займався, займається або планує зайнятися наш неформальний міністр культури просто неможливо. Це втомить читача, а з читачем так чинити немудро...

До того ж Віктор Бойко перш за все поет. Кожна його книга була помітним явищем у літературному середовищі. Його цитували. Про нього говорили. Задумуєшся: звідки беруться українські поети? Та ще в краї, де все українське витопувалося на кілька метрів углиб! У Козачій Лопані і сьогодні найгучніші

звуки – це відгомін коліс московських поїздів.

Яка могла бути тяглість традицій після всіх царських, совіцьких указів та постанов, після Соловків та діянь Лазарів Кагановичів усіх мастей?! Пустеля... Хіба що десь через недогляд диявола могла ще з'явитися якась квітка-самосійка, якась самопроголошена поетична душа. От вона і з'явилася. У Козачій Лопані. Самозаглиблена, вперта і наполеглива.

«Пролог» (1976) – перша книга поета, в якій він, власне, виступив уже як зрілий автор, якому, крім ліричності, властива була публіцистичність. Публіцистичність не трафаретна, а глибинна, продиктована внутрішньою переконаністю в своїй правоті. У пізніших книгах («Земні турботи», 1978, «Обличчям до багаття», 1984, «Битий шлях», 1989, «Зазимки», 1990, «Планида», 1994, «Яв», 2001, «Суголося», 2006) ці риси лише поглиблювалися, увиразнювалися.

Надію топчуть. Закривають рота –
Мовляв, кров не червона, а руда...
Але ж, братове, ми самі ворота
В двір одчинили – й нині там орда.
Свинячить, шапарює, пре в Європу
Смердючі гнидники наверх лайном.
І жужмом нас усіх, уже не скопом –
В багно, під ноги, на саміське дно.

Ці рядки читаємо в книзі «Петрові батоги» (2007), за яку поет отримав чи не свою єдину премію за межами Харкова. Та Бог із ним, позахарківським визнанням! Харківські межі, вони особливі. І харковоцентричність особлива. Її створюють моральні та культурні авторитети. Віктор Бойко – один із них. Він із тих, у кого потяг до великих справ – природжений стан душі. Власний вірш – то як супровід до великої спільної справи. Суспільний поступ перш за все! Тому й став Віктор Бойко на рубежі 80-х та 90-х років одним із лідерів Народного Руху України, співголовою Харківської організації (1989). Ось чому він лаштує передусім не власну книгу, а якусь велику антологію, наприклад, «Слобожанську музу» (2000) чи «Слобожанську ясу» (2006). Ці дві антології – книги репрезентативні і значущі, це два монументи, які залишаться навіть тоді, коли багато чого розвіється на

вітрах історії.

На всіх цих вітрах поета рятує, з одного боку, готовність безоглядно офірувати, а з іншого, наївна самодостатність щирої душі. І тоді йому добре наодинці зі світом, і головна сцена світових подій там, де він сам:

Ми втрюх на городі: дві пташки і я –

І нам по-травневому затишно й тепло...

Немає, на жаль, проти старості щеплень.

А ви наслухаєте з ким солов'я?

...

До пряника звикли, а чи до кия?

Хотіли всього, а лишається мало...

Утрюх на городі: дві пташки та я.

І дякую Богу, що зайвих немає.

У найновішій поезії Віктора Бойка досить часто зринає образ людини «на белебні», людини на світовому протязі. Що це за «белебень», де не вдається вберегти навіть ілюзії затишку, який милий українській душі, українському серцю? Кажуть, що українці спроможні створити ілюзію затишку навіть на вже відірваній від берега крижині. Можливо, колись так і було. Сьогодні ж кроки глобалізації відлунюють у скронях з диявольською звукопроникністю. Від світового «белебня» нічим не затулишся і його нічим не затулиш, хіба що серцем поета.

Однак Віктор Бойко не може почуватися у Харкові самотньо або незатишно. Тут кожен другий поет – його учень, а кожен перший – друг чи побратим. А ще Віктор Бойко чемпіон за показниками кількості присвячених йому віршів. Їх десятки, а, може, й сотні. Перед одним текстом стоїть епіграф з якогось вірша нашого ювіляра, ще десь зринає цитата з його творчості, вгадується якась прихована полеміка чи відлуння панегірика.

Тож хочу й собі долучитися до цього дружного веселого гурту – присвятити одному із провідних харківських поетів свою запізнілу оду.

Жовтень 2016-го року

Розгортання поетичного сюжету

(До ювілею Ольги Тараненко)

Пригадую початок 70-х. По-різному можна пригадувати ті часи. Усе залежить від того, які події, яких людей ти згадуєш. У моїй пам'яті зринає світлий день ранньої весни, семінар творчої молоді в Харківському відділенні спілки письменників. Про щось чи про когось весело жартують ще живі і життєрадісні Станіслав Шумицький та Роберт Третяков. Здається, це Шумицький сказав, що от, мовляв, як буває: у Деркачах проліски вже розцвіли, а в Люботині – ще ні. Їхні радісні погляди схрещуються на дівчинці-школярці, і я розумію, що оце і є пролісок. Блакитна спідничка, біла блузка і весняні очі. Щоб у дитячих очах стільки мудрості?! Щоб у дитячих очах стільки цілісності та зосередженості? Дивна річ – людська доля! Її чистовик пишеться відразу. Нам лише здається, що ми з часом мудрішаємо, щось у чернетках наших доль виправляємо, щось змінюємо. А насправді усе написано відразу і начисто. Ми можемо лише через власну ліню та недолугість чогось недобачити, у щось не заглибитись у тій мірі, як це має бути.

Школярку, що дорослим поетам здавалася посестрою проліска, звали Ольга Тараненко, а на семінар її привіз незмінний керівник Деркачівської літературної студії поет Віктор Тимченко. Виявилось, що вірші Ольги вже не раз друкувалися в різних альманахах, що її добре знали в Києві, що вона справжній вундеркінд. Здавалося: розганяйся і стрибай на всі мислимі і немислимі олімпи слави...

Тепер через роки й роки я думаю: чому ж не відбулося цього стрибка на олімп? Здавалося, нічого для цього не бракувало: був талант, філологічна налаштованість, покликаність, а крім того, людська чарівність. Але, очевидно, в долі були інші наміри, а Ольга Тараненко належить до тих, хто вміє слухати голос долі. Доля їй веліла шукати іншу самодостатність, ту, яка не визнає суєти, яка прагне сутності і загальної досконалості. Ось так формується естетика, вона в кожного поета своя, як хода, інтонація, вміння тримати паузу. Самодостатність квітки не потребує

чиїсь похвали. Мудрі були Шумицький з Третьяковим, обговорюючи естетику проліска.

Всього три поетичні книги в творчому доробку Ольги Тараненко: «Вересень», «Простий сюжет», «Приватний сектор». Пригадуються слова Інни Христенко на тему кількості поетичних книг. Думка була приблизно така: «Не розумію, чому всі так поспішають видати якомога більше поетичних книг. Справжньої поезії не може бути багато. Товста книга – то ніби якийсь партійний том. Головне, щоб було кілька віршів, які знають і часто цитують усі, як от «Ярославна» або «Чорнотроп» у Мисика, «Поворітьма» у Виргана. ...»

Для Ольги Тараненко властиво прагнути простоти вислову. Справжня простота вимагає високої майстерності. Хто ті майстри, стежки яких відшукує в часі та просторі пильне око поетеси? Філософічність вона відшукує там, де ще світяться в слобожанському вирії для спраглих та невтомних сліди Григорія Савича, свіжі, незатерті слова підказують їй Василь Мисик та Іван Вирган. В її інтонації вчувається стихія народного слова.

Усе те не наше,
що нас покидає,
і добре,
коли ані болю, ні жалю.

Прийшло й відійшло,
як зерно без врожаю.

Усе те не наше,
що нас покидає.

Ці рядки Ольги Тараненко часто згадують її побратими по харківському цеху поезії.

Роздуми про рукотворне і нерукотворне, про первинне та естетизоване. У чому суть поетичного втілення земної краси? Перехід природного явища в явище одухотворене словом, звуком, кольором, – що це таке? Преображення? Здобуток це чи втрата? Ця тема хвилює поетесу і до неї вона нерідко звертається у своїх віршах:

Намалюю квіточку і хату.

Люди скажуть:

ти диви, як схоже!

Аж здригнусь –

десь поряд правда ходить,

хтось цю правду буде собі знати.

Аж заплачу з розпачу,

з безсилля –

і в сльозах є істина пророча!

На землі поетів тих – засилля,

чи багато правди в їх рядочках?

Заспокоюсь наче.

Все ж нормально.

Всі ж до істини дістатись хочем...

Біля хати посмутніла мальва.

На малюнку –

радісно регоче.

Ольга Тараненко з тих, кого мінливість світу не лякає, а вабить. Чого в цій мінливості більше: непередбачуваності чи омани? Хто і що обіцяє смертній істоті?

І на що взагалі може сподіватися той, у кого є єдина однозначність, єдина незмінність – кінець? Один із її віршів має назву «*Отакий happyend*».

Вабить дороге і вишукане,

а стягуєшся (дай Боже) на хліб.

Проникаєш душею в безмір світів,

а міряєш одну й ту ж дорогу:

робота – дім – робота.

Пестиш КРАСУ – розкриваєшся мрії

і застібаєш усього себе на гудзики,

щоб ніхто про те не здогадався...

Який короткий вік у людини!

Тільки-но пустить справжнє коріння,
тільки-но вгадає вітами небо –
як душа вужем виповзає з тіла:
вже душі до тебе... ніякого діла.

І все ж митець у мить творчості – деміург. У цю мить він забуває, що бувають межі у просторі та часі. Для поета світ безмежний, як безмежна його любов до цього світу.

Ольга Тараненко дуже жіночна авторка. Жіноча тема – одна із наскрізних тем її творчості. Але вона не вписується в жодні поетичні обойми, пов'язані спільністю гендерної тематики. Вона і тут стоятиме окремо. Бо на сторінках її книг не знайдеш традиційних освідчень у коханні чи традиційного звеличення предмета свого захоплення: який він – цей предмет – найсміливіший, наймудріший і т.п і т.д. Її лірична героїня може бути іронічна, нещадна, але глибоко в душі вона плаче щось високе і чисте, заради чого варто жити і страждати:

В одне не сходяться ні плоть, ні дух.

Не ворогують, та затято, мовчки
своє відстоюють до титли і до точки,
тому й живу в пекельному чаду,
танцюю на розпеченій пательні
і мрію: райський сад, тони пастельні.

Бо я за те, щоб правила любов.

Любов, що поєднає дух і тіло.

Щоби тобою нице не вертіло,
до пристрастей сліпих щоб охолов.

Така любов, яка не кривдить – живить!

Чи між людей така любов можлива?

Мабуть, найщемливіші рядки поезії Ольги Тараненко присвячені темі материнства. Це передусім роздуми про долю власної матері, долю жінок старшого покоління, які пройшли нелегкий життєвий шлях, багато страждали, але не розтратили намарно скарби душі:

У землі наші мами порпаються,
хустками запинаються недорогими,
і з кожним роком
все дужче згорблюються,
їм важче й важче стрічати зими.
Устигають дивитися за онуками,
посилки вимудровують нам щомісяця.

А ми все ганяємось за науками,
а ми у житті все шукаємо місця!

Материнство як сутність, материнство у своєму філософському вимірі:

Дитина плаче – молоко біжить.
Берези сік – на весни перший поклик.
І цяточками горнуться вужі
до білої кори дерев намоклих.
Дитина плаче – молоко біжить.

У чому, власне, жіноче щастя? Це шлях Марфи чи Марії? Це свято чи будень?
Мудра авторка багато знає про всі варіанти, але не поспішає нав'язувати своє
бачення читачеві. У читача є вибір. Це не лише мудро, а й педагогічно. І то не
випадково: Ольга Тараненко – відмінник освіти, керівник творчої студії «Зав'язь».
Саме з цієї студії вийшли молоді поети, які сьогодні визначають поетичний світ
Харкова та Слобожанщини. Ось так множаться поетичні сюжети, прості і
непрості...

Січень 2017-го року